

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ÖZEL EĞİTİM ANABİLİM DALI
ÖZEL EĞİTİM BİLİM DALI

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞA SAHİP ANNELERİN UMUTSUZLUK
DÜZEYİ TANRI ALGISI VE ÇOCUĞUNU KABUL-RET DÜZEYLERİ
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan:
Hamiyet Ece ERDAL

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Erkan EFİLTİ

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hamiyet Ece ERDAL
	Numarası	128306011022
	Ana Bilim Dalı	Özel Eğitim
	Bilim Dalı	Özel Eğitim
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tezin Adı	Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Annelerin Umutsuzluk Düzeyi Tanrı Algısı Ve Çocuğunu Kabul-Ret Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

13/06/2019

Hamiyet Ece ERDAL

T.C.
NECME'TTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hamiyet Ece ERDAL
	Numarası	128306011022
	Ana Bilim Dalı	Özel Eğitim
	Bilim Dalı	Özel Eğitim
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Erkan EFİLTİ
	Tezin Adı	Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Annelerin Umutsuzluk Düzeyi Tanrı Algısı Ve Çocuğunu Kabul-Ret Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Annelerin Umutsuzluk Düzeyi Tanrı Algısı Ve Çocuğunu Kabul-Ret Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi başlıklı bu çalışma 12/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

	Ünvanı Adı Soyadı	İmza
Danışman	Dr.Öğ.Üyesi Erkan EFİLTİ	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Hakan SARI	
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Ahmet YIKMIŞ	

ÖNSÖZ

Bu araştırma, özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyi, Tanrı algısı ve çocuğunu kabul-ret düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır.

Kendisini tanıdığım günden bu yana, pozitif enerjisiyle beni tez çalışma sürecine motive eden, bana güvendiğini her fırsatta dile getirerek beni cesaretlendiren, farklı bakış açıları sunarak bilgi birikim ve tecrübelerini benimle paylaşan değerli hocam ve tez danışmanım, Sayın Dr. Öğr. Üyesi Erkan EFİLTİ' ye sonsuz teşekkürlerimi ve saygılarımı sunuyorum.

Hem lisans, hem de yüksek lisans eğitimimde emeğini ve desteğini esirgemeyen değerli hocam ve bölüm başkanım, Sayın Prof. Dr. Hakan SARI hocama, lisans ve yüksek lisans eğitimimde emeğini ve desteğini esirgemeyen değerli hocam Sayın Dr.Öğr.Üyesi Yahya ÇIKILI hocama teşekkürlerimi ve saygılarımı sunuyorum.

Her daim varlıklarıyla bana güç veren aileme, sadece tez çalışma sürecinde değil, hayatımın her evresinde bana güvenip destek oldukları için sevgili babam Bekir EREN' e, sevgili annem Yıldız EREN' e, kardeşlerim Meltem EREN' e ve Taha EREN' e; sonsuz teşekkür ederim.

Çalışmalarımda ve motivasyon kazanmamda destekleriyle yanımda olan tüm arkadaşlarıma teşekkür ederim.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hamiyet Ece ERDAL
	Numarası	128306011022
	Ana Bilim Dalı	Özel Eğitim
	Bilim Dalı	Özel Eğitim
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Erkan EFİLTİ
	Tezin Adı	Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Annelerin Umutsuzluk Düzeyi Tanrı Algısı Ve Çocuğunu Kabul-Ret Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

ÖZET

Bu çalışmanın amacı özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyi tanrı algısı ve çocuğunu kabul-ret düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Araştırmada annelerin yaşı, eğitim düzeyi, iş durumu, gelir düzeyi gibi değişkenler ile, annelerin umutsuzluk düzeyleri, tanrı algıları ve çocuğunu kabul ret düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Annelerin demografik özelliklerini öğrenmek amacıyla Demografik Bilgi Formu, ve bilgi formundaki değişkenleri amaca yönelik olarak ölçmek için Beck Umutsuzluk Ölçeği, Tanrı Algısı Ölçeği ve Ebeveyn Kabul-Ret ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın evreni Sivas il merkezinde yer alan özel eğitim okulları ve özel eğitim uygulama merkezlerinde eğitim alan hafif/orta/ağır düzeyde yetersizlikten etkilenmiş bireylerin annelerinden oluşmaktadır. Araştırma örneklemini ise tesadüfi örnekleme yolu ile seçilen 195 anneden oluşmaktadır.

Araştırmada özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin tanrı algısı yükseldikçe umutsuzluğunun azaldığı görülmektedir. Araştırmada özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyi yükseldikçe ebeveyn kabul-ret düzeyinin de yükseldiği görülmektedir. Umutsuzluk alt boyutları ile ebeveyn kabul-ret değişkeni arasındaki ilişkiyi incelendiğinde gelecekte beklenen beklenti ile ebeveyn kabul-ret düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Annelerin motivasyon kaybı ve umut düzeyleri yükseldikçe ebeveyn kabul-ret düzeyleri de yükselmektedir. Araştırmada özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin Tanrı algıları ve çocuğunu kabul-ret arasındaki ilişkiye bakıldığında annelerin tanrı algısı ve çocuğunu kabul-ret düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Araştırmanın en önemli sonuçlarından biri olarak; Tanrı algısı umutsuzluğu olumsuz etkilerken, umutsuzluk, ebeveyn kabul-ret düzeyini olumlu yönde etkilemektedir ve Tanrı algısı ile ebeveyn kabul-ret arasında bir ilişki yoktur.

Anahtar Kelimeler: Umutsuzluk düzeyi, Tanrı algısı, Kabul-Ret, Özel gereksinimli birey.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hamiyet Ece ERDAL
	Numarası	102306011022
	Ana Bilim Dalı	Özel Eğitim
	Bilim Dalı	Özel Eğitim
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Dr. Öğ. Üyesi Erkan EFİLTİ
	Tezin İngilizce Adı	The Investigation Of The Relationship Between Acceptance-Rejection Level Of Their Child, Perception Of The God And Hopelessness Level Of Mothers Of Children With Special Educational Needs

SUMMARY

This study analyzes the relationship between the mothers of the children with special needs and mothers' hopelessness level and perception of God, as well as parental acceptance-rejection level. This study also aims to research the relationship between the variables such as mothers' ages, education level, employment status, income level and the mothers' hopelessness level, perception of God, and parental acceptance-rejection level. To get demographic information about the mothers, Demographic Information Form, Perceptions of God Scale, and Parental Acceptance-Rejection Scale has been used. This research covers the mothers of the children with mild, moderate, and high level of special needs. These children take education in the private educational institutions and the private education application centers in Sivas city center. Data of this research has been collected from 195 mothers.

When looked at the relationship between hopelessness level and the perceptions of God of the mothers of the children with special needs, mothers perception of God tend to increase conversely to their hopelessness. According to the relationship between the hopelessness level and parental acceptance-rejection level of mothers of the children with special needs, this study also determines that as the hopelessness level of mother increases, the level of their acceptance-rejection increases as well. Also, the relationship between perceptions of God and parental acceptance of mothers of the children with special needs does not prove any meaningful relationship. One of the significant outcomes of this research is that perception of God has negative impact on hopelessness while the hopelessness affects parental acceptance-rejection positively, and there is no relationship between perception of God and the parental acceptance and rejection.

Key Words: Hopelessness level, Perception of God, Acceptance-rejection.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	i
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU.....	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
1.BÖLÜM GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Amacı	6
1.2. Araştırmanın Önemi:.....	7
1.3. Sayıtlılar	9
1.4. Sınırlılıklar	9
1.5. Tanımlar	9
2.BÖLÜM KURAMSAL AÇIKLAMALAR	11
2.1.Özel Gereksinimli Birey.....	11
2.2.Aile	13
2.3.Özel Gereksinimli Bireyin Aileye Katılımı.....	13
2.4.Özel Gereksinimli Bireylerin Ailelerinin Eğitim	15
2.5.Umut ve Umutsuzluk.....	17
2.5.1.Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Ailelerde Umutsuzluk.....	19
2.6. Tanrı Algısı	20
2.6.1. Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Ailelerde Tanrı Algısı.....	22
2.7. Kabul-Ret Kuramı	23
2.7.1. Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Ailelerde Kabul-Ret	25
2.8. Konu İle İlgili Yapılan Çalışmalar	26
3. BÖLÜM YÖNTEM	30
3.1. Araştırma Modeli.....	30

3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi.....	31
3.3. Veri Toplama Araçları.....	30
3.3.1. Demografik Bilgi Formu	30
3.3.2. Ebeveyn Kabul Red Ölçeği (EKRÖ).....	32
3.3.3. Beck Umutsuzluk Ölçeği (BUÖ).....	32
3.3.4. Tanrı Algısı Ölçeği (TAÖ).	33
3.4. Verilerin Toplanması.....	34
3.5. Verilerin Analizi	34
4. BÖLÜM BULGULAR.....	36
5. BÖLÜM TARTIŞMALAR	57
6. BÖLÜM SONUÇ VE ÖNERİLER	71
KAYNAKÇA	75
EKLER LİSTESİ.....	99
EKLER	100
Ek 1: Demografik Bilgi Formu	100
Ek 2: Ebeveyn Kabul-Red Kontrol Ölçeği (EKRÖ/K Ebeveyn Formu).....	101
Ek 3: Beck Umutsuzluk Ölçeği (BUÖ)	105
Ek 4: Tanrı Algısı Ölçeği (TAÖ)	106
Ek 5: Ebeveyn Kabul-Ret Ölçeği Faktör Analizi	107
Ek 6: Tanrı Algısı Ölçeği Faktör Analizi	109
Ek 7: Umutsuzluk Ölçeği Faktör Analizi	110
Ek 8: Araştırma İzni	111

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Demografik Özelliklere İlişkin Dağılımlar	31
Tablo 2: KMO and Bartlett's Test	36
Tablo 4: KMO and Bartlett's Test	36
Tablo 6: KMO and Bartlett's Test	37
Tablo 8: Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyinin annelerin yaşlarına göre farklılık gösterip göstermediğine dair yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları	38
Tablo 9: Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyinin annelerin eğitim düzeyine farklılaşıp farklılaşmadığına göre yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları.....	39
Tablo 10: Genel umutsuzluk Düzeyine İlişkin Scheffe Testi Sonuçları	40
Tablo 11: Genel Umutsuzluk Düzeyi Bakımından Gruplara Ait Tanımlayıcı İstatistikler	40
Tablo 12: Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyinin annelerin iş durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığına dair yapılan örneklem t-testi sonuçları	41
Tablo 13: Umut ve Genel Umutsuzluk Bakımından Gruplara Ait Tanımlayıcı İstatistikler	41
Tablo 14: Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyinin annelerin gelir durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığına dair yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları	42
Tablo 15: Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin tanrı algısının annelerin yaşına göre farklılaşıp farklılaşmadığına dair yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları	43

Tablo 16: Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin tanrı algısının annelerin eğitim düzeylerine göre farklılaşıp farklılaşmadığına dair yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları	43
Tablo 17 Genel Tanrı Algısına İlişkin Scheffe Testi Sonuçları	44
Tablo 18: Genel Tanrı Algısı Bakımından Gruplara Ait Tanımlayıcı İstatistikler ...	45
Tablo 19: Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin tanrı algısının annelerin iş durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığına dair yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçları.....	45
Tablo 20: Sevgi Yönelimli ve Genel Tanrı Algısı Bakımından Gruplara Ait Tanımlayıcı İstatistikler	46
Tablo 21: Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin tanrı algısının annelerin gelirine göre farklılaşıp farklılaşmadığına dair yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları ..	46
Tablo 22: Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin çocuğunu kabul-ret düzeylerinin annelerin yaşlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığına dair yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları	47
Tablo 23 Sıcaklık/Sevgi boyutuna İlişkin Dunnett C Testi Sonuçları	48
Tablo 24: Kabul-Ret Bakımından Gruplara Ait Tanımlayıcı İstatistikler	48
Tablo 25: Ayrışmamış Reddetme boyutuna İlişkin Dunnett C Testi Sonuçları	49
Tablo 26: Kabul-Ret Bakımından Gruplara Ait Tanımlayıcı İstatistikler	49
Tablo 27: Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin çocuğunu kabul-ret düzeylerinin annelerin eğitim düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığına dair yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları.....	49
Tablo 28: Genel Tanrı Algısına İlişkin Dunnett C Testi Sonuçları	50
Tablo 29 Sıcaklık/Sevgi Bakımından Gruplara Ait Tanımlayıcı İstatistikler	51
Tablo 30: Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin çocuğunu kabul-ret düzeylerinin annelerin iş durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığına dair yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçları.....	51
Tablo 31: Sıcaklık/Sevgi Bakımından Gruplara Ait Tanımlayıcı İstatistikler	52

Tablo 32: Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin çocuğunu kabul-ret düzeylerinin annelerin gelir düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığına dair yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları.....	53
Tablo 33: Değişkenler Arası İlişkiyi Açıklamaya Yönelik Korelasyon Analizi Sonuçları	54
Tablo 34: Tanrı Algısı Alt Boyutları İle Umutsuzluk Arasındaki İlişkiyi Açıklamak Üzere Yapılan Regresyon Analizi Sonuçları	54
Tablo 35: Değişkenler Arası İlişkiyi Açıklamaya Yönelik Korelasyon Analizi Sonuçları	55
Tablo 36: Umutsuzluk Alt Boyutları İle Ebeveyn Kabul-Ret Değişkeni Arasındaki İlişkiyi İncelemek Üzere Yapılan Regresyon Analizi Sonuçları	55
Tablo 37: Değişkenler Arası İlişkiyi Açıklamaya Yönelik Korelasyon Analizi	56

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Tanrı Algısı, Umutsuzluk Ve Kabul-Ret Arasındaki İlişki.....56

KISALTMALAR LİSTESİ

EKRÖ	: Ebeveyn Kabul-Red Ölçeği
BUÖ	: Beck Umutsuzluk Ölçeği
TAÖ	: Tanrı Algısı Ölçeği
EKAR	: Ebeveyn Kabul-Ret Kuramı

BÖLÜM I

GİRİŞ

Aileler çocuklarının gelişim alanlarının her birinde etkili role sahiptir. Aynı şekilde çocuğun her gelişim alanında sağlıklı olması da ebeveynlerin psikolojik yaşantıları üzerinde olumlu bir etki bırakır.

Anne babalar, çocuklarının gelişimine yeterli düzeyde katkıda bulduklarında duygusal ve vicdani yönden kendilerini iyi hissederek annelik-babalık görevlerini olması gerektiği şekliyle yerine getirdiklerini düşünürler bu sayede ebeveyn çocuk iletişimi de olumlu yönde etkilenmiş olur.

Sağlıklı olduğu düşünülen bir bebek dünyaya geldiğinde ailede büyük bir mutluluk ve heyecan yaşanır; fakat bu bebeğin özel gereksinimleri hatta yetersizlikleri olan bir bebek olduğunun öğrenilmesi ile, duyulan mutluluk yerini büyük bir şaşkınlık, şok ve kedere bırakır. Gelişimsel yetersizliği olan çocuğa sahip olan aileler genellikle sağlıklı gelişen çocuğu olan ailelere göre çok daha farklı, büyük sorunlarla ilgilenmek ve zorlayıcı sorumluluklar üstlenmek durumunda kalmaktadırlar. Kısıtlayıcı ve doyum alınamayan, yalnızca sorumluluklarla baş edilen bir yaşam sürmelerine sebep olmaktadır (Karaçengel, 2007).

Sağlıklı bir çocuğun dünyaya gelmesine bile uyum sağlamak ebeveynler için farklı zorlukları da beraberinde getirirken, engelli ve yetersizlikleri olan bir bebeğin aileye katılımı ailenin sosyal ve fiziki yapısında, işleyişinde ve aile bireylerinin rollerinde önemli değişiklikler yapmaktadır. Çünkü özel gereksinimli çocuğun aileye katılımıyla meydana gelen olumsuz duygular karşılaşılan fiziksel, maddi ve psikolojik problemler, evde özel gereksinimli bir kardeşin olması, ailelerin kendilerini anlamayan insanlarla ya da uzmanlarla karşılaşmaları, aile bireyleri dışındaki diğer insanların gösterdikleri tepkiler, anne babalarda umutsuzluk, kaygı, stres özel ihtiyaçları ve yetersizlikleri olan çocuğu kabullenme de zorlanma veya tamamıyla reddetme gibi olumsuz durumlara yol açmaktadır (Okanlı, Ekinci, Gözüağca, Sezgin, 2004).

Dalbay, (2009)'a göre normal gelişim özellikleri göstermeyen bir çocuk dünyaya getirmiş olmak, onunla aynı evde yaşamak, onun tüm ihtiyaçlarından sorumlu olmak gibi hissedilen manevi yükler beraberinde, çocuğun yetersizliği ile ilgili bilgi sahibi olmamak, geleceğe dair hiçbir şey öngörememek, ekstra emek ve parasal güce duyulan ihtiyaç aile hayatında büyük sorunlara neden olmaktadır. Aile kendi içinde bu sorunlarla baş etmeye çalışırken yakın çevreden hissedilen merak, ön yargı, eleştiri ailenin yükünü artırmaktadır (Yazıcı, Okcu, Sözbilir, 2015).

Evde engelli bir çocuğun varlığı ve ona ihtiyaç duyduğu bakımı yeterli düzeyde sağlayabilme çabası aileye çok büyük ve ağır bir sorumluluk yüklemektedir. Özellikle anneler bu durumdan çok daha fazla etkilenmektedir. Annelerin psikolojik ve duygusal durumları incelendiğinde özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmanın annelik görevini yerine getirebilme durumu üzerinde olumsuz bir etki yarattığı, babanın günlük yaşamına kıyasla annenin günlük yaşamını daha fazla etkilediği ortaya çıkmıştır. Çocuğun ihtiyaçlarının doğurduğu gereksinimler ve bakımına yönelik sorumluluğun neredeyse tamamını anneler üstlendiği için, annelerin çocuk bakımı ve annelik dışındaki hayatlarından vazgeçtikleri ya da kısıtladıkları görülmüştür (Fırat, 2000).

Özel gereksinimli çocuk kapsamında yer alınan, üstün yetenekli ve üstün zekalı çocuklar ve aileleri farklı boyutta ele alınmalıdır. Üstün yetenekliler, genel ve/veya özel yetenekleri açısından yaşıtlarına göre yüksek düzeyde performans gösterdiği konunun uzmanları tarafından belirlenmiş kişilerdir (Özel Eğitim Konseyi Ön Raporu, 1991). Üstün yetenekli ve üstün zekalı çocuk ABD Eğitim Bakanlığının tanımına göre aynı yaş civarı, tecrübe veya ortam koşullarına sahip olan akranlarına göre üstün gösteri sergileme becerisine sahip veya akranlarına göre daha fazla başarı elde edebilen çocuklar ve gençlerdir. Bu çocuklar aynı zamanda entelektüel, yaratıcı ve liderlik becerileri sergilediklerinden sanatsal yeteneklerde de yüksek seviyede becerilere sahiptirler (Özbay, 2013). Farklı düşünme ve muhakeme becerilerine sahip olan bu çocuklar etraflarında olup bitenlere her daim farklı yönlerden bakmakta ve bu bakış açılarının onlara yaşatacağı sonuçları merak etmekte. Sürekli yeni fikir ürettikleri için bu şartları destekleyemeyen eğitim ortamlarında verimli olamamaktadırlar (Özyaprak ve Deringöl, 2013).

Yüksek başarılı ve üstün zekalı çocukların aileleri çocuk merkezli olma eğilimindedir, eğitim ve başarı için yüksek standartlara sahiptir, geleneksel değerlere bağlıdır, entelektüel ve kültürel faaliyetlere değer verir ve yakın ailesel ilişkileri desteklerler (Friedman, 1994). Bu ailelerdeki ebeveynler kendilerini ebeveynlik rollerinde başarılı algılar ve çocukları tarafından olumlu algılanırlar. Yaratıcı üstün yetenekli çocukların ailelerinde bağımsızlık önemli bir değer olarak gösterilmiştir. Üstün zekalı çocukların anne babaları daha anlayışlı ebeveynlik stilleri ne sahiptirler düşünce ve duyguların çeşitli şekillerdeki ifadelerini açık olma eğilimindedirler. Genel olarak üstün zekalı çocukların ailelerinde yakın destekleyici ilişkiler açık roller ve güçlendirici bir çocuk merkezli bir kültür tespit edilmiştir (Bloom, 1985). Bu genellemelerin istisnaları düşük gelirli yaratıcı başarısız azınlık ve klinik hasta grubunda olan üstün zekalı birey aileleri dir Bu durumda ki aileler stres yaşama ve düzensiz çatışmalı ve veya disfonksiyonel olma eğilimindedirler. Yuen, (2005)'in çalışmasına göre üstünlerin anneleri normallerin annelerinden daha yoğun stres hissetmektedir hissettikleri stresin sebebi olarak çocuklarını görmektedirler Ayrıca ailenin hissettiği stres çocuklarının üstün olup olmadıklarını yordama durumlarını da etkiler. Çalışmalara bakıldığında, üstün zekalı ve yetenekli bir çocukla ilgili ailenin ilk izlenim ve yaşantıları sonraki yaşantılarıyla farklılık gösterebilir. Aile olumsuz bakış açısıyla yaklaştığı çocuğunun üstün özelliklerinden hanerdar olduğunda bununla ilgili olumlu duygular geliştirmesi diğer özel gereksinimli bireylerin ailelerine göre daha kolay ve hızlı olacaktır. Bu sebeple bu çalışmada üstün zekalı ve yetenekli çocukların annelerine yer verilmemiştir.

Anne-babanın özel gereksinimli çocukla karşılaştıklarında gösterdikleri ilk tepkiler şok, reddetme, üzüntü, öfke, suçluluk, endişe, anlık duygusal krizler, sorunlardan kaçma, hayal kırıklığı, özgüven ve özsaygıda azalma, gelecek kaygısı, umutsuzluk gibi tepkilerdir (Darica 1994). Stotland (1969), umutsuzluğun bireyin zihninde geleceğe yönelik iyi olmayan, kötü sonuçlanan beklentilere girmek olarak tanımlamıştır. Bu yüzden kötümser ve geleceğe dair umudu olmayan bir kişi hiçbir şeyin düzelmeyeceğine, hiçbir alanda başarılı olamayacağına, geleceğe dair amaçlarını gerçekleştiremeyeceğine ve en kötüsü de sorunlarının hiçbir zaman çözülemeyeceğine inanır (Yıldırım, Keskinlik ve Kara 2017).

Umutsuzluğun beraberindeki kavramların kaygı, öfke, eylemsizlik, yaşamını sürdüremeyeceğini düşünme ve kendini ya da başkalarını suçlama, reddetme, çaresizlik, karamsarlık olduğu vurgulanmıştır. Umutsuzlukta negatif düşünceler vardır. Umut kavramı gelecekle ilgili beklenti yönüne dikkat çekerek tanımlanmaktadır. Dolayısıyla umutsuzluk geleceğe dair beklenti olmaması olarak değerlendirilmektedir (Dilbaz ve Seber 1993).

Bireylerdeki umutsuzluk düzeyini tespit etmek için Beck ve arkadaşları (1974), risk gruplarında, “karamsarlığın ölçümü” adlı çalışmaları sonucunda bireylerin umutsuzluk düzeyini belirlemek için “Beck Hopelessness Scale (Beck Umutsuzluk Ölçeği)’ni geliştirmişlerdir. Bu ölçek insanların geleceğe dair olumsuz beklentilerini ölçmeyi amaçlar (Dilbaz ve Seber 1993).

Ailelerin olumsuz duygularla baş edebilmesi, umutsuzluk, stres, çaresizlik ve kaygı düzeylerini kontrol edebilmeleri, yaşamlarına olumlu duygularla devam edebilmeleri için sığındıkları manevi kavramlar vardır. Toplumumuzda güçlü manevi sığınak, ebeveynlerin tanrı algısı olarak bilinmektedir. Toplumun ya da ebeveynlerin tanrı algıları, olumlu ve olumsuz yaşantıları değerlendirme durumlarını etkiler. Tanrı algısı, bireyin Tanrı'yı nasıl öğrendiği ve nasıl anlamlandığı ile ilgilidir. Tanrı kavramını bilen her birey zihninde Tanrı'ya belirli özellikler yükleyebilir. Olumlu ya da olumsuz olabilen bu özellikler bireyin Tanrı'ya yönelik atıflarıdır (Güler, 2007).

Din psikolojisinde Tanrı tasavvuru bireysel yaşantılar ve anlayışlara göre genellikle olumlu ve olumsuz Tanrı tasavvurları veya algıları olarak ikiye ayrıldığı görülür. Tanrı'yı olumsuz atıflarla bilen birey yani olumsuz tanrı algısı, birey için sağlıksız bir sonuç doğurabilir. Çünkü Tanrı'ya yönelik olumsuz atıfları olabilir. Tanrı'yı cezalandıran, korkutan, güvenilir olmayan şekilde algılayan bireyin özünü ve yaşamını yorumlaması ve bakış açısı da olumsuz olabilir. Bunun tersi olarak olumlu Tanrı tasavvuruna sahip bireyin Tanrı'ya yönelik merhametli, seven, koruyan, affedici, ilgilenen, umursayan gibi olumlu atıfları olabilir ve bu durumun bireyin iyi olma haline sorunlarla baş etme gücüne katkı sağlayıp sağlamadığı araştırılabilir (Seyhan, 2014).

Homan ve Cavanaugh (2013), Tanrı'ya yönelik atıfların bireyin yaşamını olumlu yönde etkilemediğini; aksine Tanrı'ya atfedilen bazı özelliklerin birey için faydasız olduğunu belirtmiştir. Sahip olunan Tanrı algısı, bireyin hayatını zorlaştırıp

kendisini aciz ve suçlu hissettiriyorsa sorun teşkil etmektedir. Yine aynı şekilde yaşamda karşılaşılan olumsuzluklar Tanrı'nın hoşnutsuzluğunun delilleri olarak algılanırsa bu da birey için sıkıntıya neden olabilir.

Bir diğer yanıyla Tanrı'ya dair algıların bazıları da bireyin psikolojik ve sosyal yaşamına fayda sağladığı görülmektedir. Sevgi ve güven yönelimli bir Tanrı algısına sahip bireylerin yaşamı sürdürme, yaşama tutunma ve inançlarına bağlılık nedenlerinin daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Bireyin yaşadığı stresle başa çıkmada Tanrı'yı güvenilir bir sığınak olarak görmesi, onun merhametine sığınması bireyin yaşamıyla ilgili olumlu düşünmesini sağlamaktadır. Bireylerin Tanrı algısını ölçmek için Tanrı'yla ilgili sevgi eğilimli ya da korku eğilimli atıflarını ortaya koymak üzere Güler, (2007b) tarafından Tanrı Algısı Ölçeği geliştirilmiştir. Ölçek maddelerine göre Tanrı algısı olumlu ve olumsuz olarak ikiye ayrılmış olup bu boyutları belirlerken de sevgi ve korku yönelimlerine göre belirlenmiştir. Korku eğilimli Tanrı algısında "Cezalandıran, Affetmeyen ve Korkutucu Tanrı ile ilgili ifadeler; sevgi yönelimli Tanrı algısında ise "Affeden, Çok Seven ve Güvenilir Tanrı" yı niteleyen ifadeler ölçek maddelerini oluşturmaktadır(Ceylan, 2018).

Çocuğun sosyalleştiği ilk kurum ailedir. Ailede roller ve anne babanın bebeğin gelişimi üzerindeki etkisi, bebek henüz anne karnındayken başlar. Ebeveynlerin yeni bir bebeğin doğumuna hazır olup olmamaları, bebekten ve bebeğin geleceğine dair çok yönlü beklentileri, bebeğin çevresine dair ilk izlenimi ve sosyal, duygusal gelişiminde etkili bir rolü vardır. Birey dünyaya gelip aileye dahil olduktan sonra ilk etkileşim bebeğin kendi annesiyle olmaktadır. Bebeğin annesi ile olan her türlü fiziksel, sosyal ve duygusal ilişkisi bebeğin çok yönlü gelişimini ve dolayısıyla gelecek yaşamındaki her aşamayı önemli derecede etkileyecektir (Sailor, 2004).

Aileler, sağlıklı bekledikleri çocuklarının gelişimsel yetersizlikle dünyaya gelmesinden sonra durumu kabullenme yeni duruma uyum sağlama sürecinde hem zamana hem de desteğe ihtiyaç duyarlar. Özel gereksinimleri ve yetersizlikleri olan bir çocuğun dünyaya gelişi ile birlikte ailelerin şok, hayal kırıklığı ve üzüntü yaşamaları beklenen duygusal tepkilerdir. Bu süreçten sonra geleceğe dair düşük beklentiler, umutsuzluk, suçluluk duygusu ya da suçlu arama, reddetme süreci yaşanabilir. Bu süreçlerin sağlıklı atlatılması yeni duruma uyum sağlamayı

kolaylaştırabilir. İstenmedik ve hazır olunmayan bu yeni durumun yarattığı stres ve umutsuzluk aile üyelerinin tüm yaşantısını ve birbirleriyle ilişkilerini etkiler. Bu olumsuzluklar, ailenin umutsuzluğunu ve çocuğunu kabul etme reddetme durumunu da etkilemektedir. Kabul; anne-baba ile çocuk arasındaki duygusal ilişkiyi yansıtan bir ebeveyn davranışıdır. Anne babanın çocuğunu kabulü, ona karşı olumlu davranışlar yansıtmasını destekler. Bu davranışlar çocuğuna sevgiyle yaklaşması, olumlu temas, çocuğuna sarılması, istek ve ihtiyaçlarıyla ilgilenmesidir. Çocuğunu reddetme davranışı ise kabullenmedeki olumlu davranışlarının tam tersi olarak yansımadır. Çocuğun ilgi ve ihtiyaçları ile ilgilenmeme, onu dışlama, sürekli eleştirme kıyaslama, sevgiyle yaklaşmama gibi olumsuzlukların çocuğa yansıtılması reddetme davranışıyla ilgilidir (Yavuzer, 2000).

Özel gereksinimli bireylerin maddi ve manevi sorumluluklarının tamamının aileye ait olmasının aile üzerinde olumsuz etkilere sebep olması muhtemeldir. Ailenin tanrı algısı ile yaşantısına bakış açısı, özel gereksinimli bireyin dünyaya gelmesiyle başlayan bireyi kabul-ret süreci ve bireyin geleceği ile ilgili duydukları kaygıların umutsuzluk düzeylerini etkilediği düşünülmekte ve bunların birbirleriyle ilişkisinin incelenmesi, ailelerin özel gereksinimli bir çocukla yaşamının onlarda şekillendirdiği duygu ve davranış durumlarıyla ilgili bilgilere sahibi olmak için bu araştırma oldukça önemlidir. Beraberinde annelerin umutsuzluk düzeylerinin ya da, çocuğunu kabul-ret düzeylerinin farklı değişkenler açısından ayrı ayrı incelenmiş olduğu çalışmalar literatürde bulunurken, annelerin Tanrı algılarının, umutsuzluk düzeylerini ve çocuklarını kabul-ret düzeylerini etkileyip etkilemediğini araştıran bir çalışma olması açısından literatüre önemli katkısı olacaktır.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyi, tanrı algısı ve çocuğunu kabul-ret düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda belirlenen alt amaçlar şunlardır:

1. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyi, Tanrı algısı ve çocuğunu kabul-ret düzeyleri, annelerin yaşlarına göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

2. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyi, Tanrı algısı ve çocuğunu kabul-ret düzeyleri, annelerin eğitim düzeylerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
3. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyi, Tanrı algısı ve çocuğunu kabul-ret düzeyleri, annelerin iş durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
4. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyi, Tanrı algısı ve çocuğunu kabul-ret düzeyleri, ailenin aylık gelirine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
5. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin Tanrı algıları ve umutsuzluk düzeyleri arasında ilişki var mı?
6. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyleri ve çocuğunu kabul- ret düzeyleri arasında ilişki var mı?
7. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin Tanrı algıları ve çocuğunu kabul- ret düzeyleri arasında ilişki var mı?
8. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyi, tanrı algısı ve çocuğunu kabul-ret düzeyleri arasında anlamlı düzeyde ilişki var mıdır?

1.2. Araştırmanın Önemi:

Ailede gelişimsel özellikleri farklı olan, özel gereksinimli bireyin varlığı, süreç doğru yönetilmediğinde, aileler birbirlerine destek olmadıklarında sosyal yaşamı ve aile birliğini olumsuz yönde etkileyen bir durum haline dönüşür. Anne ve babalar sağlıklı bir bebeğin dünyaya gelişini beklerken ve planlarını hayallerini bu sağlıklı çocuk üzerine kurarken, gelişim geriliğine sahip bir çocuğun aileye katılması ailelerin sosyal yaşamlarını, ekonomik düzeylerini, çalışma durumlarını, aile ilişkilerini tüm yönleriyle etkilenmektedir. Anne baba ve diğer aile bireyleri bu olumsuz değişikliklerle mücadele ederken bir taraftan da yaşanan, umutsuzluk, üzüntü, şok gibi duygu durumlarını kontrol etmeye çalışırlar. Çocukları için umutla tıbbi yada eğitsel çareler aramaya başlarlar. Özel gereksinimli bir çocuğun bakımı, gereksinimleri, aile üyelerinin rollerindeki değişiklikler, yüklenen sorumluluklar, alışılan yaşam tarzlarındaki değişiklikler anne babalarının stres, kaygı, depresyon,

geleceğe dair umutsuzluk gibi olumsuz duygu durumları ve psikolojik sorunlar içine düşmektedirler. Çocuğun eksiklerinin ya da kusurlarının sorumlusu olarak annenin görülmesi annenin çevresi tarafından suçlamasına ve aşağılanmasına sebep olmaktadır. Annenin olumlu ya da olumsuz duygu durumu, özel gereksinimli çocuğun varlığını algılama, yorumlama biçimi, çocuğun varlığına ve ihtiyaçlarına cevap verebilmesi, uyum sağlayabilmesi, inanç boyutunda tanrıya dair olumlu-olumsuz algıları, bütünsel olarak yaşamı anlama algılaması ve özel gereksinimli çocuğuna olan davranışlarını şekillendirmesi açısından önemlidir (Akıncı 1999).

Newton ve McIntosh (2010), engelli çocuğa sahip anne babaların, olumsuzluklarla başa çıkma yöntemleri ile Tanrıyla ilgili algıları arasındaki ilişkiyi baktıklarında, olumlu Tanrı tasavvuruna sahip ailelerin, daha olumlu tutum sergiledikleri ve sorunlarıyla başa çıkma da daha iyi oldukları, etkili yöntemler geliştirdiklerini kaydetmişlerdir.

Sağlıklı ebeveyn- çocuk ilişkisinde önemli bir faktör olan ve umutsuzluk, tanrı algısı kavramları kavramlarıyla ilişkilendirilebilecek bir diğer kavram ebeveyn kabul- reddidir. Boyutsal bir yaklaşım olan ebeveyn kabul reddi, ebeveynliğin sıcaklık boyutunu oluşturur. Sıcaklık boyutu anne-baba ve çocuk arasındaki ilişkinin olumlu yönünü yansıtmaktadır. Bu yansıma fiziksel, sözel ve sembolik davranışlarla olmaktadır. Sözel davranışlar, çocuğu onaylayıcı ve sevgi sözcükleri ile yaklaşmak. Fiziksel davranışlar ise, olumlu temas, çocuğu okşama, sarılma şeklinde gösterilebilir. Ebeveyn reddi ise boyutun diğer ucundadır. Ebeveyn reddi, çocuğu kabul davranışlarında gösterilen tüm olumlu davranışların geri çekilmesi ilgi gösterilmemesi, gereksinimlerinin önemsizlenmesi fiziksel ve psikolojik zarar verme şeklinde yansımaktadır (Rohner ve ark 2012).

Yukarıda kavramlarla ve yapılan çalışmalarla belirtildiği üzere, Rohner (2009), ebeveynlerin çocuğunu kabul-reddi ile ilgili çalışması, Newton ve McIntosh (2010), engelli çocuk sahibi ebeveynlerin Tanrı algıları ve olumsuzluklarla baş edebilme düzeyiyle ilgili çalışması, Akıncı (1999), çocukların bakım yükünün anne üzerinde olmasının yarattığı etkilerle ilgili çalışmasında da görüldüğü gibi özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yalnızca umutsuzluk düzeyleri veya tanrı algıları veya kabul-ret düzeyleri ile ilgili kavramların tek başına yer aldığı çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Birbirini ne düzeyde etkilediğiyle ilgili bilgi sahibi olmak

için bu üç kavramın bir arada verildiği ve ilişkisinin incelendiği bir çalışma olması açısından bu araştırma önem arz etmektedir. Ailede özel gereksinimli bireyin bakım yükünü taşıyan ve tüm ihtiyaçlarıyla nispeten daha çok ilgilenen kişi anne olduğu için annenin demografik özellikleri de dikkate alınarak annenin umutsuzluk düzeyinin, Tanrı algısının ve çocuğunu kabul-ret düzeyinin bilinmesi ve aralarındaki ilişkinin ne düzeyde olduğunun incelenmesinin literatüre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.3. Sayıtlar

Aşağıda araştırmayla ilgili sayıtlara yer verilmiştir.

- a) Evren, araştırmanın örneklemini tarafından temsil edilmektedir.
- b) Araştırmaya katılan annelerin Beck umutsuzluk Ölçeği, Tanrı Algısı Ölçeği ve Ebeveyn Kabul - Ret Ölçeklerinde yer alan soruları içten ve doğru yanıtladıkları varsayılmıştır.

1.4. Sınırlılıklar

Aşağıda araştırmayla ilgili sınırlılıklara yer verilmiştir.

- a) Bu araştırma Sivas'ta bulunan özel eğitim okullarında ve özel eğitim uygulama merkezlerinde özel eğitim hizmeti alan bireylerin anneleri ile sınırlı tutulmuştur.
- b) Araştırmadan sonucunda elde edilen bulgular, annelerin veri toplama araçları kapsamında kullanılan 'Demografik Bilgi Formu', 'Beck Umutsuzluk Ölçeği', 'Tanrı Algısı Ölçeği', 'Ebeveyn Kabul-Ret Ölçeği'nde yer alan sorulara verdikleri cevaplar ile sınırlıdır.
- c) Araştırma sonuçları, yalnızca araştırmanın örnekleminin kapsadığı anneler için genellenebilir olması, araştırmanın sınırlılıklardandır.

1.5. Tanımlar

Umutsuzluk; Amerikan Psikoloji Birliği'nin tanımına göre bireyin seçeneklerinin sınırlılığına inandığı ve dilediğini seçme özgürlüğünün olmadığını gördüğü ve kendinde başarıya dair motivasyon bulamadığı öznel bir duygu halidir.

Umutsuzluk, bireyin sosyal toplumsal hayatta hiçbir şeyin iyileşmeyeceğine dair hissettiği olumsuz duygu durumudur (Ağır, 2007).

Tanrı algısı, Tanrı sözcüğünün zihinsel sözlük anlamından ziyade kişinin Tanrı'yı nasıl hayal ettiğine dair psikolojik bir modeldir. Bireyin çeşitli kaynaklardan edindiği Tanrı'ya dair bilgileri zihninde birleştirmesiyle ortaya çıkan genel tablo Tanrı algısını oluşturur. Tanrı algısı adından da anlaşıldığı gibi bireyin Tanrı hakkında sahip olduğu bilişsel şemalar bütünüdür. (Güler, 2007).

Kabullenme; Çocuğun katıldığı aile ortamı, anne babası, kardeşleri ya da bakımından sorumlu kişi/ kişiler tarafından sıcaklık, bağlılık, ilgi, destek görmesi, güvende ve rahat hissetmesi kısaca koşulsuz sevilmesi ve benimsenmesidir (Yamaç, 2011).

Reddetme; Kabullenmenin tersi olarak çocuğun katıldığı aile ortamı, anne babası, kardeşleri ya da bakımından sorumlu kişi/kişiler tarafından sıcaklık, ilgi, alaka, sevgi gibi tutumların yerine bunların tersi olan zarar verici bedensel ve ruhsal davranışların gösterilmesidir (Muştu, Eren, 2018).

BÖLÜM II

KURAMSAL AÇIKLAMALAR

2.1.Özel Gereksinimli Birey

Özsoy ve Ark. (1988) özel gereksinimli bireyleri şu şekilde tanımlamaktadırlar: “Farklı bedensel, zihinsel gelişim özellikleri göstermeleri sebebiyle normal eğitim sürecinden olması gerektiği şekliyle yararlanamayan bireylerdir”.

Özel gereksinimli birey özel eğitim ihtiyacı olan bireydir ve Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde Madde 4(1t), (2018)’ te şu şekilde tanımlanmaktadır: Farklı gelişim süreci ve bireysel özellikleri ile eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından anlamlı düzeyde farklılık gösteren bireydir.

Özel gereksinimli bireylere özel eğitim gerektiren bireyler olarak da adlandırılırlar. Ve genellikle şu gruplarda toplanmaktadır:

Zihin Yetersizliği Olan Bireyler: Ataman (2003), zihinsel yetersizliğin; “Zihinsel işlevleri ile kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerinde anlamlı düzeyde sınırlılıklar görülen ve 18 yaşından önce ortaya çıkan bir yetersizlik” olduğunu ifade etmektedir. Zihin engeli kendi içerisinde özelliklerine uygun olarak gruplandırılarak; hafif düzeyde zihinsel yetersizlik, orta düzeyde zihinsel yetersizlik, ağır düzeyde zihinsel yetersizlik ve çok ağır düzeyde zihinsel yetersizlik olarak gruplandırılmıştır.

İşitme Yetersizliği Olan Bireyler: Yıldırım Doğru (2013)’ ya göre işitme yetersizliği, “işitme yetisinin kısmen veya tamamen kaybindan dolayı konuşmayı öğrenmede, dili kullanmada ve iletişimde yaşanan sıkıntı sebebiyle bireyin hem eğitim performansına hem de sosyal uyumuna negatif yönde etki etmesi durumudur.

Görme Yetersizliği Olan Bireyler: Cavkaytar (2013), görme yetersizliğini şu şekilde tanımlamaktadır. “Tek veya iki gözünde tam veya kısmi görme yetersizliği veya bozukluğu olan kişidir. Görme yetersizliğiyle birlikte göz protezi kullananlar, renk körlüğü, gece körlüğü, (tavukkarası) olanlar bu gruba girer” .

Ortopedik Yetersizliği Olan Bireyler: İskelet kas ve eklemlerde oluşan bozukluk sebebiyle yaşamın sürdürülmesinin kısıtlanması ve olumsuz yönde etkilenmesi durumudur. Bedensel yetersizlikler; sonradan oluşan yada doğuştan gelen yetersizlikler olarak sınıflanabilir. (Yıldırım Doğru & Cavkaytar, 2013).

Dil ve Konuşma Yetersizliği Olan Bireyler: Öztürk (2011), dil ve konuşma yetersizliği olan bireyleri şu şekilde tanımlamaktadır. “Herhangi bir nedenle doğuştan veya sonradan oluşması ile tamamen konuşamayan veya konuşmanın hızında, akıcılığında, ifadesinde bozukluk olan, ses bozukluğu olan kişidir.” İştittiği halde konuşamayanlar, gırtlaklı alınanlar, konuşmak için alet kullananlar, kekemeler, afazi, dil-dudak-damak-çene yapısında bozukluk olanlar bu gruba girmektedir.

Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Bireyler: Çelik (2014), öğrenme güçlüğü olan çocukları; bilişsel ve akademik becerilerinde ve sözlü dili kullanmadaki psikolojik süreçlerden birinde ya da bir kaçında yetersizliğin ortaya çıktığı çocuklar” olarak tanımlamaktadır.

Duygusal, Davranışsal ve Uyum Güçlüğü Olan Bireyler: problemin sağlıksal sebeplerle açıklanamadığı ve bireyin çevresiyle olumlu ilişkiler kurmasını ve sürdürmesini engelleyen duygusal davranışsal bozukluk yaşayan bireylerdir (Cavkaytar, 2013).

Otizm : Tohum Otizm Vakfı (2012), otizmi doğuştan var olan ve yaşamın ilk üç yılında ortaya çıkan karmaşık gelişimsel bir bozukluk olarak tanımlamaktadır. Otizmim sinir sistemi işleyişindeki aksaklıklardan kaynaklandığı düşünölmektedir. “Otizm, günümüzde zihinsel engelden sonra en sık rastlanan gelişimsel yetersizliktir. Dünyada otizmin görülme sıklığı 150’de birdir. Dolayısıyla, ölkemizde de her 150 çocuktan birinin otizmden etkilendiği düşünölmektedir. Ayrıca, otizmin cinsiyet dağılımına bakıldığında erkeklerde yaygınlığı, kızlardan 3-4 kat fazladır.”

Üstün Zekâlı ve Üstün Yetenekli Bireyler: Üstün yeteneklilik, ortalamanın üzerinde bir yetenek, yaratıcı düşünme ve görev sorumluluğunun bileşkesi olarak tanımlanmaktadır (Renzulli, 1999).

2.2.Aile

Toplum içindeki en küçük birlik olup, evlilik ve kan bağına dayanan karı-koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu yapıdır.

Aile, toplumsallaşma sürecinin başladığı biyolojik, ekonomik, kültürel, toplumsal ve hukuksal yönleri sahip, biyolojik ilişkiler sonucu insan neslinin devamlılığını sağlayan ve, toplumsal bir kurumdur (Doğan, 2004: Akt; Yıldırım, 2012). Sağlıklı toplumsal yaşamı yansıtan ve sürdüren ailenin dengeli bir sisteme sahip olduğu söylenebilir. Toplum ve insanın varlığı, aile kavramından ayrı düşünülemez. Toplumun çekirdeği, temel taşı olarak görülen aile kavramı sağlıklı bireyler yetişmesi ve topluma fayda sağlaması açısından önemlidir” (Akyüz, 1991: Akt; Yıldırım, 2012).

Aile toplumu oluşturan en küçük birim olduğu için, toplumsal bir yapı olarak büyük bir önem taşır. Ancak sanayileşen toplumlarda bu toplumsal yapı taşı farklı formlar aldığı için, geleneksel aile modelinden gittikçe uzaklaşmaktadır. Buna rağmen her toplumda, çevresel, ekonomik, politik sorunların bilincinde olan genç çiftler de aile kurmak ve en az bir çocuk sahibi olmak ve yetiştirmek istemektedirler. Bu toplumun çocuğa verdiği türün devam ettirilmesine yönelik değerden ötürüdür (Gülerce, 2007).

2.3. Özel Gereksinimli Bireyin Aileye Katılımı

Çocuğun doğumundan itibaren, her türlü gelişim alanı ile ilgili belirleyici olan yapı ailedir. Anne babalar çocuk dünyaya gelmeden önce kurdukları düzeni, çocuk dünyaya geldiğinde de olumlu haliyle sürdürmek isterler. Ancak sağlıklı bir çocuk beklentisine karşın aileye engelli bir bireyin katılmış olması anne babanın ve aile bireylerinin planlarını ve düzenlerini alt üst ederek, ailede rollerin değişmesine, sorumlulukların artmasına neden olabilmektedir. Çünkü özel ihtiyaçları olan bir çocuğa sahip olmak, sağlıklı bir çocuğa sahip olmakla kıyaslandığında çok daha fazla problemi ve bilinmezliği beraberinde getirmektedir (Sarıoğlu, 2006).

Aileler sağlıklı bir çocuk dünyaya geldiğinde gelişimleri için uygun ortam hazırlama ve gereksinimlerini karşılama sorumluluklarını üstlenmenin yanında çocuğuna sevgi gösterme, onu korunma, benimseme, destekleme gibi duygusal ve

sosyal ihtiyaçlarını da karşırlar. Gelişimsel yetersizlikle dünyaya gelmiş çocuğa sahip anne babalar yukarıda sıralanan sorumlulukların yanında çocuğa eğitim ğretim fırsatı sağlama, tedavi ettirme gibi yeni sorumlulukları da üstlenmektedir. Ek olarak, anne babanın çocuğunun durumuna alışması, kabullenmesi, anne baba rolünün yanında eş olarak birbirlerine normalden daha fazla destek olmaları, diğer çocuklarının da bakımını, ihtiyaçlarını ihmal etmeme, aile dışındaki bireylere karşı görevlerini da yerine getirme gibi bir çok sorumlulukla karşı karşıya kalmaktadırlar (Sucuoğlu, 1997).

Anne babalar, zamanla, aileye katılan özel gereksinimli çocuğun farklı özelliklerine alışmaya başlarlar, ocuk için yeni bir süreç belirlemeye yeni planlar yapmaya, olumsuz duygulardan sıyrılarak ‘ocuğumuz için ne yapabiliriz’ konusu üzerinde yoğunlaşmaya başlarlar. Bazı ebeveynlerde bu sürece hızlı geçilirken bazılarında ise zaman almaktadır (Sarioğlu 2006).

Anne-babalar, ailede yaşamlarını özel gereksinimli bir çocukla srdreceklerine dair fikre alışıp kendi olumsuz duygusal süreçlerini yaşayıp atlattıktan sonraki aşamada gerçeği kabul etme düzeyine erişirler. Artık sorunları çözme evresi ve aile dengesini de koruyarak çocuklarının ihtiyaçlarını karşılama onu kabullenme evresini planlamaya başlarlar. Bu sürecin kolay olmayacağının bilinciyle özel gereksinimli çocuklarının olumlu düzeyde gelişimi için eğitim-ğretim kurumu, iyi ğretmen arayışı içine girmektedirler ve bu sürece katılım göstermeye işbirliği yapmaya hazır olabilmektedirler. Ailede görülen başka bir durum da kabullenmede görülen kararsızlık veya reddetme eğilimi aile bireylerinin birbirlerini suçlamalarından kaynaklanabilmektedir. Çocuğun zel gereksinimli olduğunu öğrendikten sonra anne-babalar bir süre için “Neden ben?”, “Neden bizim ocuğumuz?”, “Ne yaptık da bu basımıza geldi?”, “Ne günah isledik de bunları yasıyoruz?” gibi düşüncelere kapılarak suçluluk ve o ana ve geleceğe dair umutsuzluk duygusu yaşayabilirler. Çocuklarıyla ilgili suçluluk yaşayabilirler. Eşler birbirini suçlayabilir ve kendilerinin ne kadar şanssız olduğu, hayatın ya da inançları ve tanrı algıları doğrultusunda Tanrı’nın onlara karsı kötü davrandığını, düşünebilirler. Başlangıçta bu olumsuz süreçleri yaşamaları doğaldır (Ataman 2003).

Anne babalar, özel gereksinimli çocuklarını kabul-ret aşamalarına gelene kadar birçok olumsuz süreçten geçerler. Yukarıda belirtilen umutsuzluk kavramının, Tanrı algısı kavramının ve ebeveynlerin özel gereksinimli çocuklarını kabul-ret düzeylerinin birbiriyle doğrudan ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bu kavramlar tek başına ele alınıp araştırma sonucunda bu kavramların arasında ne düzeyde bir ilişki olduğuna yer verilecektir.

2.4. Özel Gereksinimli Bireylerin Ailelerinin Eğitimi

Bütün anne babalar, çocuklarının özgüvenli ve başarılı bireyler olarak yaşamını sürdürmesini ister. Bu sebeple doğduğu andan itibaren, çocuklarıyla ilgili hayalleri için uygun ortam ve fırsatlar yaratmaya çalışırlar. Bireyin çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik dönemlerine iyi hazırlanması ve bu dönemleri sağlıklı dengeli olarak geçirmesi, ailenin de bireyinde gelecekle ilgili olumlu beklentilerinin gerçekleştirilmesine atılan adımları destekler. Bu sebeple aile çocuklarının tüm dönemleri için gereksinimlerini doğru belirleyip bu doğrultuda çocuklarını yetiştirirler (Bal, 2015).

Normal gelişen çocuklarda, bireyin çok yönlü gelişimi, etkili eğitim öğretim süreci ve gelecek yaşantılarını olumlu sürdürebilmesi açısından özellikle bireyin eğitim yaşantılarında ailenin sürece bilinçli olarak katılımı çok önemlidir. Bununla beraber özel eğitim alan bireyin aile katılımı zaman geçtikçe daha önemli bir hal almaktadır. Sonuç olarak ailelere yönelik rehberlik hizmetleri v bilinçlendirme eğitimleri artmaktadır. Bu eğitimler, daha çok aile ve okul işbirliği ile aile eğitimi programları ile yada kurumlardan talep edilen aile eğitimi seminerleri ile verilmektedir (Özdemir, 2010).

Zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip ailelerin, değişik özelliklere, koşullara ve gereksinimlere sahip olması nedeniyle çeşitli alanlardan uzmanların değişik yaklaşımlarla hizmet sağladığı görülmektedir. Tıbbi model, danışmanlık modeli, eğitsel model ve ekolojik model olarak özürü çocuk ve ailelerine sağlanan hizmetleri sıralamaktadır. Ailelere yönelik hizmetler dört başlık altında toplanmıştır. Buna göre; psikolojik danışma çalışmaları, aile eğitimi çalışmaları, aile terapisi çalışmaları ve erken eğitim çalışmalarıdır (Sucuoğlu (1997).

Grohnfeldt (1989), ailelere sağlanabilecek desteklerin ailenin yaşam kalitesini arttırıcı nitelikte olması gerektiğini ve psikolojik değişime çare olması gerektiğini belirtmiştir. Aileye sağlanacak destekler, ailenin maddi ve manevi gereksinimlerini karşıladığı gibi, özel gereksinimli çocuğun eğitim kalitesini arttırmaya yönelik olmalıdır. Özel gereksinimli çocuk ailelerine sunulan psikolojik desteğin, ailelere;

1. Özel gereksinimli bir çocuğa sahip olma gerçeğine uyum sağlamalarında kabullenmelerinde destek hizmeti vermek,
2. Kimseyle paylaşamadıkları hislerini açmalarını sağlamak,
3. Özel gereksinimli çocuğa sahip olmanın ailede kimsenin suçu olmadığına dair destek vermek,
4. Çocukları için gerekli olan eğitim programının belirlenmesinde yardımcı olmak,
5. Çevreden gelen ya da yansıyan olumsuz davranışlarla ve sözlerle baş edebilmeleriyle ilgili destek vermek gibi konularda yardımcı olunur (Balta,2010).

Aile çalışmalarında “Ebeveyn Eğitimleri”, “Aile Eğitimleri” gibi ailelerle işbirliği geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar özel eğitim alanında ailelerle işbirliği sağlama, etkili iletişim geliştirilmesine ve aile odaklı çalışmaların yaygınlaşmasına olanak sağlamıştır (Lindmeier, 2006).

Ailenin çocuklarının eğitime aktif katılımına yönelik yapılan araştırmalar, aile katılımının, aileye, çocuğa ve eğitim sürecine olumlu katkılar sağladığını göstermektedir. Ailelerin çocuklarına sosyal kabul, fiziksel beceriler, özbakım becerileri, çevreye uyum, tehlikelerden korunma, ilk yardım becerileri gibi bir çok bağımsız yaşam becerisini kazandırma da yardımcı olabileceği belirtilmektedir. Engelli çocukların ailelerinin eğitilmesi, anne babaların çocuklarını herkesten daha iyi tanınması ve çocuğu ile daha fazla etkileşim içinde olması, birebir eğitim eksikliğini gidermesi, doğrudan eğitim götürülemeyen çocukların eğitimine yardımcı olmaları açısından önemlidir (Cavkaytar, 1998).

Aile eğitiminin amaçları şu şekilde sıralanmaktadır: babaların ve aile üyelerinin engelli çocuğu kabullenmesini sağlamak çocuğun gelişim alanlarını belirlenmesine ve desteklenmesine yardımcı olmak, ailenin haklarını ve sorumluluklarını anlamasını sağlamak, aile ile işbirliği yapmak, aileyi yeniliklerden haberdar etmektir. Özel eğitimde aile eğitimi, geniş kapsamı ile farklı türde

uygulamaları barındırmaktadır. Aile eğitimi, anne babaların farklı konularda ihtiyaç duyabileceği yaklaşımları içermektedir. Bu yaklaşımlar alan yazında genelde; anne babaları anne-baba olarak gören yaklaşımlar, anne babaları öğretmen olarak gören yaklaşımlar ve anne babaları gönüllüler olarak gören yaklaşımlar şeklinde sınıflandırılmaktadır (Özdemir, 2010).

Aile Eğitimi Çalışmalarını Weiß (1989), iki çalışma alanına ayırmıştır:

1. Aile Bilgilendirmesi: Ebeveynlerin, çocuklarını desteklemeye yönelik çocukları ve özü hakkında bilgilendirme çalışması.
2. Aile Danışmanlığı: Aile danışmanlığı, ailelerin yaşam standartları yükseltmeyi hedefleyen, kendilerine ve çocuklarına gerekli rehberliğin sağlanması (Aktaran; Balta, 2010).

2.5. Umut ve Umutsuzluk

Umut, geleceğe dair henüz gerçeklik kazanmamış kişisel ve toplumsal beklenti olarak, herhangi bir insandan; bir yaşantıdan ya da varlıktan beklenen ve olumlu bağlantılar kurmayı sağlayan bir duygu olarak tanımlanmaktadır (Bahadır, 2002). Psikologlar, umut kavramını gelecekte olumlu beklenti olarak tanımlamaktadırlar. Bu bağlamda umut, bir amaca ulaşma yolundaki yüksek beklentiler; umutsuzluğu ise bir amaca ulaşma yolundaki düşük beklentiler şeklinde değerlendirilmektedir (Dilbaz ve Seber, 1993).

Geleceğe yönelmek, şu ana ya da geçmişe değil geleceğe bakmak insanda en güçlü eğilimlerden biridir. Zira varoluşçu psikolojide belirtildiği üzere, “geçmiş yaşantı” ve “şimdiki yaşantı” geleceğin ışığından yansıyanlarla nitelik kazanmaktadır. Geçmişteki olumsuz yaşantılardan ve acılardan arınmak hem de şuan yaşanan problemlere karşı direnç gösterebilmek, sorunları aşabilmek adına geleceğe yönelik hissedilen güçlü bir umut, insan için büyük ve etkili bir dayanaktır (Olçay, 2016).

Önemli psikolojik risk faktörlerinden biri olan umutsuzluk ise, umut kavramının tam tersi olarak güçlü ve zıt kavramlar barındırır. Umutsuzluğun çıkış noktası kişinin kendisi ya da başkasıyla ilgili inançlarının olumsuz yönde olmasıdır. Umutsuzluk bireyleri, çaresiz ve bıkkın kılarak depresyona sürüklemektedir (Kınıcı, 2018).

Beck ve diğerkleri (1990), umutsuzluğu, bireyin geleceğe dair olumsuz ve iyi olmayan beklentiler içinde olması ve kişinin kendini olduğundan daha başarısız yeteneksiz ve düşük kapasiteli görmesidir. Ayrıca umutsuzluğun, bireyi depresyona ve intihara götüren bir dizi olumsuz duyguların yaşanmasında önemli bir role sahip olduğunu da belirtmişlerdir.

Benzer şekilde Lester ve arkadaşları umutsuzluğu, “kişinin gelecekle ilgili olumsuz duygu haline bürünmesi ve geleceğe dair motivasyonunu kaybetmesi” olarak tanımlamışlardır (Gençöz vd. 2006).

Umutsuzluk hakkında ifade edilen en belirgin özellikler konuşmada azalma, pasiflik, etkililikte azalma, toplumsal çevreden uzaklaşma, yaşam sevincin azalması, istek ve hayal etme kabiliyetinde azalma gibi umutsuzluk içeren ifadelerdir. Bu ifadelerden yola çıkarak umutsuzluk, bireyin iyi olma halinden yoksun kaldığı, isteksizliğini ve motivasyon düşüklüğünü de kapsamakla beraber yaşamsal eylemlerin olumlu olmayacak şekilde benimsendiği negatif bilişsel bir olgudur. Umutsuzluk, içinde bulunan anın ve gelecek zamanın olumsuz biçimde görülmesidir (Sarpdağı, 2018).

Bireyler, yaşadıkları hayat boyunca gelecekteki yaşamları için daima bir plan ve program yapma halindedirler. Yaşa, cinsiyete, karakter özelliklerine, sahip olunan imkanlara, kişinin gelecek için kısa ve uzun vadeli beklentileri olup o beklentileri karşılayacak planlar yapıp yaşama geçirmesidir. Bununla beraber hayata olum bir şekilde yaklaşan bir kişinin kısa ve uzun vadeli planları yaparken daha sağlam temelleri üzerine yapmaktadır. Umutsuzluk, kişinin geleceğe karşı kendi ruh dünyasında ve psikolojik olarak kendi içerisinde yaşamasıdır. Umutsuzluk ayrıca şuan hissedilen negatif algıların gelecek yaşama yansıtılmasıdır. Birey olumsuz algılarını sürekli olarak yansıttığında, şu an yaşadığı zorlukların hayatı boyunca devam edeceğini düşünür. Umutsuzluğa eğilimli birey, gelecekle ilgili belirli bir bilişsel kalıba sahiptir ve bu kalıba göre gelecekte iyi şeyler olmayacağı inancı vardır. Birey geleceğe dair düşünmeye başladığında tüm olumsuz düşünceler ve inanışlar harekete geçerek umutsuzluk belirtileri ortaya çıkmaya başlar(Tosun, 2018).

Snyder, (2000) kötü zamanlarda oluşan, duygu yoğunluklu ve pasif bir olay olarak görülen umudu, kişilerin aktif biçimde hedeflerine varmaya gayret ettikleri bir

süreç olarak tekrardan tanımlamıştır. Çalışmalar, kişilerin umut seviyelerinin, stresörlerle baş etmesinde onlara yarar sağladığını ortaya koymaktadır. Umud, kişileri hayatın riskli olaylarının etkileri karşısında koruyan önemli bir psikolojik kuvvettir. Yüksek umut seviyesi olan kişiler duygusal yönden daha kolay kendini toparlamakta umut seviyesi düşük kişilere nazaran daha az stres emaresi sergilerler (Tosun, 2018).

Umutsuzluğun temelini bireyin geçmiş yaşantılarındaki olumsuz kişiler ve olaylar oluşturur. Bireyler geçmişteki yaşantıları bugüne transfer ederek benzer durumlarda aynı olumsuzlukların yaşanacağını düşünerek umutsuzluğa kapılırlar (Şahin, 2009).

Amerikan Psikoloji Birliği umutsuzluk belirtilerini şu şekilde sıralamıştır: olumsuz ifadeler içeren konuşmalar, kendini ifade etmede eksiklik, etkisizlik, eylemsizlik, yetersiz iletişim ve isteksizlik, uyarılara ilgisizlik, az ya da çok uyuma, iştahta azalma, insiyatif kullanmaktan kaçınma, bedensel bakımına dikkat etmeme. (Çokparlamış, 2018).

2.5.1. Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Ailelerde Umutsuzluk

Ailede özel gereksinimli bir çocuğun dünyaya gelmesi, aile üyelerinin şimdiki ve gelecek yaşamını, duygularını, iyi olma hallerini, tutum ve davranışlarını olumsuz yönde etkileyen bir durumdur. Bu olumsuzlukların kaynağı olan çocuğun engelli olma durumundan dolayı suçluluk duymak, durumla ilgili bilgisizlik ve endişe, yanlış yönlendirmeler, çevre baskısı, aile içi destek eksikliği, aile bireylerinin ve aile işleyişinin olumsuz yönde etkilenmesine neden olmaktadır (Özgür, 2000).

Özel gereksinimli çocuğun dünyaya gelişi genellikle olumsuz duygulara neden olur. Suçlamalar, suçluluk duyguları, utanç, üzüntü, nefret ve öfke gibi karmaşık ve zaman zaman iç içe geçmiş duygular ailelerin yaşayabileceği duygulardan sadece birkaçıdır. Bu duygular aileleri geleceğe dair umutsuzluk duygusuna sürükleyebilir. Engelli çocuğun aileye katılımı ile ailede birçok değişiklik yaşanır. Bu değişiklikler sistem kuramı bağlamında değerlendirildiğinde ailenin yapısal işlevsel ve gelişimsel boyutlarının tümünde gözlenir (Duyan,2005).

Ailede anne, engelli çocuğunu koruyan kollayan ve ihtiyaçlarını karşılayan geleneksel rolünü üstlenir ve yürütür. Bu konuda babanın duyarlılığı anneye kıyasla daha azdır. Babalar, sorunlardan kaçış olarak ya da keyfi sebeplerle evden kolaylıkla

uzaklaşabilmekte fakat aynı durum anne için söz konusu olmamaktadır. Anneler çoğunlukla çocukları ile baş başa kalmaktadırlar. Ev işleri varsa diğer çocukların bakımları ve yaşamlarında karşılaştıkları diğer sorunlar anneleri kendi özel yaşantılarından vazgeçmeye zorlamakta ve umutlarını yitirmelerine neden olmaktadır (Alptekin, 2004).

Yapılan araştırmalar özel gereksinimli çocuğa sahip aileler de çocuğun ihtiyaçlarına dair planlanan bakıma yönelik sorumluluğun neredeyse tamamını anneler üstlendiği için anneler ebeveyn olma rolleri dışındaki sahip oldukları diğer sosyal rollerinden fedakarlık yaptıkları, sosyal aktivitelere katılımlarında ve sosyal yaşamlarında azalma olduğunu göstermektedir. Tüm bu durumlar göz önüne alındığında, özellikle özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin fiziksel ve psikolojik sorumlulukları çok daha fazla ve ağırdır. Anne bununla ilgili zaman zaman umutsuzluğa kapılabilir. Olumsuz hisleriyle baş edemediği sürece umutsuzluk düzeyi artarak devam edebilir (Danış, 2006).

2.6.Tanrı Algısı

Adler'e (2014) göre algı, basit bir fiziki olayı aşan, insanın iç yaşamıyla ilgili en geniş ve kapsamlı bir sonuca ulaşmasını sağlayan ve ruhsal olarak ortaya çıkan bir fonksiyondur.

Tanrı'nın varlığına inanan ve inanmayan her bireyin zihninde Tanrı kavramı ile ilgili olumlu ya da olumsuz bir çerçeve vardır. Tanrı hakkında bir bilgisi olan her bireyin zihninde bir Tanrı imgesi oluşur ve birey bu imgeyi büyütme beslemek için Tanrıya yönelik atıflarda bulunur. Bu atıflarda içinde bulunduğu dinsel sistemler, kişiler ya da toplumsal durumların etkisi büyüktür (Güler, 2007).

Fromm (2004), birşeye inanmanın verdiği güven insancıl dinlerde tanrı algısını ve inancını besler. İnanç kişinin kendi duygu ve düşünceleriyle, deneyimleriyle şekillenen bir sistemdir. İnanç sistemini kuran kişiden bağımsız olarak gelişir ve bu nedenle yaşanan duygu sevinçtir. Farklı olarak otoriter dinlerde ise bu belirli davranış biçimleri inanç sistemini kuran, kuralları koyandan ötürü kabul edilir ve buda suçluluk ve acı çekme duyguları olarak yaşanır.

Tanrı algısı, bireyin Tanrı'yı nasıl algılayıp, nasıl gördüğü ile alakalıdır. Bireyin zihninde oluşturduğu Tanrı imgesidir. Tanrı algısı, bireyin Tanrı' ya yönelik

tüm atıfları, duygu ve düşünceleridir. İnanan veya inanmayan her insanın zihninde Tanrı ile ilgili bir şemanın olduğunu düşünülebilir (Güler, 2007).

Tanrı algısında bireyin cinsiyeti ve yaşından bilgi düzeyine, anne baba ilişkisinden yaşadığı sosyal çevreye, aile ve çevreden edindiği Tanrı'ya dair sıfatlardan, yaşadığı olaylarda edindiği savunma mekanizmalarına ve inandığı dine kadar pek çok sebebi etkili olmaktadır. Nitekim çoğu çalışma Tanrı algısının tek boyutlu ve basit yaklaşımlarla çözümlenemeyeceğini belirtmektedir (Kartopu ve Özbolat, 2014). Her bireyin arzusu, hayattan beklentileri, kaygı düzeyi ve sıkıntıları birbirinin aynısı değildir. Bireysel olarak yaşanan bu tecrübi davranışlar, çocukluktan itibaren oluşmaya başlayan Tanrı tasavvuruna aktarılır. Dolayısıyla, bir toplumda aynı dini geleneklere veya mezhebe bağlı bireyler farklı özelliklere sahip oldukları için Tanrı tasavvurları da birbirilerinden farklı olabilmektedir (Evkuran, 2007). Her bireyde farklı algılanan Tanrı kavramını bazı bireyler seven, koruyan, affeden, ödüllendiren şekliyle olumlu ve sevgi yönelimli olarak algılarken bazı bireyler Tanrı'yı affetmeyen, cezalandıran, kuralcı, korkulan Tanrı gibi korku yönelimli sıfatlarla algılamaktadır. Sevgi yönelimli algıya sahip birey Tanrı'yla ilgili olumlu, sevecen bir şema belirlerken korku yönelimli algıya sahip birey, Tanrının kendisini her an cezalandırabileceğinden korkar (Erdoğan, 2014).

Çetin (2004), din psikolojisi açısından din eğitimi değerlendirdiği çalışmasında sevgi boyutunu ihmal eden bir din eğitiminin yol açacağı olası durumları şöyle sıralamıştır.

1. Sevgi yoksunluğu, Allah'ın merhametli, affedici ve adaletli olarak algılanmasına engel olucu ve olumsuz bir Tanrı Tasavvuruna yol açıcı sonuçlar doğurmaktadır
2. Sevgi yoksunluğu, kader isyan tutumu geliştirilmesine neden olabilmektedir.
3. Sevgi yoksunluğu, hayattan yılgınlık duyulmasına ve olumu arzulamaya sebep olabilmektedir. Bu da kişiliği zaafa uğratmaktadır.
4. Sevgi yoksunluğu, ibadete olan ilgiyi olumsuz etkilemektedir.
5. Sevgi yoksunluğu, ahlaki özellikler bakımından tutarsız davranışlar geliştirilmesinde etkili olabilmektedir.

Bireyin Tanrı ile ilişkisini belirleyen etkenlerden biri, Tanrı' seven koruyan olarak algılayan bireyin, Tanrı ile arasındaki sevgi bağına güvenmesidir. Bunlar bireyi kötülüklerden ve tehlikelerden uzaklaştırarak iyiliğe yöneltir (Güler, 2007).

Tanrı korkusu, bireyin inandığı varlığın korku boyutunu düşünmesi sonucunda doğabilir. Birey için kutsal olan varlık belirsizlikler ve gizem içerir; bu ise kişinin inandığı varlıktan korkmasına, çekinmesine ve kendini aciz yetersiz hissetmesine sebep olabilir. Hem bu kutsal varlığın büyüklüğü ve gücü hem de bireyin acizliği ve sınırlılığı bu korkuyu beslemektedir (Yapıcı, 1996).

2.6.1. Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Ailelerde Tanrı Algısı

Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerde anne ve babanın aile bireyelerine olumlu ve olumsuz tutum sergilemeleri, içinde buldukları süreci algılamaları ve yorumlamaları ile doğrudan ilişkilidir. Umutsuz ve çaresiz hisseden bir anne veya baba aile üyelerine karşı olumlu tutum sergileyemeyebilirler. Ebeveynlerin özellikle annelerin süreci nasıl yorumladığı, özel gereksinimli bireyle sürdürülen hayatın amacı ve geleceğe dair düşünceleri annelerin manevi yaşantıları, Tanrı'yı algılama biçimleri ile ilişkilendirilebilir. Anne Tanrı'yı sevgi boyutunda ya da cezalandırıcı boyutta algılıyor ve yorumluyor olabilir. Özel gereksinimli çocuğa sahip annenin bu algısıyla tüm yaşamının şekilleneceği önemli bir noktadır. Yapılan bazı çalışmalarda Tanrı algısı ebeveynlerin benlik algılarının Tanrı'yı algılamaları üzerinde etkisi olduğunu öne sürmüşlerdir. Özel gereksinimli çocuğa sahip annenin çocuğu ve dolayısıyla kendisiyle ilgili algısı, Tanrı'yı algılaması ile ilişkilidir. Aileler Tanrı'yla ilgili bakış açıları doğrultusunda, özel gereksinimli çocuğa sahip olma durumlarını iki türlü yorumlarlar. Özel gereksinimli çocuğa sahip olan bazı kimselerin çocuğun engellilik yani gereksinim durumunun kalkması için daha dindar bir yaşam tarzına yöneldikleri, bir müddet sonra arzu ettikleri değişiklik olmayınca olumlu Tanrı algılarını tamamen bırakarak şüpheye düştükleri sıkça şahit olunan vakalardandır (Coşkun, 2016).

Annelerin çevreden görüp duydukları ya da kendi düşünceleriyle şekillenen bir takım olumsuz inanışları olabilir. Engelli çocuğun Allah tarafından kendilerine ceza olarak ya da bir günahın bedeli olarak verildiğine, engelli çocuğun bakımını yaptığında sorumluluğunu yerine getirdiğinde günahlarından arınacağına inanan annelerin sayısı az değildir. Anneler olumsuz düşüncelerle baş edebilmek için manevi arayışlara girebilirler ve desteğe ihtiyaç duyabilirler. Çare olsun ya da olmasın, zor zamanlarda sığınarak rahatlama ve güven hissedilen dini inançlar, ve Tanrı kavramı, insanların eskiden beri sığındıkları, manevi destek aldıkları büyük

güç olmuştur. Bu sayede bireylere göre yaşam daha sürdürülebilir, sorunlar çözülebilir görünür. Özel gereksinimli bireylerin anneleri de eğer Tanrı algıları olumlu yönde ise, hissettikleri olumsuzluklardan Tanrı'ya ve onun merhametine sığınır. Algıları olumsuz ise, güvenebilecekleri sığınabilecekleri bir güç olmadığını düşünerek, cezalandırıldıklarını düşünerek umutuzluğa, karamsarlığa düşebilirler (Gören, 2015).

2.7. Kabul-Ret Kuramı

Kabul: Kabullenme ebeveynlerin çocukların hislerini, düşüncelerini ve tecrübelerini kabul etmeleridir. Bu açıdan çocuğa yönelik sıcaklık, şefkat, kaygı, ilgi, destek gibi ebeveynlik özelliklerine işaret eder. Kabullenme iki davranışsal biçimde gerçekleşir: Fiziksel ve sözel. Fiziksel kabul etme ifadesi okşama, sarılma, öpme, onaylama, destekleme, tatlı söz söyleme, şakalaşma, onaylayıcı bakma gibi aktiviteleri içerirken sözel kabul etme ifadeleri iltifat, övme, çocuğa güzel şeyler söyleme, şarkılar söyleme, masallar anlatma vb. sözel ifadeleri kapsar.

Reddetme: Ebeveynlerin çocuğa yönelik önemli ölçüde sıcaklık, sevgi, ilgi eksikliği göstermemesidir. Bu tutumu sergileyen anne ve babaların çocukları genellikle, reddedici ve sevgiden sıcaklıktan yoksun davranışlarla karşılaşır, Teoride bu davranışlar düşmanlık-saldırganlık, ilgisizlik-ihmal ve ayrıştırılmamış reddetme şeklinde olabilmektedir.

Ebeveyn Kabul Ret Kuramı, çocuğun anne babası tarafından reddedilmesinin ve kabul edilmesinin nedenlerini sonuçlarını açıklamaya çalışarak, ebeveyn kabul reddinin çocukların çok yönlü gelişimi üzerindeki sonuçlarını incelemeyi amaçlar (Khaleque ve Rohner, 2002).

Rohner'in (1975), geliştirdiği EKAR kuramında insan davranışının kültürler arası genellenebilir ilkelerini tanımlamayı amaçlayarak evrensel bir yaklaşımı benimser. Kuramın temelinde ise; Her birey önemseydiği kişilerden sevgi almaya ihtiyaç duyar. Bu ihtiyaç tüm ayırıcı öğelerden soyutlanmış olarak tüm insanlık için ortaktır (Akkuş-Örün, 2010).

Çocuklar ailede bakımlarını üstlenen kişilerle olumlu ilişkiler kurmak isterler, onlardan sevgi ve sıcaklık algılamak isterler. Bu isteğin karşılanması bireyin dengeli, güvenli ve mutlu hissetmesini sağlar (Önder ve Gülay, 2007).

Ebeveyn Kabul ve Ret Kuramı Davranış sorunlarıyla ilişkilendirildiğinde ebeveyn davranışları arasında önemli bir yere sahiptir. Bu kurama göre, davranışların sıcaklık boyutunu ebeveyn kabulü ve reddi oluşturmaktadır. Ebeveyn kabul reddinin sıcaklık boyutu, çocuklarıyla kurulan olumlu ilişkileri, onlara yansıtılan sevginin ve bağın kalitesini etkiler. Sıcaklık boyutunun bir ucunda ilgi ve destek varken diğer ucunda da ilgiden sevgiden yoksunluk olan reddetme durumu vardır. Kabul davranışları arasında, çocuğunu sevme, öpme, sarılma, destekleme davranışları varken Reddedici davranışlarda ise, ebeveynin çocuğunu ihmal etmesi ve ona saldırganca düşmanca davranması durumları vardır. Reddedici tutumla büyüyen çocuk, gelecekte sağlıklı ve olumlu iletişim kuramayan, anne babasını kendisine yansıttığı davranışları çevresindeki insanlara yansıtan bir birey olarak yetişecektir (Batum, 2007).

Ebeveyn reddi olumsuz duyguların ve davranışların yansıtılmasıyla görülür (Rohner, 2004). Çocuğun ebeveyni tarafından reddedildiğini algılaması Rohner'e göre 4 şekilde görülür:

1. Sıcaklık ve sevgi eksikliği,
2. Ebeveynlerin düşmanca ve saldırganca davranışları,
3. Çocuğu ihmal etme ve ilgilenmeme,
4. Ayrışmamış reddetme.

Ebeveynler çocuklarına yakınlık ilgi ve sevgi, şefkat gösteremediklerinde, ebeveyn sıcaklık-sevgi eksikliği var denilebilir. Çocuklarına karşı öfkeli ve anlayışsız olabilirler. Kuramın sıcaklık boyutu en çok kullanılan ve yaygın olan boyuttur. Temelinde sevgi vardır (Akkuş-Örün, 2010).

Ebeveynliğin Kontrol Boyutu; sıcaklık boyutundan sonraki önemli boyuttur ve çocuğun yaşamı üzerinde etkisi büyüktür. Boyut kontrol ve özerklik boyutu olarak ikiye ayrılır. Ebeveyn aşırı izin verici ise özerklik boyutu, sınırlandırıcı ve kontrol edici ise kontrol boyutundan söz edilebilir. İki uç boyutun varlığı görülse de ebeveynler davranışlarına göre, yüksek düzeyde kontrollü ya da düşük düzeyde kontrollü olarak da kaydedilebilir (Gültekin, 2011).

2.7.1. Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Ailelerde Kabul -Ret

Bir bebeğin doğumuyla ailede yaşanan heyecan ve mutluluk duygusu, çocuğun özel gereksinimleri ve yetersizlikleri olan bir birey olduğunun anlaşılması ile, mutluluk hissi yerini üzüntü ve beraberinde şok duygusuna bırakır. Bu aile bireyleri, başta anne babalar, diğer anne babalara kıyasla, yerine getirilmesi zor ve duygu yükü ağır olan sorumluluklar yüklenmek durumunda kalırlar (Akkök, 1997). Normal gelişim gösteren ve sağlıklı bir çocuğa sahip olmak tüm anne babaların doğal ve ortak beklentisi olduğu için çocuğuyla ilgili aksi ya da olumsuz bir durumla karşılaşmaları durumunda, negatif duygular hissetmeleri oldukça normaldir (Duygun, 2001).

Çocuğun normal gelişim gösteren bir çocuktan farklı olarak özel gereksinimli olması ve bir takım yetersizliklerinin olması fark edildikten sonra olumsuz duygular (inkar, suçlama, utanma, karamsarlık, acıma vb.) tüm aile bireylerini etkisi altına alabilir. Başta anne babalar olmak üzere diğer aile bireylerin yaşadıkları stres ve kaygı düzeylerinde artışlar görülebilir. Aşılamayan stres ve olumsuz duygular aile bireylerini bunalıma sokabilir (Eren Muştı, 2018).

Engelli bir çocuğa sahip olmanın yaşattığı stres, anne babalarda fiziksel ve ruhsal sorunlara sebep olabilmektedir. Anne ve babaların sağlığı bozulabilmekte, kas ağrıları, baş ağrıları sindirim ve sinir sistemi hastalıkları ve/veya psikolojik sorunlar, uykusuzluk, depresyon gibi durumlara neden olabilmektedir (Duygun, 2001).

Ebeveynler durumu kabullendiğinde çocuğun özel ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırlar, çocuğun gelişimi ve eğitimi için gerekli olan adımları atarlar ve çocukların ihtiyacı olan ilgi ve sevgiyi göstermeye başlarlar. Hayata uyum sağlayabilmeleri için çaba gösterirler. Anne babaların çocukları ve çevreleri ile olumlu iletişim kurabilmeleri için negatif süreci çabuk atmaları, kabullenme sürecine çabuk geçiş yapmaları gerekmektedir (Aydoğan ve Danca, 2000).

Annenin psikolojik olarak iyi hissederek çocuğuna karşı olumlu ve sıcak davranışlar sergilemesi, anne ve çocuk ilişkisi açısından önemlidir. Ebeveynler, çocuğunu cesaretlendiren ve ona destek veren bireyler olmalıdırlar. Mutsuz giden bir evlilik, annenin eşinden beklediği ilgiyi ve desteği görmeyişi, ailenin parasal sıkıntılarının olması ve engelli çocuğun varlığıyla bu sıkıntıların büyümesi annenin

çocuğuna karşı olumsuz ve reddedici tutumlar sergilemesine sebep olmaktadır. Annenin iyi olma hali ve bunun sürekliliği bu açıdan önemlidir (Yavuzer, 2007).

Bu çalışmada annelerin özel gereksinimli çocuklarını kabul-red düzeyleri, tanrı algıları ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişkiye yer verilmiştir. Bu ilişki yalnızca anne açısından ele alınmıştır. Çocuklarının bakımını, babalara kıyasla anneler daha çok üstlenmektedirler. Çocuğun kişisel bakımı, fiziksel ve duygusal ihtiyaçları daha çok anne tarafından karşılanmaktadır. Baba bu ilişkiye çoğunlukla dolaylı yoldan dahil olmaktadır. İstisnai durumlar olsa da babanın sorumlulukları anneye nazaran daha hafiftir. Bu sebeple annenin çocuğunu kabul reddi, annenin tanrı algısı ve yaşamıyla ilgili umutsuzluk düzeyinin incelenmesi önem arz etmektedir.

2.8. Konu ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Konu ile ilgili yurt içi ve yurt dışı literatür çalışmalarına göre umutsuzluk düzeyi, tanrı algısı ve kabul-ret ile ilgili çalışmalar aşağıda verilmiştir.

Umutsuzluk Düzeyi İle İlgili Yapılan Çalışmalar:

Björquist ve arkadaşlarının Fransa'da 2016 yılında serebral palsili çocuğa sahip ebeveynler üzerinde yaptıkları nitel çalışmaya göre ebeveynlerin çocuklarının gelecek yaşantısına dair duydukları kaygı merak ve üzüntü ebeveynlerin umutsuzluk düzeylerini artırdığı görülmüştür. Aynı zamanda yeteneklerde işlevsel bozulmalar, sosyo-ekonomik düzeyin düşük olması, eğitim düzeyin azalması, anne ve babaların boşanması, sorunlara çözüm üretmemesi, vaktinde karşılamayan ihtiyaçlar ya da kaynaklara erişmede yetersizlik, kendine güvenmeme, tedaviye yönelik yaşanan problemler, tedavilerin belirsizliği ya da uzun zaman alması ve uzun süre devam eden stres gibi durumlar umutsuzluğa sebep olan faktörler olarak gösterilebilir (Sarpdağı, 2018).

Ansari ve arkadaşları 2016 yılında Hindistan'da nöro gelişimsel yetersizliği olan çocuklara sahip ebeveynlerin anksiyete yaşadıklarını saptanmıştır. Sebebi ise çocuklarının özel durumlarından dolayı, ailenin çevre tarafından dışlanması ve damgalanması olarak kaydedilmiştir (Sarpdağı, 2018). Karadağ (2009) 'ın yılında Gaziantep'te engelli çocuğa sahip anneler üzerinde yaptığı bir çalışmada annelerin

yaklaşık %76'sının çocuğun geleceğine yönelik endişe duyduğunu ve eğitim seviyesi düşük annelerin daha fazla umutsuzluk yaşadıkları tespit edilmiştir (Sarpdağı, 2018).

Tanrı Algısı İle İlgili Yapılan Çalışmalar:

Benson ve Spilka (1973), olumlu Tanrı tasavvurunun, bireylerin benlik algılarına olumlu yönde etki ettiğini bulmuşlardır (Aktaran; Ceylan, 2018). Chartier ve Goehner (1977), Benson ve Spilka'nın teorisine ek olarak, ebeveynlerin olumlu yaklaşımları, hem Tanrı imgelerini hem de benlik saygılarını olumlu yönde etkilediğini söyleyen bir çalışma yapmışlardır. Ters olarak reddedici olumsuz tutum sergileyen ebeveynlerin de olumsuz Tanrı imgesi ve benlik saygısına sahip olduğunu bulmuşlardır (Aktaran; Yıldırım, 2018).

Konuyla ilgili Türkiye'de de yapılan çalışmalar vardır. Güler (2007b)'in geliştirdiği Tanrı Algısı Ölçeği alanın önemli bir ihtiyacını karşılamıştır. Aydın'ın (2011) bir çalışmasında Tanrı'ya yönelik olumsuz atıfları olan bireylerin intihar eğilimlerinin fazla olduğunu bulgulamıştır. Özdoğan (2005), duygu güdümlü temalarla (sevgi odaklı Allah algısı ve korku odaklı Allah algısı) ile biliş güdümlü temaları (kendinden yola çıkarak Allah'ı tanıma ve kaynaklardan ve toplumsal anlayıştan yola çıkarak Allah'ı tanıma) baz alarak nitel görüşmeler yapmıştır. Yapılan ikili görüşmeler sonucu bireylerin kendilik algılarıyla Tanrıya dair algılarının paralel yönde olduğu görülmüştür. Çalışmaların genelinde bireyin Tanrı algısının stres yönetimi, sosyal hayata uyum, psikolojik sağlık gibi faktörlerle ilişkili olduğu görülmektedir. Mevcut çalışmada Tanrı algısı konusunda Aydın'ın geliştirdiği Tanrı Algısı Ölçeği kullanılmıştır. Tanrı algısında iki temel yönelim belirlenmiştir: Bunlar, sevgi yönelimli ve korku yönelimli Tanrı algılarıdır.

Bacanlı (2002)'nin Selçuk Üniversitesi öğrencilerinde yaptığı çalışmasında; öğrencilere bir takım sıfatlar verilerek Tanrı'yı niteleyen sıfatları işaretlemeleri istenmiştir. Çalışmada tüm öğrenciler tarafından işaretlenen tek sıfatın 'Merhametli, Affedici' olması dikkat çekicidir. Koç (2011) ' un Tanrı'yı niteleyen sıfatlar bakımından farklılıklar bulunan çalışmasında en fazla işaretlenen sıfatlara göre bireylerin; "Affedici, Yaratıcı, güvenilir, cömert, hoşgörülü, güçlü, sevecen, şefkatli" bir Tanrı tasavvuruna sahip olduğu söylenebilir.

Kabul-Ret İle İlgili Yapılan Çalışmalar:

Gadeyne, Ghesquiere ve Onghena, (2004), araştırma sonuçları çeşitli ebeveyn yaklaşımlarıyla çocuklarda görülen davranış sorunları arasında anlamlı ilişkiler ortaya koymaktadır. Örneğin, sıcaklık ve kabul gibi değişkenleri içinde barındıran destekleyici ebeveyn davranışlarının düşük dışsallaştırma ve içselleştirme davranışlarıyla ilişkili olduğu bulunmuştur. Diğer taraftan, katı disiplin ve ihmalkarlıktan oluşan ebeveyn kontrolü arttıkça dışsallaştırma davranışlarının da arttığı gözlenmiştir (Batum 2007).

Anjel ve Erkman (1993), 129 ebeveyn kabul-reddi ile aile ortamı, kaygı düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek için yaptığı çalışmada, reddedici tutumları yüksek olan ailelerin, aile ortamlarında olumlu ilişkilerle ilgili puanlarının düşük olduğu ve kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Ülkemizde ise Toran (2005), Diyarbakır'da farklı sosyo kültürel özelliklere sahip anneler üzerinde yaptığı çalışmasında, sosyo-kültürel düzeyi düşük olan annelerin reddetme puanlarını daha yüksek bulmuştur. Ters olarak, Sosyo-kültürel düzeyi yüksek olan annelerin ise reddetme puanlarının düşük olduğunu bulmuştur. Yıldız (2009), engelli çocuğu olan annelerin, çocuğun demografik özelliklerine göre kabul ret düzeylerinin ve umutsuzluk düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığını araştırmıştır. Sonuç olarak, annenin engelli çocuğunu kabullenme veya reddetme davranışına ait algısı çocuğun yaşı, cinsiyeti, ve ailenin bir çok demografik değişkenlerine göre farklılaşmadığı; fakat çocuğun yetersizlik yaşadığı özel durumuna göre farklılaştığı gözlenmiştir. Annenin umutsuzluk düzeyi ise yalnızca ailenin gelir durumuna göre farklılaştığı bulunmuştur.

Bu araştırmanın amacı özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyi, tanrı algısı ve çocuğunu kabul-ret düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda belirlenen alt amaçlar şunlardır:

1. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyi, Tanrı algısı ve çocuğunu kabul-ret düzeyleri, annelerin yaşlarına göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

2. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyi, Tanrı algısı ve çocuğunu kabul-ret düzeyleri, annelerin eğitim düzeylerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
3. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyi, Tanrı algısı ve çocuğunu kabul-ret düzeyleri, annelerin iş durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
4. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyi, Tanrı algısı ve çocuğunu kabul-ret düzeyleri, ailenin aylık gelirine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
5. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin Tanrı algıları ve umutsuzluk düzeyleri arasında ilişki var mı?
6. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyleri ve çocuğunu kabul- ret düzeyleri arasında ilişki var mı?
7. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin Tanrı algıları ve çocuğunu kabul-ret düzeyleri arasında ilişki var mı?
8. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyi, tanrı algısı ve çocuğunu kabul-ret düzeyleri arasında anlamlı düzeyde ilişki var mıdır?

BÖLÜM III

YÖNTEM

Özel gereksinimli çocuğun aileye katılımı, normal gelişim gösteren bireylerle kıyaslanması, benzer şekilde üst düzey beklentiler, bu bireylerle ilgili hem uygulama düzeyinde hem de sistem düzeyinde eksikliklerin fark edilmesini sağlamaktadır. Bunun ilk basamağı aile düzeyinde ele alınmalıdır. Çünkü bireyin doğduktan sonraki ilk öğrenme basamağı ailede gerçekleşmektedir. Aileler çocuklarının günümüz şart ve beklentilerine uygun olması hayaliyle, üst düzey becerilerle dünyaya gelmiş olmasına inanarak ve umut ederek yaşamaktadırlar.

Özel gereksinimli çocuğun ailedeki sorumluluğunun büyük çoğunluğu annenin omuzlarında olduğu için annenin çocuğunun özel gereksinimli oluşunu kabullenmesi hem birey için hem anne için olumlu sonuçlar doğuracaktır. Annenin çocuğunu kabullenmesi ya da reddetmesi annenin tanrı algısı ve umutsuzluk düzeyi ile de ilişkilendirilebilir. Bu kavramlar birbiriyle ilişkili olup aynı zamanda birbirini doğrudan etkileyen kavramlardır.

Bu çalışma da amaç; annenin özel gereksinimli çocuğunu kabul-red düzeyi tanrı algısı ve umutsuzluk düzeyi arasındaki ilişkiyi incelemektir.

3.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyi, tanrı algısı ve çocuğunu kabul-ret düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılan bu araştırmanın yöntemi ilişkisel tarama modeli olarak belirlenmiştir.

İlişkisel tarama modelleri, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını ve /veya derecesini belirlemede kullanılan bir araştırma modelidir (Karasar, 2007). İlişkisel araştırma yöntemi, değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek ve muhtemel sonuçları tahmin için kullanılır. İki ve ya daha fazla değişken arasındaki ilişki düzeyi istatistiksel testler kullanılarak ölçülmeye çalışılır. İlişkinin düzeyini belirlemek için korelasyon testi kullanılır. Korelasyon iki veya daha fazla değişkenin (ayrı ayrı) birlikte tutarlı bir değişim gösterip göstermediğini ortaya koymaktadır (Metin, 2014).

3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Bu çalışmanın evreni Sivas il merkezinde yer alan özel eğitim okulları ve özel eğitim uygulama merkezlerinde eğitim alan hafif/orta/ağır düzeyde yetersizlikten etkilenmiş 928 özel gereksinimli bireyin annelerinden oluşmaktadır. Örneklemi ise tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılarak seçilmiş 232 anneye ulaşılmış ve çalışmaya alınmıştır. Ölçeklerin geri dönüşünde bazı eksikliklerden dolayı 37 adet ölçek araştırma dışı bırakılmıştır. Böylece 195 anneden veri toplanmıştır. Annelerin demografik özelliklerine ilişkin dağılımlar Tablo 1 ' de gösterilmektedir.

Tablo 1: Demografik Özelliklere İlişkin Dağılımlar

N=195		n	%
Yaş	26-35	41	21,03
	36-45	101	51,79
	46 ve üzeri	53	27,18
	Toplam	195	100
Eğitim Düzeyi	Okur yazar değil/Okur yazar	10	5,13
	İlköğretim	122	62,56
	Lise	52	26,67
	Üniversite	11	5,64
	Toplam	195	100
İş/Çalışma Durumu	Çalışıyor	66	33,85
	Çalışmıyor	129	66,15
	Toplam	195	100
Gelir Düzeyi	1500 TL ve altı	27	13,84
	1501-2500 TL	87	44,62
	2501-3500 TL	48	24,62
	3501 TL ve üzeri	33	16,92
	Toplam	195	100

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmaya katılanların demografik özelliklerini belirlemek için hazırlanan Demografik Bilgi Formu (Ek 1), ebeveynlerin çocuklarını kabul ve reddetme düzeylerini belirlemek için Rohner (1978), tarafından geliştirilen Ebeveyn Kabul Red Ölçeği (Ek 2) ve bireylerin umutsuzluk düzeylerini belirlemek için Beck (1974),

tarafından geliştirilen Beck Umutsuzluk Ölçeği (BUÖ) (Ek 3), bireylerin Tanrı' ya yönelik atıflarını belirlemek üzere Güler (2007), tarafından geliştirilen Tanrı Algısı Ölçeği (TA) (Ek 4), kullanılmıştır.

3.3.1. Demografik Bilgi Formu

Araştırmada kullanılan bu formda annelerin yaşı, eğitim düzeyi, iş durumu (çalışan/çalışmayan), ailenin gelir düzeyi, annenin şu anki medeni durumu, annenin kaç yıllık evli olduğu, çocuk sayısı, özel gereksinimli çocuğun cinsiyeti ve yaşı, sorular yer almaktadır.

3.3.2. Ebeveyn Kabul Red Ölçeği (EKRÖ)

Rohner (1978) tarafından geliştirilen toplam 60 maddeden oluşan ölçeğin 4 alt boyutu olup; Sıcaklık ve sevgi (20 ifade), Düşmanlık (15 ifade), Kayıtsızlık ve ihmal (15 ifade), Ayrışmamış reddetme (10 ifade) Ebeveyn reddini ölçen 4 alt ölçeğe 5. alt ölçek olan Kontrol Ölçeğinin eklenmesiyle EKRÖ, Ebeveyn Kabul-Red/Kontrol Ölçeği (EKRÖ/K Ebeveyn formu) olarak adlandırılarak 73 maddelik son halini almıştır. Ölçek 4'lü Likert tipinde (1,2,3,4) olup sıcaklık ve sevgi ölçeğindeki tüm maddeler tersine puanlanarak düşmanlık, kayıtsızlık ve ihmal, ayrışmamış reddetme ölçeklerinden alınan puanlara eklenir. Böylece, alt testlerden alınan puanlar toplam reddetme puanını verir. Ölçeğinin Türkçe'ye uyarlaması Anjel ve Erkman (1993) tarafından yapılmıştır. Bu araştırmada ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0.90 olarak hesaplanmıştır. EKRÖ/K'nin güvenirlik analizini de Erkman (2004) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin geneline ait iç tutarlık katsayısı 0.74 olarak bulunurken sıcaklık; 0.79, düşmanlık; 0.83, kayıtsızlık ve ihmal; 0.68, ayrışmamış reddetme; 0,59 ve kontrol alt ölçeğine ait iç tutarlık ise 0.69 şeklinde hesaplanmıştır (Yamaç, 2011).

3.3.3. Beck Umutsuzluk Ölçeği

Beck Umutsuzluk Ölçeği, Beck (1974) tarafından bireyin geleceğe dair olumsuz beklenti seviyesini belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. 20 maddeden meydana gelen ölçek 0-1 arası puanlanmış ve kendini değerlendirme türünde bir

ölçektir. Grup olarak da uygulanabilir. Ölçekten alınan puanların yüksekliği, bireydeki umutsuzluğun yüksek olduğunu gösterir. Ölçeğin Türkiye için geçerlik ve güvenilirlik çalışması Seber (1993) tarafından yapılmıştır. Ölçek, bireyin geleceğe yönelik olumsuz beklentilerini ölçmek amaçlı bir kişilik testidir. Okuma-yazma bilen çocuk, genç ve yetişkinlere zaman sınırlaması olmadan kolay uygulanabilecek bir testtir (Olçay, 2016). Ölçek 20 maddeden oluşmaktadır. Gelecekle ilgili duygular; madde 1,6,13,15,19; güdü kaybı ile ilgili maddeler; madde 2,3,9,11,12,16,17,20; gelecek beklentisi ile ilgili maddeler; madde 4,7,8,14,18 olarak belirlenmiştir. Bireyden kendisi için uygun gelen ifadeler için “doğru”; uygun olmayanlar için “yanlış” şıkkının işaretlemesi istenir. On bir “doğru” , dokuz “yanlış” yanıtı içeren ölçek anahtarlarına göre, her uyumlu yanıt için ‘1’ puan, her uyumsuz yanıt için ‘0’ puan verilir. Elde edilen aritmetik toplam, “umutsuzluk” puanını oluşturur. 0-20 değeri arasında değişebilen puanlar yüksek olduğunda umutsuzluğu, düşük olduğunda umudu gösterir. “Beck Umutsuzluk Ölçeği”nin çevirisi, geçerlik ve güvenilirlik çalışması Seber (1991) tarafından yapılmıştır. Ölçek üzerinde daha sonra Durak (1994) tarafından çalışılmış; geçerlik, güvenilirlik ve faktör yapısına ilişkin daha ayrıntılı bilgi elde edilmiştir. Ölçek üzerinde geliştirilen faktör analizi sonucunda ölçeğin “gelecekle ilgili duygular ve beklentiler” (1, 3, 7, 11 ve 18. maddeler, $a=0.78$), “motivasyon kaybı” (2, 4, 9, 12, 14, 16, 17 ve 20. maddeler, $a =0.72$) ve “umut” (5, 6, 8, 10, 13, 15 ve 19. maddeler, $a = 0.72$) olmak üzere üç faktörden oluştuğu belirtilmiştir (Aktaran; Eş, 2013).

3.3.4. Tanrı Algısı Ölçeği (TAÖ)

Bireyin Tanrı’ya dair duygu, düşünce ve atıflarını ölçmek amacıyla Aydın (2007b) tarafından hazırlanan 22 maddelik ölçektir. Ölçek maddeleri 5’li Likert tipi şeklinde hazırlanmıştır. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı .83 olup güvenilir bir ölçek olarak değerlendirilmektedir. Ölçek Tanrı algısını sevgi yönelimli ve korku yönelimli Tanrı algıları olarak ikiye ayırmıştır. Buna göre sevgi yönelimli Tanrı algısı seven, şefkatli ve güvenilir bir Tanrı inancını; korku yönelimli Tanrı algısı ise cezalandıran, affetmeyen, uzak ve korkutucu olan bir Tanrı algısını içermektedir. Ölçek maddelerinin bir kısmı sevgi yönelimli Tanrı’yı bir kısmı da korku yönelimli

Tanrı'yı çağrıştırmaktadır. Sevgi yönelimli Tanrı maddeleri 1, 4, 5, 6, 9, 11, 12, 13, 17, 19, 20 ve 22 numaralı ifadeler olan düz; korku yönelimli Tanrı maddeleri olan 2,3,7,8,10,14,15,16,18 ve 21 numaralı ifadeler ters puanlanmıştır. Ölçekten 110 ile 22 arası puan alınabilir. Ölçekte yüksek puan sevgi yönelimli Tanrı algısına; düşük puan ise korku yönelimli Tanrı algısına sahip olduğunu gösterir. Bu çalışma kapsamında toplanan veriler ile sevgi yönelimli Tanrı algısı boyutu puanları için hesaplanan iç tutarlılık katsayısı 0,95 ve korku yönelimli Tanrı algısı puanları için hesaplanan iç tutarlılık katsayısı 0,65 olarak hesaplanmıştır (Ceylan, 2018).

3.4. Verilerin Toplanması

Katılımcılar okulların toplantı salonlarında karşılanmış, araştırma konusu, amacı ve ölçeklerle ilgili katılımcılar bilgilendirilmiştir. Ölçekteki sorulara doğru yanıtlar verilmesinin araştırmadan sağlıklı sonuçlar çıkmasını sağlayacağından bahsedilmiştir. Ölçeklerin ve araştırmanın kişisel bilgiler içermediği ve ölçekler dışında paylaşılanların gizlilik esasına dayanarak saklı tutulacağıyla ilgili bilgi verilmiştir. Araştırmada kullanılan veriler, Demografik Bilgi Formu, Ebeveyn Kabul-Red Ölçeği, Beck Umutsuzluk Ölçeği ve Tanrı Algısı Ölçeği katılımcılarla bireysel görüşme yapılarak toplanmıştır. Katılımcılar çoğunlukla ölçek sorularını kendileri okuyup yanıtlama konusunda istekli davranmışlardır. Bazı katılımcılara anlaşılamayan ölçek soruları açıklanmıştır ve doğru yanıtlamaları sağlanmıştır. Okur-yazar olmayan katılımcılara ölçek maddelerinin ikinci kişiler tarafından okunmasıyla, yanıtlar formlara işlenmiştir.

3.5. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler SPSS 21.0 kullanılarak analiz edilmiştir. Verileri değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotlar (ortalama, standart sapma, frekans) kullanılmıştır.

Sosyal bilimlerde, verilerin normal dağılım olasılığı düşük olduğundan veri setinin çarpıklık ve basıklık değerlerinin kabul edilebilir sınırlarda (-1 ile +1 arası) olması, verilerin normal dağıldığını varsaymak için yeterli görülmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013).

Araştırma leklerinin arpıklık ve basıklık katsayıları -1 ile +1 arasında değiştiğinden analizler, verilerin normal dağılım sergilediği varsayımı altında yapılmıştır.

Analizlerde, gruplar arası farklılıkların incelenmesi aşamasında, grup varyanslarının homojenliği test edilmiştir. Grup varyanslarının homojen olduğu durumlarda Scheffe testi, homojen olmadığı durumlarda ise Dunnett C testi uygulanmıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Bu bölümde, Ebeveyn Kabul Ret Ölçeği, Tanrı Algısı Ölçeği ve Beck Umutsuzluk Ölçeğinin puanlarına dair bulgular yer almaktadır.

Ölçeklere ait geçerlilik analizleri incelendiğinde, Ebeveyn Kabul-Red/Kontrol Ölçeği faktör analizi sonuçları Tablo 2 ve Ek 5'teki Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 2: KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		0,798
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	8549,686
	df	2628
	Sig.	,000

Tablo 2 incelendiği zaman Ebeveyn ölçeğine ilişkin Bartlett küresellik testi ve KMO katsayısına göre ölçek, faktör analizi için uygundur. KMO: 0,798 KMO nun 0,60 dan büyük olması beklenir 1'e yaklaştıkça verilerin faktör analizine uygunluğu artar. Bartlett: 0,000. Bartlett testi sonucu da 0,05 den küçükse veriler faktör analizine uygun demektir.

Ek 5'te gösterilen Tablo 3 incelendiğinde faktör analizine göre, ölçek toplam varyansın %42'sini açıklamaktadır.

Tanrı Algısı Ölçeği faktör analizi sonuçları Tablo 4 ve Ek 6'daki Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 4: KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy		0,854
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	2279,648
	df	231
	Sig.	,000

Tablo 4 incelendiğinde Tanrı algısı ölçeğine ilişkin Bartlett küresellik testi ve KMO katsayısına göre ölçek, faktör analizi için uygundur.

Ek 6'da gösterilen Tablo 5 incelendiğinde faktör analizine göre, ölçek toplam varyansın %44,826 'sını açıklamaktadır.

Umutsuzluk Ölçeği faktör analizi sonuçları Tablo 6 ve Ek 7'deki Tablo 7' de verilmiştir.

Tablo 6: KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		.807
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	1129,105
	df	190
	Sig.	.000

Tablo 6 incelendiğinde Umutsuzluk ölçeğine ilişkin Bartlett küresellik testi ve KMO katsayısına göre ölçek, faktör analizi için uygundur.

Ek 7'de gösterilen Tablo 7 incelendiğinde faktör analizine göre ölçek toplam varyansın %44,233 'ü açıklamaktadır.

Ölçeklere Ait Güvenilirlik Analizleri

Umutsuzluk Ölçeği güvenilirlik (cronbach α): 0,759

Tanrı Algısı Ölçeği güvenilirlik (cronbach α): 0,708

Ebeveyn Kabul-Ret Ölçeği güvenilirlik (cronbach α): 0,668

Araştırma ölçeklerinin orta düzede güvenilir olduğu söylenebilmektedir.

Araştırmanın birinci alt amaçlarından ilki olan özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyinin annelerin yaşlarına göre farklılık gösterip göstermediğine dair bulgular Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8: Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyinin annelerin yaşlarına göre farklılık gösterip göstermediğine dair yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
Geleceğe Yönelik Duygu/Beklenti	Gruplar arası	0,148	2	0,074	1,897	0,153
	Gruplar içi	7,514	192	0,039		
	Toplam	7,662	194			
Motivasyon Kaybı	Gruplar arası	0,043	2	0,022	0,183	0,833
	Gruplar içi	22,55	192	0,117		
	Toplam	22,593	194			
Umut	Gruplar arası	0,15	2	0,075	1,051	0,352
	Gruplar içi	13,661	192	0,071		
	Toplam	13,811	194			
Genel Umutsuzluk	Gruplar arası	0,008	2	0,004	0,243	0,784
	Gruplar içi	3,195	192	0,017		
	Toplam	3,203	194			

Tablo 8 incelendiğinde Yapılan tek yönlü varyans analizi sonucuna göre, tüm boyutlar ve genel umutsuzluk düzeyi için $p>0,05$ olup anlamlı bir farklılık yoktur. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyleri, annelerin yaşlarına göre farklılık göstermemektedir.

Araştırmanın ikinci alt amaçlarından ilki olan özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyinin annelerin eğitim düzeyine göre farklılaşım farklılaşmadığına dair bulgular Tablo 9’ da verilmiştir.

Tablo 9: Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyinin annelerin eğitim düzeyine farklılaşıp farklılaşmadığına göre yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları

	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar arası	0,072	3	0,024	0,607	0,612
Gruplar içi	7,59	191	0,04		
Toplam	7,662	194			
Gruplar arası	0,806	3	0,269	2,354	0,073
Gruplar içi	21,787	191	0,114		
Toplam	22,593	194			
Gruplar arası	0,293	3	0,098	1,381	0,25
Gruplar içi	13,517	191	0,071		
Toplam	13,811	194			
Gruplar arası	0,141	3	0,047	2,94	0,034
Gruplar içi	3,061	191	0,016		
Toplam	3,203	194			

Tablo 9 incelendiğinde yapılan tek yönlü varyans analizi sonucuna göre, genel umutsuzluk düzeyi için $p < 0,05$ olup anlamlı bir farklılık vardır. Geleceğe Yönelik Duygu/Beklenti, Motivasyon Kaybı ve Umut alt boyutlarında $p > 0,05$ düzeyde olup anlamlı farklılık olmamasına karşın özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin genel umutsuzluk düzeyleri, annelerin eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.

Genel umutsuzluk düzeyi için grup varyansları homojen olmadığından ($p = 0,091 > 0,05$), gruplar arası farklılıkların incelenmesi aşamasında, Scheffe testi uygulanmıştır ve Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10: Genel umutsuzluk Düzeyine İlişkin Scheffe Testi Sonuçları

		Ortalama Farkı	Standart Hata
Okuryazar/değil	İlköğretim	-0,07844	0,04164
	Lise	-0,08787	0,04372
	Üniversite	-,16224*	0,05532
İlköğretim	Okuryazar/değil	0,07844	0,04164
	Lise	-0,00943	0,02097
	Üniversite	-0,0838	0,03986
Lise	Okuryazar/değil	0,08787	0,04372
	İlköğretim	0,00943	0,02097
	Üniversite	-0,07437	0,04202
Üniversite	Okuryazar/değil	,16224*	0,05532
	İlköğretim	0,0838	0,03986
	Lise	0,07437	0,04202

*.p<0,05

Tablo 10 incelendiğinde analiz sonucuna göre, okuryazar olan/olmayan katılımcılar ile üniversite mezunları arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir.

Gruplara ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11: Genel Umutsuzluk Düzeyi Bakımından Gruplara Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Boyutlar	N	$\bar{X}$	S
Okuryazar/değil	10	1,3692	0,15723
İlköğretim	122	1,4477	0,12432
Lise	52	1,4571	0,13403
Üniversite	11	1,5315	0,07261

Tablo 11 incelendiğinde, okuryazar olan/olmayan katılımcıların genel umutsuzluk düzeyinin üniversite mezunları ve diğer gruplardan daha düşük olduğu görülmektedir.

Araştırmanın üçüncü alt amaçlarından ilki olan özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyinin annelerin iş durumuna göre farklılaşım farklılaşmadığına dair bulgular Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12: Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyinin annelerin iş durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığına dair yapılan örneklem t-testi sonuçları

		Varyans Eşitliği İçin Levene Testi		t-testi sonuçları		
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)
Geleceğe Yönelik Duygu/Beklenti	Eşit varyans	,081	,776	-,542	182	,588
	Eşit olmayan varyans			-,546	137,058	,586
Motivasyon Kaybı	Eşit varyans	,627	,430	-,606	182	,545
	Eşit olmayan varyans			-,595	127,681	,553
Umut	Eşit varyans	5,457	,021	2,942	182	,004
	Eşit olmayan varyans			2,800	116,183	,006
Genel Umutsuzluk	Eşit varyans	1,094	,297	2,223	182	,027
	Eşit olmayan varyans			2,184	127,661	,031

Tablo 12 incelendiğinde yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçlarına göre, Umut ve Genel Umutsuzluk boyutları için $p < 0,05$ düzeyde olup anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Geleceğe Yönelik Duygu/Beklenti ve Motivasyon Kaybı alt boyutları için $p > 0,05$ olup anlamlı bir farklılık yoktur. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin Umut ve Genel Umutsuzluk düzeyleri, annelerin iş durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.

Gruplara ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13: Umut ve Genel Umutsuzluk Bakımından Gruplara Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Boyutlar	Umut			Genel Umutsuzluk		
	N	$\bar{X}$	S	N	$\bar{X}$	S
Çalışıyor	66	1,3434	0,29218	66	1,4779	0,12908
Çalışmıyor	118	1,2246	0,24497	118	1,4355	0,1212

Tablo 13 incelendiğinde, çalışan annelerin umut alt boyutu ve genel umutsuzluk düzeylerinin çalışmayanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Araştırmanın dördüncü alt amaçlarından ilki olan özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyinin annelerin gelir durumuna göre farklılaşp farklılaşmadığına dair bulgular Tablo 14’te verilmiştir.

Tablo 14: Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyinin annelerin gelir durumuna göre farklılaşp farklılaşmadığına dair yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
Sevgi Yönelimli	Gruplar arası	2,904	2	1,452	2,914	0,057
	Gruplar içi	95,665	192	0,498		
	Toplam	98,569	194			
Korku Yönelimli	Gruplar arası	0,123	2	0,061	0,166	0,847
	Gruplar içi	70,899	192	0,369		
	Toplam	71,022	194			
Genel Tanrı Algısı	Gruplar arası	0,916	2	0,458	2,889	0,058
	Gruplar içi	30,428	192	0,158		
	Toplam	31,344	194			

Tablo 14 incelendiğinde yapılan tek yönlü varyans analizi sonucuna göre, tüm boyutlar için $p>0,05$ olup anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin Geleceğe Yönelik Duygu/Beklenti, Motivasyon Kaybı, Umut ve Genel Umutsuzluk düzeyleri, ailenin gelir durumuna göre farklılık göstermemektedir.

Araştırmanın ikinci amaçlarından ilki olan özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin tanrı algısının annelerin yaşına göre farklılaşp farklılaşmadığına dair bulgular Tablo 15’te verilmiştir.

Tablo 15: Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin tanrı algısının annelerin yaşına göre farklılaşıp farklılaşmadığına dair yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
Sevgi	Gruplar arası	2,904	2	1,452	2,914	0,057
	Gruplar içi	95,665	192	0,498		
	Toplam	98,569	194			
Korku	Gruplar arası	0,123	2	0,061	0,166	0,847
	Gruplar içi	70,899	192	0,369		
	Toplam	71,022	194			
Genel Tanrı Algısı	Gruplar arası	0,916	2	0,458	2,889	0,058
	Gruplar içi	30,428	192	0,158		
	Toplam	31,344	194			

Tablo 15 incelendiğinde yapılan tek yönlü varyans analizi sonucuna göre, tüm boyutlar ve genel tanrı algısı için $p > 0,05$ olup anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin tanrı algılamaları, annelerin yaşlarına göre farklılık göstermemektedir.

Araştırmanın ikinci alt amaçlarından ikincisi olan özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin tanrı algısının annelerin eğitim düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığına dair bulgular Tablo 16’da verilmiştir.

Tablo 16: Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin Tanrı algısının annelerin eğitim düzeylerine göre farklılaşıp farklılaşmadığına dair yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
Sevgi Yönelimli	Gruplar arası	3,630	3	1,210	2,434	,066
	Gruplar içi	94,939	191	,497		
	Toplam	98,569	194			
Korku Yönelimli	Gruplar arası	1,936	3	,645	1,784	,152
	Gruplar içi	69,086	191	,362		
	Toplam	71,022	194			

Genel Tanrı Algısı	Gruplar arası	1,424	3	,475	3,031	,031
	Gruplar içi	29,919	191	,157		
	Toplam	31,344	194			

Tablo 16 incelendiğinde yapılan tek yönlü varyans analizi sonucuna göre, genel tanrı algısı için $p < 0,05$ olup anlamlı bir farklılık vardır. Sevgi Yönelimli ve Korku Yönelimli alt boyutları için $p > 0,05$ düzeyde anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin genel tanrı algılamaları, annelerin düzeyine eğitim göre farklılık göstermektedir.

Genel tanrı algısı için grup varyansları homojen olmadığından ($p = 0,192 > 0,05$), gruplar arası farklılıkların incelenmesi aşamasında, Scheffe testi uygulanmıştır. Test sonuçları Tablo 17’deki gibidir.

Tablo 17: Genel Tanrı Algısına İlişkin Scheffe Testi Sonuçları

		Ortalama Farkı	Standart Hata
Okuryazar/değil	İlköğretim	-,11654	,13019
	Lise	,07885	,13666
	Üniversite	-,06157	,17293
İlköğretim	Okuryazar/değil	,11654	,13019
	Lise	,19539*	,06555
	Üniversite	,05497	,12460
Lise	Okuryazar/değil	-,07885	,13666
	İlköğretim	-,19539*	,06555
	Üniversite	-,14042	,13135
Üniversite	Okuryazar/değil	,06157	,17293
	İlköğretim	-,05497	,12460
	Lise	,14042	,13135

*.p<0,05

Tablo 17 incelendiğinde analiz sonucuna göre, ilköğretim ve lise mezunları arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Gruplara ait tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde ise ilköğretim mezunlarının tanrı algısı lise mezunlarında anlamlı bir şekilde daha yüksektir.

Genel tanrı algısı en düşük olan grup Tablo 18’deki gibi lise mezunlarıdır.

Tablo 18: Genel Tanrı Algısı Bakımından Gruplara Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Boyutlar	N	$\bar{X}$	S
Okuryazar/değil	10	3,1409	,60699
İlköğretim	122	3,2575	,40612
Lise	52	3,0621	,35140
Üniversite	11	3,2025	,18671

Araştırmanın üçüncü amaçlarından ikincisi biri olan özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin tanrı algısının annelerin iş durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığına dair bulgular Tablo 19’da verilmiştir.

Tablo 19: Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin tanrı algısının annelerin iş durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığına dair yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçları

		Varyans Eşitliği İçin Levene Testi		t-testi sonuçları		
		F	Sig.	t	Df	Sig. (2tailed)
Sevgi Yönelimli	Eşit varyans	11,066	,001	-2,896	182	,004
	Eşit olamayan varyans			-2,666	105,635	,009
Korku Yönelimli	Eşit varyans	1,446	,231	-1,580	182	,116
	Eşit olamayan varyans			-1,695	163,153	,092
Genel Tanrı Algısı	Eşit varyans	1,301	,256	-4,015	182	,000
	Eşit olamayan varyans			-3,966	129,802	,000

Tablo 19 incelendiğinde yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçlarına göre, Sevgi Yönelimli ve Genel Tanrı Algısı boyutları için $p < 0,05$ olup anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Korku Yönelimli tanrı algısı için $p > 0,05$ olup anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin Sevgi Yönelimli ve Genel Tanrı Algısı, annelerin iş durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.

Gruplara ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 20’de verilmiştir.

Tablo 20: Sevgi Yönelimli ve Genel Tanrı Algısı Bakımından Gruplara Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Boyutlar	Sevgi Yönelimli			Genel Tanrı Algısı		
	N	$\bar{X}$	S	N	$\bar{X}$	S
Çalışıyor	66	4,3283	,84503	66	3,035	,3976
Çalışmıyor	11	4,6455	,62704	11	3,273	,3807

Tablo 20 incelendiğinde çalışmayan annelerin Sevgi Yönelimli ve Genel Tanrı Algısının çalışanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Araştırmanın dördüncü alt amaçlarından ikincisi olan özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin tanrı algısının annelerin gelirine göre farklılaşp farklılaşmadığına dair bulgular Tablo 21’de verilmiştir.

Tablo 21: Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin tanrı algısının annelerin gelirine göre farklılaşp farklılaşmadığına dair yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
Sevgi Yönelimli	Gruplar arası	,549	3	,183	,356	,785
	Gruplar içi	98,020	191	,513		
	Toplam	98,569	194			
Korku Yönelimli	Gruplar arası	1,148	3	,383	1,046	,373
	Gruplar içi	69,874	191	,366		
	Toplam	71,022	194			
Genel Tanrı Algısı	Gruplar arası	,715	3	,238	1,485	,220
	Gruplar içi	30,629	191	,160		
	Toplam	31,344	194			

Tablo 21 incelendiğinde yapılan tek yönlü varyans analizi sonucuna göre, tüm boyutlar için $p>0,05$ olup anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin tanrı algılamaları, ailenin gelir durumuna göre farklılık göstermemektedir.

Araştırmanın birinci alt amaçlarından üçüncüsü olan özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin çocuğunu kabul-ret düzeylerinin annelerin yaşlarına göre farklılaşp farklılaşmadığına dair bulgular Tablo 22’de verilmiştir.

Tablo 22: Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin çocuğunu kabul-ret düzeylerinin annelerin yaşlarına göre farklılaşp farklılaşmadığına dair yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları

		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
Sıcaklık/Sevgi	Gruplar arası	1,101	2	,551	3,284	,040
	Gruplar içi	32,192	192	,168		
	Toplam	33,293	194			
Düşmanlık/Saldırganlık	Gruplar arası	2,047	2	1,024	2,817	,062
	Gruplar içi	69,755	192	,363		
	Toplam	71,802	194			
Kayıtsızlık/İhmal	Gruplar arası	1,285	2	,642	2,407	,093
	Gruplar içi	51,229	192	,267		
	Toplam	52,514	194			
Ayrışmamış Reddetme	Gruplar arası	1,318	2	,659	3,523	,031
	Gruplar içi	35,923	192	,187		
	Toplam	37,242	194			
Kontrol	Gruplar arası	,031	2	,016	,058	,944
	Gruplar içi	52,276	192	,272		
	Toplam	52,307	194			
Genel Kabul-Ret Düzeyi	Gruplar arası	,008	2	,004	,243	,784
	Gruplar içi	3,195	192	,017		
	Toplam	3,203	194			

Tablo 22 incelendiğinde yapılan tek yönlü varyans analizi sonucuna göre: Sıcaklık/Sevgi ve Ayrışmamış Reddetme alt boyutları için $p < 0,05$ olup anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Düşmanlık/Saldırganlık, Kayıtsızlık/İhmal ve genel kabul-red düzeyinde $p > 0,05$ olduğundan anlamlı bir farklılık yoktur. Özel gereksinimli çocuğa

sahip annelerin Sıcaklık/Sevgi ve Ayrışmamış Reddetme düzeyleri, annelerin yaşlarına göre farklılık göstermektedir.

Sıcaklık/Sevgi boyutu için grup varyansları homojen olmadığından ($p=0,002<0,05$), gruplar arası farklılıkların incelenmesi aşamasında, Dunnett C testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 23'te verilmiştir.

Tablo 23: Sıcaklık/Sevgi boyutuna İlişkin Dunnett C Testi Sonuçları

		Ortalama Farkı	Standart Hata
26-35	36-45	,00954	,07582
	46-55	-,16193	,08516
36-45	26-35	-,00954	,07582
	46-55	-,17147*	,06945
46-55	26-35	,16193	,08516
	36-45	,17147*	,06945

*.p<0,05

Tablo 23 incelendiğinde analiz sonucuna göre, 36-45 ve 46-55 yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir.

Gruplara ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 24'te verilmiştir.

Tablo 24: Kabul-Ret Bakımından Gruplara Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Boyutlar	N	$\bar{X}$	S
26-35	41	1,5244	,25190
36-45	101	1,5149	,38132
46-55	53	1,6863	,53911

Tablo 24 incelendiğinde, 46-55 yaş grubundaki annelerin Sıcaklık/Sevgi düzeyinin diğer gruplara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Ayrışmamış Reddetme boyutu için grup varyansları homojen olmadığından ($p=0,027<0,05$), gruplar arası farklılıkların incelenmesi aşamasında, Dunnett C testi uygulanmıştır. Test sonuçları Tablo 25'te verilmiştir.

Tablo 25: Ayrışmamış Reddetme boyutuna İlişkin Dunnett C Testi Sonuçları

		Ortalama Farkı	Standart Hata
26-35	36-45	-,02193	,08010
	46-55	,16825	,08996
36-45	26-35	,02193	,08010
	46-55	,19017*	,07337
46-55	26-35	-,16825	,08996
	36-45	-,19017*	,07337

*.p<0,05

Tablo 25 incelendiğinde analiz sonucuna göre, 36-45 ve 46-55 yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir.

Gruplara ait tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde, Ayrışmamış Reddetme düzeyinin diğer gruplara durumu Tablo 26’da verilmiştir.

Tablo 26: Kabul-Ret Bakımından Gruplara Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Boyutlar	N	$\bar{X}$	S
26-35	41	3,8098	,36865
36-45	101	3,8317	,37708
46-55	53	3,6415	,55934

Tablo 26 incelendiğinde 36-45 yaş grubundaki annelerin Ayrışmamış Reddetme düzeyinin diğer gruplara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Araştırmanın ikinci alt amaçlarından üçüncüsü olan özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin çocuğunu kabul-ret düzeylerinin annelerin eğitim düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığına dair bulgular Tablo 27’ de verilmiştir.

Tablo 27: Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin çocuğunu kabul-ret düzeylerinin annelerin eğitim düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığına dair yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
Sıcaklık/Sevgi	Gruplar arası	2,265	3	,755	4,647	,004
	Gruplar içi	31,028	191	,162		
	Toplam	33,293	194			

Düşmanlık/Saldırganlık	Gruplar arası	1,195	3	,398	1,077	,360
	Gruplar içi	70,607	191	,370		
	Toplam	71,802	194			
Kayıtsızlık/İhmal	Gruplar arası	,899	3	,300	1,109	,347
	Gruplar içi	51,615	191	,270		
	Toplam	52,514	194			
Ayrılmamış Reddetme	Gruplar arası	,849	3	,283	1,485	,220
	Gruplar içi	36,393	191	,191		
	Toplam	37,242	194			
Kontrol	Gruplar arası	,851	3	,284	1,054	,370
	Gruplar içi	51,455	191	,269		
	Toplam	52,307	194			
Genel Kabul-Red Düzeyi	Gruplar arası	,014	3	,005	,080	,971
	Gruplar içi	11,208	191	,059		
	Toplam	11,222	194			

Tablo 27 incelendiğinde yapılan tek yönlü varyans analizi sonucuna göre: Sıcaklık/Sevgi boyutu için $p < 0,05$ olup anlamlı düzeyde farklılık olduğu bulunmuştur. Ayrılmamış Reddetme, Düşmanlık/Saldırganlık, Kayıtsızlık/İhmal ve genel kabul-red düzeyinde $p > 0,05$ olduğundan anlamlı düzeyde farklılık bulunamamıştır. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin Sıcaklık/Sevgi düzeyleri, annelerin eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.

Sıcaklık/Sevgi boyutu için grup varyansları homojen olmadığından ($p = 0,002 < 0,05$), gruplar arası farklılıkların incelenmesi aşamasında, Dunnett C testi uygulanmıştır. Test sonuçları Tablo 28'deki gibidir.

Tablo 28: Genel Tanrı Algısına İlişkin Dunnett C Testi Sonuçları

		Ortalama Farkı	Standart Hata
Okuryazar/değil	İlköğretim	-,06455	,07788
	Lise	-,30288*	,10089
	Üniversite	-,08523	,08298
İlköğretim	Okuryazar/değil	,06455	,07788
	Lise	-,23834*	,07967
	Üniversite	-,02068	,05527

Lise	Okuryazar/değil	,30288*	,10089
	İlköğretim	,23834*	,07967
	Üniversite	,21766	,08466
Üniversite	Okuryazar/değil	,08523	,08298
	İlköğretim	,02068	,05527
	Lise	-,21766	,08466

*.p<0,05

Tablo 28 incelendiğinde analiz sonucuna göre, 36-45 ve 46-55 yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir.

Gruplara ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 29’da gösterilmiştir.

Tablo 29: Sıcaklık/Sevgi Bakımından Gruplara Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Boyutlar	N	$\bar{X}$	S
Okuryazar/değil	10	1,4375	,22244
İlköğretim	122	1,5020	,36927
Lise	52	1,7404	,52150
Üniversite	11	1,5227	,14597

Tablo 29 incelendiğinde, lise mezunlarının Sıcaklık/Sevgi düzeyi okuryazar olan/olmayan ve ilköğretim mezunu katılımcılara göre oldukça yüksektir.

Araştırmanın üçüncü alt amaçlarından üçüncüsü olan özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin çocuğunu kabul-ret düzeylerinin annelerin iş durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığına dair bulgular Tablo 30’da verilmiştir.

Tablo 30: Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin çocuğunu kabul-ret düzeylerinin annelerin iş durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığına dair yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçları

		Varyans Eşitliği İçin Levene Testi		t-testi sonuçları		
		F	Sig.	t	Df	Sig. (2-tailed)
Sıcaklık/Sevgi	Eşit varyans	10,649	,001	2,609	182	,010
	Eşit olmayan varyans			2,363	100,884	,020
Düşmanlık/Saldırganlık	Eşit varyans	1,848	,176	-,314	182	,754

	Eşit olmayan varyans			-,300	117,837	,765
Kayıtsızlık/İhmal	Eşit varyans	,430	,513	-,506	182	,614
	Eşit olmayan varyans			-,541	162,099	,590
Ayrışmamış Reddetme	Eşit varyans	1,142	,287	,689	182	,492
	Eşit olmayan varyans			,694	137,482	,489
Kontrol	Eşit varyans	,012	,913	,107	182	,915
	Eşit olmayan varyans			,110	142,947	,913
Genel Kabul-Red Düzeyi	Eşit varyans	,480	,489	,915	182	,362
	Eşit olmayan varyans			,906	130,824	,367

Tablo 30 incelendiğinde yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçlarına göre, Sıcaklık/Sevgi alt boyutu için $p < 0,05$ olup anlamlı düzeyde farklılık bulunmuştur. Düşmanlık/Saldırganlık, Kayıtsızlık/İhmal, Ayrışmamış Reddetme, Kontrol ve Genel Kabul-Red Düzeyi için $p > 0,05$ olup anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin Sıcaklık/Sevgi düzeyleri, annelerin iş durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.

Gruplara ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 31’de verilmiştir.

Tablo 31: Sıcaklık/Sevgi Bakımından Gruplara Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Boyutlar	N	$\bar{X}$	S
Çalışıyor	66	1,6799	,50675
Çalışmıyor	118	1,5138	,35272

Tablo 31 incelendiğinde, çalışan annelerin Sıcaklık/Sevgi düzeylerinin çalışmayanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Araştırmanın dördüncü alt amaçlarından üçüncüsü olan özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin çocuğunu kabul-ret düzeylerinin annelerin gelir durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığına dair bulgular Tablo 32’ de verilmiştir.

Tablo 32: Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin çocuğunu kabul-ret düzeylerinin annelerin gelir düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığına dair yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
Sıcaklık/Sevgi	Gruplar arası	,836	3	,279	1,640	,181
	Gruplar içi	32,457	191	,170		
	Toplam	33,293	194			
Düşmanlık/Saldırganlık	Gruplar arası	,912	3	,304	,820	,485
	Gruplar içi	70,889	191	,371		
	Toplam	71,802	194			
Kayıtsızlık/İhmal	Gruplar arası	,853	3	,284	1,051	,371
	Gruplar içi	51,661	191	,270		
	Toplam	52,514	194			
Ayrışmamış Reddetme	Gruplar arası	,102	3	,034	,175	,913
	Gruplar içi	37,140	191	,194		
	Toplam	37,242	194			
Kontrol	Gruplar arası	1,062	3	,354	1,319	,269
	Gruplar içi	51,245	191	,268		
	Toplam	52,307	194			
Genel Kabul-Ret Düzeyi	Gruplar arası	,119	3	,040	,682	,564
	Gruplar içi	11,103	191	,058		
	Toplam	11,222	194			

Tablo 32 incelendiğinde yapılan tek yönlü varyans analizi sonucuna göre, tüm boyutlar için $p>0,05$ düzeyde olduğundan anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin Ebeveyn Kabul-Ret düzeyleri, ailenin gelir durumuna göre farklılık göstermemektedir.

Araştırmanın alt amaçlarından beşincisi olan özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin tanı algıları ile umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişkiye dair bulgular Tablo 33'te vermiştir.

Tablo 33: Değişkenler Arası İlişkiyi Açıklamaya Yönelik Korelasyon Analizi Sonuçları

		Tanrı Algısı
Umutsuzluk	Pearson Correlation	-,218**
	Sig. (2-tailed)	,002
	N	195

**0,01 düzeyinde önemli ilişki

Tablo 33 incelendiğinde yapılan korelasyon analizi sonucunda, anlamlı düzeyde bir ilişki belirlenmiş olup özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyi ve tanrı algısı düzeyleri arasında 0,01 düzeyinde önemli bir ilişki bulunmuştur. İki değişken arasındaki korelasyonun negatif yönlü olması, önemli bir araştırma bulgusu olarak değerlendirilmektedir. Bu bulgu, katılımcıların tanrı algısı yükseldikçe umutsuzluğunun azaldığını göstermektedir.

Tanrı algısı alt boyutları ile umutsuzluk arasındaki ilişkiyi açıklamak üzere yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 34’te verilmiştir.

Tablo 34: Tanrı Algısı Alt Boyutları İle Umutsuzluk Arasındaki İlişkiyi Açıklamak Üzere Yapılan Regresyon Analizi Sonuçları

	(β)	St.Hata	(t)	p	R ²
Sevgi Yönelimli	-0,035	0,013	-2,637	0,009	0,049
Korku Yönelimli	-0,038	0,016	-2,438	0,016	

Bağımlı Değişken: Umutsuzluk

Tablo 34 incelendiğinde sevgi ve korku yönelimli tanrı algılarının umutsuzluğu olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Bununla birlikte umutsuzluğu etkileme boyutunda (β) düşük bir farkla da olsa korku yönelimli tanrı algısının sevgi yönelimli tanrı algısından daha fazla etkilemektedir. Sevgi ve korku yönelimli tanrı algıları, umutsuzluk değişkeninin %4’ünü açıklamaktadır. Bu bulgu umutsuzluk değişkenini kalan kısmının bu araştırma dışındaki başka değişkenlerden etkilendiğini göstermektedir.

Araştırmanın alt amaçlarından altıncısı olan özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyi ile çocuğunu kabul-ret arasındaki ilişkiye dair bulgular Tablo 35’ te verilmiştir.

Tablo 35: Değişkenler Arası İlişkiyi Açıklamaya Yönelik Korelasyon Analizi Sonuçları

		Kabul-Ret
Umutsuzluk	Pearson Correlation	,208**
	Sig. (2-tailed)	,004
	N	195

**0,01 düzeyinde önemli ilişki

Tablo 35 incelendiğinde yapılan korelasyon analizi sonucunda, anlamlı düzeyde ilişki bulunmuştur ve özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyi ve çocuğunu kabul-ret düzeyleri arasında 0,01 düzeyinde önemli ilişki bulunmuştur. İki değişken arasında pozitif yönlü bir korelasyon söz konusudur. Bu bulgu, katılımcıların umutsuzluk düzeyi yükseldikçe ebeveyn kabul-ret düzeyinin de yükseldiğini göstermektedir.

Umutsuzluk alt boyutları ile ebeveyn kabul-ret değişkeni arasındaki ilişkiyi incelemek üzere yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 36’de verilmiştir.

Tablo 36: Umutsuzluk Alt Boyutları İle Ebeveyn Kabul-Ret Değişkeni Arasındaki İlişkiyi İncelemek Üzere Yapılan Regresyon Analizi Sonuçları

	(β)	St.Hata	(t)	p	R ²
Gelecekte Beklenti	0,122	0,102	1,201	,231	0,046
Motivasyon Kaybı	0,112	0,053	2,109	,036	
Umut	0,152	0,073	2,071	,040	

Bağımlı Değişken: ebeveyn kabul-ret

Tablo 36 incelendiğinde gelecekte beklenti ile ebeveyn kabul-ret düzeyi arasında $p>0,05$ düzeyde olup istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Buna karşılık motivasyon kaybı ve umut alt boyutları, ebeveyn kabul-ret düzeyini $p<0,05$ düzeyde olumlu yönde etkilerken, umut değişkeninin motivasyon kaybından daha etkili olduğu söylenebilmektedir (β). Bunun anlamı katılımcıların motivasyon kaybı ve umut düzeyleri yükseldikçe ebeveyn kabul-ret düzeyleri de yükselmektedir. Umutsuzluk alt boyutları, ebeveyn kabul-ret değişkeninin %4’ünü açıklamaktadır.

Araştırmanın alt amaçlarından yedincisi olan özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin tanı algısı ve çocuğunu kabul-ret arasındaki ilişkiye dair bulgular Tablo 37’de verilmiştir.

Tablo 37: Değişkenler Arası İlişkiyi Açıklamaya Yönelik Korelasyon Analizi

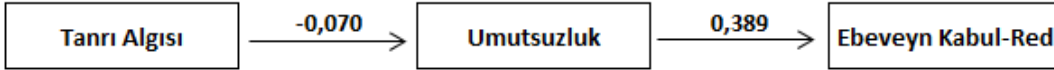
Sonuçları

		Kabul-Ret
Tanrı Algısı	Pearson Correlation	-,060**
	Sig. (2-tailed)	,403
	N	195

**0,01 Düzeyinde Önemli İlişki

Tablo 37’de incelendiğinde yapılan korelasyon analizi sonucunda özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin tanrı algısı ve çocuğunu kabul-ret düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Araştırmanın alt amaçlarında sekizincisi alt amaçlarından olan özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyi, tanrı algısı ve çocuğunu kabul-ret düzeyleri arasında anlamlı düzeyde ilişkiye dair bulunan sonuç Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1: Tanrı algısı, umutsuzluk ve kabul-ret arasındaki ilişki

Şekil 1 incelendiğinde araştırmanın en önemli bulgularından biri olarak; tanrı algısı umutsuzluğu olumsuz etkilerken, umutsuzluk, ebeveyn kabul-ret düzeyini olumlu yönde etkilemektedir ve tanrı algısı ile ebeveyn kabul-ret arasında bir ilişki yoktur. Bu bulgulara göre, umutsuzluk değişkeninin, tanrı algısı ile ebeveyn kabul-ret değişkenleri arasında bir mediatör (ılımlatıcı) değişken etkisinden söz edilebilmektedir. Mediatör (ılımlatıcı) Değişken; Bağımsız ve bağımlı değişkenler arasında gözlemlenen bir ilişkinin gücünü ve değişkenlerle farklı ilişkisi olması sebebiyle, ortadan kaldıran veya azaltan değişken olarak tanımlanır. Mediatör (ılımlatıcı) Değişken hem bağımlı değişkene hem de bağımsız değişkene etki eder (Gödeş, 2019).

BÖLÜM V

TARTIŞMA

Bu bölümde araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin, demografik formda yer alan özelliklerine göre, umutsuzluk düzeylerinin, Tanrı algılarının ve çocuklarını kabul ret düzeylerinin anlamlı düzeyde değişip değişmediğine dair elde edilen bulguların literatürle karşılaştırılmasına yer verilmiştir.

Araştırmanın birinci alt amacı olan özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyi, tanrı algısı ve çocuğunu kabul-ret düzeyleri, annelerin yaşlarına göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı ile ilgili bulgular aşağıda tartışılmıştır.

Araştırma sonucuna göre, özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyleri, annelerin yaşlarına göre farklılık göstermemektedir. Eş (2013), yaptığı çalışma da annelerin umutsuzluk düzeyinin annelerin yaş değişkeni açısından yapılan analizlerde Umutsuzluk Ölçeği' nin geleceğe yönelik beklentileri ile umutsuzluk alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır, bu bulgu yapılan bu araştırmayı desteklemektedir. Fakat Sarpdağı (2018)' nin yaptığı araştırmada katılımcının yaşı ile umutsuzluk puanı arasında pozitif yönlü düşük düzeyli, anlamlı ilişki bulunmuştur, katılımcının yaşı arttıkça umutsuzluk puanı da artmaktadır. Bu araştırma sonucu yapılan araştırmayı desteklemiyor görünse de Sarpdağı' nin araştırmasında da var olan ilişkinin düşük düzeyde çıkmış olması da dikkat çekmektedir.

Araştırmada çıkan sonuçlara bakıldığında umutsuzluk düzeyinin annelerin yaşlarına göre anlamlı düzeyde farklılık göstermemesinin sebebi umutsuzluklarını etkileyen başka sebeplerin daha yoğunlukta olması ya da annelerin sosyal yaşam algıları, toplum kuralları, kültürel etkiler aynı bölgede yaşamaları sebebiyle benzer olabileceği düşünüldüğü için, geleceğe dair umutsuzluk, isyan ve karamsarlık bireyin inanç ve yaşam tarzına aykırı olabileceği ihtimali sebebiyle yaşa göre farklılık göstermeyebilir. Bir diğer sebep olarak yaş dağılımına bakıldığında, %51' lik kısmı oluşturan grup 36-45 yaş grubundadır. Örneklemin yarısını oluşturduğu görüldüğünden bu grup sonuç üzerinde en yüksek etkiye sahiptir. Bu sebeple çıkan

sonucun bu gruptan etkilendiği söylenebilir. Bir diğer faktör, çocukların yetersizlik tür ve derecesinin belirsizliği çıkan sonucu etkileyebilir.

Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin tanrı algılamaları, annelerin yaşlarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Koç (2011), araştırmasında katılımcıların Tanrı tasavvurları ve demografik değişkenlerine ilişkin yapılan analizlerde yaşa göre herhangi bir temel etki, etkileşim etkisi ya da farklılaşma görülmemiştir. Güler (2007), bir araştırmasında yaş dönemlerine göre bireylerin Tanrı algılarının farklılık göstermediğini bulmuştur. Noffke ve McFadden (2001)'ın Tanrı algısı ile çalışmalarında yaşlar arası farklılık saptanmamıştır. Bu çalışmalar araştırmayı destekler niteliktedir. Farklı bir araştırma sonucuna göre Güngördü (2001)'nün 17- 36 yaşlar arasındaki öğrenciler üzerinde yaptığı çalışmasında düşük yaş gruplarının yüksek yaş guruplarına göre daha olumsuz bir Tanrı algısına sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır. Yine benzer şekilde Alçelik (2014), çalışmasında yaş grupları ve Tanrı tasavvuru alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Fakat ortalamalara bakıldığında Koruyup/ Gözeten, Teslim Olunan, Yetkin ve Seven alt boyutlarında yaş ilerledikçe katılımcıların puanlarının yükseldiği görülmektedir. Araştırmada tanrı algısının yaşa göre farklılaşmamasının sebebi bu durum Allah kavramının kapsayıcılığı ve yaşla birlikte önemli ölçüde değişen bir konu olmaması olarak yorumlanabilir. Annelerin yaş grubu 25 yaş üstü olarak belirlendiği için Allah kavramının zihinde oturmuş olması ve yaşa göre değişiklik göstermemesi beklenen bir durumdur.

Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin Sıcaklık/Sevgi ve Ayrışmamış Reddetme düzeyleri, annelerin yaşlarına göre farklılık göstermektedir. Analiz sonucuna göre, 36-45 ve 46-55 yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. 46-55 yaş grubundaki annelerin Sıcaklık/Sevgi düzeyinin diğer gruplara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrışmamış reddetme boyutunda analiz sonucuna göre, 36-45 ve 46-55 yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. 36-45 yaş grubundaki annelerin Ayrışmamış Reddetme düzeyinin diğer gruplara göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

Failla ve Jones (1991), farklı bir ilişki bularak ilerleyen yaşlarda kabullenmenin azalmasıyla ilgili bulduğu sonuçlara göre engelli çocukların yaşlı annelerinin, genç annelere göre daha stresli olduğu; çünkü onların, daha büyük aile

ile uğraşp, daha çok ilişkide bulunmasının buna etken olduğunu düşünmektedir. Bazı araştırma sonuçları, annenin yaş faktörünün anne kabulü ile ilişkili bulunurken bazıları ilişki kuramamaktadır. Campo ve Rohner (1992) annenin yaşı ile kabul-ret davranışı arasında bir ilişkinin olduğunu ve annenin yaşının ilerlemesinin çocuğa karşı davranışlarını da olumsuz yönde etkilediği belirtmiştir. Aynı şekilde Schumacher ve diğerleri (1999) anne yaşının çocuğa gösterilen kabul ve ret üzerinde önemli düzeyde etkili olduğunu saptamıştır. Anne yaşı ile çocuğunu kabul-reddi arasında farklı yönde ilişki kuran çalışmalara bakıldığında

Anne yaşı ile ebeveyn kabul-reddi arasında ilişki bulunmadığını söyleyen Muştu Eren (2018), çalışmasında sıcaklık-şefkat, düşmanlık, ihmal, ret, kontrol ve ebeveyn kabul ret ölçeklerinin puanları ile annelerin yaşları arasında istatistiksel olarak ilişki olmadığı görülmüştür. Dere (2009), tarafından yapılan çalışmada otizm tanılı çocuk sahibi annelerin yaşı ile kabul ret düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna varılmıştır. Kejerfos (2007), Rio de Janeiro/Shantytown' da yaptığı çalışmasında örnekleme oluşturan annelerin yaşının çocukların anne kabul-ret algılamasının üzerinde önemli bir faktör olmadığı ortaya çıkmıştır. Tezel-Şahin ve Özyürek (2008), 5-6 yaş aralığında bulunan çocuklara sahip annelerin tutumlarını incelemiş ve anne tutumlarının anne yaşı değişkeni açısından anlamlı ölçüde farklı olmadığı sonucunu elde etmişlerdir.

Arslan (2010) ebeveyn kabul veya reddinin, bireylerin kişilik özelliklerine etkisini ortaya koymak amacıyla yaptığı çalışmada ebeveyn kabul ret ölçeği puanlarının yaş grupları açısından anlamlı bir farklılık göstermediğini ortaya koydu. Haktanır ve arkadaşları (1999)' nın Türkiye'deki anne-baba tutumları konusunda yapılan çalışmaya yönelik değerlendirmelerinde anne yaşının çocuklara karşı olan davranışları üzerinde fark yaratmadığı görülmüştür. Moore, Howerd ve McLaughlin (2002), araştırmalarında anne yaşı ile ilgili bir fark bulamamıştır.

Bu çalışmada yaşa göre bulunan farklılık, yaş düzeyi arttıkça (46 ve üzeri)sıcaklık ve sevgi puanının artması yaşa ve zamana göre çocuğa alışma, çocuğun ihtiyaçlarını karşılayabilmeyeyle ilgili duyulan tatmin, bilinçlenme durumları göz önüne alındığında yaş ilerledikçe aileler sadece sevgi ve ilgi üzerine eğilmiş olabilirler. Bireyler yaşlandıkça, dünyada çocuklarıyla geçirdikleri zamanın azaldığının farkındalığı ile, ya da geçmişte (genç yaşlarda) çocuğa gösterilemeyen

ilginin sevginin telafisi için yaşın ilerlemesiyle sevgi ve sıcaklık göstermeye eğilim başlayabilir. Ayrışmamış reddetme puanının yalnızca 36-45 yaş grubunda yüksek olması, anlamlı bulunmamıştır.

Araştırmanın ikinci alt amacı olan özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyi, tanrı algısı ve çocuğunu kabul-ret düzeyleri, annelerin eğitim düzeylerine göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı ile ilgili bulgular aşağıda tartışılmıştır.

Araştırma sonucuna göre, Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin genel umutsuzluk düzeyleri, annelerin eğitim düzeylerine göre farklılık göstermektedir. Okuryazar olan/olmayan katılımcılar ile üniversite mezunları arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Okuryazar olan/olmayan katılımcıların genel umutsuzluk düzeyinin üniversite mezunları ve diğer gruplardan daha düşük olduğu görülmektedir.

Sarpdağı (2018), yaptığı çalışmada; umutsuzluk düzeyi yüksek olan annelerin eğitim düzeylerinin düşük olduğu sonucunu bulmuştur. Çengelçi (2009), eğitim düzeyi düşük olan bireylerin umutsuzluk düzeylerinin daha yüksek olduğunu bulduğu çalışmasını otizm ve down sendrom'lu çocuğa sahip anneler üzerinde yapmıştır. Akandere, Acar, Baştuğ (2009), ilkokul mezunu olan annelerin geleceğe dair duygu ve beklentilere ilişkin puanları üniversite mezunu olan annelerin puanlarından anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Literatürdeki araştırma sonuçları bu çalışmayı desteklememektedir. Çalışmada eğitim düzeyi düşük annelerin umutsuzluk düzeyinin düşük olması, çocuğun hangi tür ve derecede yetersizlik yaşadığına bağlı olarak bir sonuç çıkmış olabilir ya da annelerin geleceğe dair kendileri ve çocukları ile ilgili yüksek beklenti içine girmemeleriyle açıklanabilir.

Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin genel tanrı algılamaları, annelerin eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir. Analiz sonucuna göre, ilköğretim ve lise mezunları arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. İlköğretim mezunlarının tanrı algısı lise mezunlarında anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Genel tanrı algısı en düşük olan grup lise mezunlarıdır. Bir çalışmada Çınar (2015) , elde edilen bulgulara göre, eğitim düzeyi arttıkça Tanrı'ya güvenli bağlanma puanlarının azaldığı görülmektedir. Alçelik (2018) , bireylerin öğrenim durumuna bakıldığında müdahale

ve kontrol eden Tanrı tasavvuru alt boyutunda okuryazar olmayan bireyler ile okuryazar ve lise mezunu olan bireyler ile anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Murphy ve arkadaşlarının (2000), yaptığı klinik çalışmada eğitim seviyesi ile dini inançların ters yönde ilişkili olduğunu bulmuştur. Hood ve arkadaşları (2009) ise yüksek eğitim seviyesinin manevi tecrübeler ve dini başa çıkmalar ile doğrudan ilişkili olduğunu belirtmişlerdir.

Eğitim ile Tanrı algısı ve dini başa çıkma arasındaki ilişki hakkında farklı sonuçlar veren çalışmalar mevcuttur. Çalışmaların yapıldığı, ülke, kültür ve inanılan din gibi etkenlerin farklılığı sonuçların farklılaşmasına sebep olabilmektedir. Akyüz (2010), demografik değişkenlere göre yaptığı çalışmasında öğrenim durumu ile tanrı tasavvuru arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Aydın (2011) 'ın Türk Müslüman katılımcılara yaptığı çalışmada ise Tanrı algısıyla eğitim düzeyi arasında bir ilişki bulunmamıştır. Mehmedoğlu (2011), Öğrenim düzeyi Allah tasavvurunu kısmen etkilemekte, farklı grupların pozitif ve negatif tasavvurları arasında anlamlı farklılaşmalar bulunmaktadır.

Lise ve lisans düzeyinde eğitim almış olanların ilköğretim düzeyinde eğitim alanlara göre daha pozitif Allah algısına sahip oldukları gözlemlenmiş olup çalışmayı desteklemeyen bir araştırma sonucudur. Araştırmada ilköğretim mezunlarının tanrı algısı lise mezunlarında anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Genel tanrı algısı en düşük olan grup lise mezunlarıdır sonucu anlamlı bulunmamıştır. Sonuca göre bu farklılığın sebebi çalışmanın yapıldığı kültür, toplumsal etki, dini inanç gibi faktörlerin sonuçları farklılaştırdığı düşünülebilir. Eğitim düzeyi ilköğretim düzeyinde kalan annelerin Tanrı algısı daha gelenekselci yapıda olduğu düşünülürse Tanrı algısının yüksek çıkması anlaşılabilir bir durumdur.

Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin Sıcaklık/Sevgi düzeyleri, annelerin eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir. Analiz sonucuna göre, 36-45 ve 46-55 yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Lise mezunlarının Sıcaklık/Sevgi düzeyi okuryazar olan/olmayan ve ilköğretim mezunu katılımcılara göre oldukça yüksektir. Erkan ve Toran (2004), tarafından yapılan çalışmada annelerin eğitim düzeyi arttıkça, çocuklarını kabul davranışlarının arttığı, eğitim düzeyi düştükçe reddedici davranışta artış olduğu bulunmuştur. Yamaç (2011), tarafından yapılan çalışmada zihin engelli çocuğu kabul ret düzeyinde, annelerin

eğitim düzeyinin önemli bir değişken olduğu görölmektedir. Pektaş ve Özgür (2005), Ülkemizde İzmir ili Karşıyaka ilçesinde bulunan ilköğretim 3.sınıf öğrencilerinin anneleri ile olan ilişkilerini etkileyen etmenleri belirlemek amacıyla yapılan araştırmada ortaya çıkan sonuca göre Aile Kabul-Ret Ölçeği genel toplam puan ortalaması açısından eğitim düzeyi düşük olan annelerin çocuklarını reddi, eğitim düzeyi yüksek olan annelere kıyasla daha yüksek bulunmuştur.

Farklı bulgulara sahip çalışmalarda Delitay (2009), engelli çocuk annelerinin eğitim düzeyine göre reddetme davranışlarının incelenmesi sonucunda, eğitim düzeyi yüksek annelerin daha çok reddetme davranışı sergilediği görölmüştür. Üniversite ve üzerinde eğitim düzeyine sahip olan annelerin ölçekten elde ettikleri puan ortalamalarının lise, ilköğretim ve daha altında eğitime sahip olan annelerden anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kızıлтаş'ın (2008) yaptığı araştırmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Kızıлтаş'a (2008) göre, eğitim düzeyi düşük olan annelerin çocuklarından beklentileri daha az olduğu için çocuklarına daha yakın davranmaktadırlar. Buna karşın eğitim düzeyi yüksek olan annelerin beklentilerinin yüksek olması ve engelli olan çocuğun bu beklentilere tam olarak karşılık verememesi nedeniyle annenin çocuğu ile olan iletişimi bozulmaktadır bu da reddetmeye yönelik davranışlar geliştirebilir.

Bu çalışmada farklılığın bulunduğu 36-45 ve 46-55 yaş grubuna bakıldığında, eğitim düzeyi arttıkça sıcaklık sevgi puanının arttığı görölmektedir. Lise mezunu annelerin daha düşük eğitim düzeyinde olan annelere göre bilinç ve farkındalık düzeyleri daha yüksek olduğu düşünülebilir. Bu durumda çocuğa sevgi ve sıcaklık göstermenin çocuğun gelişimini olumlu yönde etkileyeceği, sevgiyle büyüyen çocuğun daha başarılı ve dengeli birey olabileceğine dair bilinç bu sonucu açıklayabilir.

Araştırmanın üçüncü alt amacı olan özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyi, tanrı algısı ve çocuğunu kabul-ret düzeyleri, annelerin iş durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşp farklılaşmadığı ile ilgili bulgular aşağıda tartışılmıştır.

Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin Umut ve Genel Umutsuzluk düzeyleri, annelerin iş durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Çalışan

annelerin umut alt boyutu ve genel umutsuzluk düzeylerinin çalışmayanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Bazı çalışmalarda araştırmayı desteklemeyen bulgular söz konusudur. Türkoğlu (2001), çalışmayan annelerin çalışan annelere göre kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğunu bulduğu çalışmasını zihinsel engelli çocukların anne-baba ve kardeşlerini üzerinde yapmıştır. Gallagher ve arkadaşları (1983) yaptıkları benzer bir çalışmada da, çalışmayan annelerin stres düzeyinin çalışan annelere göre daha fazla olduğunu belirtmişlerdir. Farklı bir çalışmada Bebko ve arkadaşları (1987), ise yaptıkları çalışma sonucunda annenin çalışma durumu ile kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığını bulmuşlardır.

Araştırmada çalışan annelerin umutsuzluk düzeylerinin çalışmayanlara göre yüksek olması, yoğun iş tempoları sebebiyle kendilerine sosyal zaman ayıramamaları, çocuklarıyla kaliteli vakit geçirecek fırsat bulamamaları, sosyal rollerinden fedakârlık etmek durumunda kalmaları ve bunun çalışma yaşamı boyunca sürecek olması annenin umutsuzluk düzeyini artırabilir.

Bu çalışmada özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin Sevgi Yönelimli ve Genel Tanrı Algısı, annelerin iş durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Çalışmayan annelerin Sevgi Yönelimli ve Genel Tanrı algısının çalışanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Farklı yönde bulgulara sahip çalışması olan Alçelik (2018), çalışmayanlar çalışanlara göre Tanrı'yı daha fazla cezalandıran olarak algılamakta olup bu farkın anlamlı olduğu görülmektedir. Çalışma durumunu diğer alt boyutlar arasında anlamlı farklılıklar tespit edilememiştir. Fakat çalışmayan bireylerin merhametli, koruyup/gözetken, yakın/içkin, müdahale/kontrol eden, seven, ibadet ve inanç puanlarının çalışan bireylere nazaran daha yüksek olduğu görülmektedir.

Mehmedoğlu (2011), tarafından yapılan bir çalışmaya göre, bireylerin çalışıp çalışmama durumu ve sosyo-ekonomik düzey Allah tasavvuru üzerinde etkili bir faktör değildir. Farklı sosyo-ekonomik düzeyde bulunan grupların tasavvurları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Her ne kadar orta sosyo-ekonomik düzeyde bulunanlar, Allah tasavvurunun hem pozitif hem de negatif boyutlarında yüksek ve düşük sosyo-ekonomik düzeyde bulunanlardan daha olumlu tutumlara sahip gibi gözüküyorsa da anlamlı bir farklılaşma bulunmamıştır. Çalışma sonucuna

göre bulunan, çalışan annelerin, Sevgi yönelimli ve Genel Tanrı algıları, çalışmayan annelere göre daha düşük olmasının sebebi olarak, çalışma yoğunluğu, yaşam şartlarının zorluğu ve çocuklarına yeterli zaman ayıramamaları annelerin Tanrı'nın kendilerine zorlayıcı davrandığı, omuzlarına gereğinden fazla yük verdiği, önemsenmediği ve bu sebeple zorluklarla baş etmesi gerektiği algısı uyandırabilir. Çalışmayan annelerin genel tanrı algısının yüksek olması ise Tanrı'ya ve dinsel kavramlar olan "kadere inanma, razı gelme" Tanrı katında sevilen davranışlar olduğu için, Tanrı'nın kendilerini sevdiğini ve bir gün Tanrı tarafından ödüllendirileceklerini düşünmelerine sebep olabilir.

Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin Sıcaklık/Sevgi düzeyleri, annelerin iş durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Çalışan annelerin Sıcaklık/Sevgi düzeylerinin çalışmayanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Literatürde farklı bulgulara sahip çalışmalar mevcuttur. (Bailey ve Simeonsson 1988), annenin iş yüküne ek olarak, engelli çocuğun anneye bağımlı olması ve günün (çalışma saatlerinin dışındaki zamanların) hemen hemen tamamında annenin yanında olması annenin psikolojik sağlığını olumsuz etkileyebilir. Bunun sonucunda da çalışan annelerin diğer gruplardaki annelere oranla çocuklarına yönelik daha az sevgi gösterdikleri; saldırganlık ve ihmâl davranışlarının da daha fazla olduğu söylenebilir.

Benzer bir bulguyu ifade eden Aktaş (1994), çalışan annelerin çalışmayan annelere göre çocuklarının fiziksel bakımında daha az zaman harcamalarının, bu ailelerde anne-çocuk ilişkisinin daha fazla yıpranmasına neden olduğunu belirtmiştir. Çocuğun fiziksel açıdan ihtiyaçlarının karşılanmaması zaten ihmal olarak değerlendirilmekte ve söz konusu alt ölçekten ve ölçeğin genelinden yüksek puan alınması sonucunu yaratmaktadır. Yakmaz, Basılğan (2012), Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre annesi çalışan ya da çalışmayan çocukların EKRÖ Ölçeği sıcaklık/sevgi, saldırganlık/kin, ilgisizlik/ihmal, ayrılmamış reddetme alt boyutları ve toplam EKRÖ Ölçeğindeki puanları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık bulunmamaktadır. Diğer bir ifadeyle annesi çalışan çocukların ve annesi çalışmayan çocukların ebeveyn kabul-red düzeyleri benzerdir. Kejerfors (2007) EKRÖ ölçeğinin kullanarak yaptığı çalışmada çocukların ebeveynlerin mesleki durumuna ya da çalışan ya da çalışmayan ebeveynlere yönelik kabul-red algılamasında önemli bir farklılık olmadığını ortaya çıkardı. Bu çalışmada çalışan annelerin çocuğuna karşı

Sıcaklık-sevgi puanı çalışmayan annelere göre daha yüksek olmasının sebebi, annelerin iş yoğunlukları ve uzun çalışma süreleri sebebiyle çocuklarıyla doyurucu düzeyde vakit geçirememeleri onların çocuklarına karşı daha sevgi dolu ve sıcak davranışlar sergileyerek kendilerini eksik hissettikleri durumları telafi etmeye çalışmaları bu durumu açıklayabilir.

Araştırmanın dördüncü alt amacı olan özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyi, tanrı algısı ve çocuğunu kabul-ret düzeyleri, ailenin aylık gelirine göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı ile ilgili bulgular aşağıda tartışılmıştır.

Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin Geleceğe yönelik duygu/beklenti, motivasyon kaybı, umut ve genel umutsuzluk düzeyleri, ailenin gelir durumuna göre farklılık göstermemektedir. Destekleyici nitelikte bir çalışma olarak Flynt and Wood ve Rimmerman and Duvdevary (1995), yaptıkları araştırmalarda gelir düzeyinin anne-babaların umutsuzluklarını etkilemediği yönünde bulgular elde etmişlerdir. Karşıt sonuçlar bulan çalışmalara bakıldığında Şimşek' in (2015), otistik çocuğun anneleri üzerine yaptığı çalışmada ve Yıldız'ın (2007) ise kanserli hastaya bakım veren aile üyeleri üzerinde yaptığı çalışmada geliri az olarak ifade eden bireylerin umutsuzluk düzeyinin daha fazla olduğunu bulmuştur. Akarsu (2014), tarafından zihinsel engelli çocuğu olan anne babalar üzerinde yaptığı araştırmada; gelir düzeyinin artmasıyla yaşam doyumunun da arttığı gözlenmiştir. Akıncı (1999), yapmış olduğu çalışmasında, düşük gelire sahip ailelerin umutsuzluk düzeylerinin arttığı, gelir yükseldikçe umutsuzluğun azaldığını bulmuştur. Bu çalışmada annenin gelir düzeyinin umutsuzlukları üzerinde herhangi bir etkisinin olmamasının sebebi olarak, ailenin çocuğuyla ve gelecekle ilgili maddi yükümlülük getiren planlarının olmaması, ya da yaşadıkları coğrafyada kırsal alanda, ihtiyaçların karşılanması yaşamın sürdürülmesi için gelir düzeyinin yüksek olmasının gereklilik olmadığı düşünülebilir.

Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin tanrı algılamaları, ailenin gelir durumuna göre farklılık göstermemektedir. Uysal, Batan, Baş ve Zafer (2014), tarafından yapılan bir araştırmada ailelerin gelir düzeyleri ile Tanrı algıları arasında anlamlı bir fark olmadığı gözlenmiştir.

Mehmedoğlu (2011), tarafından yapılan bir araştırmaya göre, sosyo-ekonomik düzey Allah tasavvuru üzerinde etkili bir faktör değildir. Farklı sosyo-ekonomik düzeyde bulunan grupların tasavvurları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Her ne kadar orta sosyo-ekonomik düzeyde bulunanlar, Allah tasavvurunun hem pozitif hem de negatif boyutlarında yüksek ve düşük sosyo-ekonomik düzeyde bulunanlardan daha olumlu tutumlara sahip gibi gözüküyorsa da anlamlı bir farklılaşma bulunmamıştır.

Karşıt sonuçlar bulan çalışmalara bakıldığında Ceylan (2018) alışmasında maddi durum ile psikolojik iyi oluş arasında pozitif ilişki grlmştr. Ayrıca analizlere göre, maddi durum ile korku yönelimli Tanrı algısı arasında pozitif ilişki görülürken; olumsuz dini başa çıkma ile maddi durum arasında negatif ilişki bulunmuştur. Bu durumda bireylerde maddi durum arttıa korku yönelimli Tanrı algısı artarken; olumsuz dini başa çıkmayı daha az kullandığı grlmştr. Bireylerin maddi durumun artması ile gerçekleşen psikolojik iyi oluş sayesinde birey olumsuz dini başa çıkma mekanizmalarını daha az kullanması beklenilebilir bir sonuçtur. Fakat Tanrı algılarının sevgi yönelimli Tanrı'dan korku yönelimli Tanrı algısına evrilmesi dikkat çekicidir. Maddi anlamda rahata eren birey Tanrı tarafından cezalandırıldığını düşünmesi hipotezimizle uyuşmamaktadır. Bu çalışmayı destekler nitelikte olan araştırma sonucunda da belirtildiği gibi, dini inanışa göre, parasal eksiklik ya da fazlalık Allah inancını etkileyecek bir sebep olarak görülmeyebilir. Bireyler Allah'a koşulsuz bağlıdırlar ve onun tarafından kendilerine verilen hayatı kabul ederek ve kader inancıyla hareket ederek yaşıyor olmaları, gelir düzeylerinin fazla ya da az olması annelerin de Tanrı algısını etkilemediği söylenebilir.

Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin Ebeveyn Kabul-Ret düzeyleri, ailenin gelir durumuna göre farklılık göstermemektedir. Destekleyici bir bulgu olan Dere (2009), tarafından otizmliler çocukların anneleri üzerinde yaptığı çalışmaya göre gelir düzeyi ile kabul ret düzeyi arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucu çıkmıştır. Ailede gelir kaynağı baba olabileceği durumunu göz önünde bulundurarak yapılan bir çalışmanın bulgusunda Tekin (2017), tarafından gerçekleştirilen çalışmada da babanın otizmliler çocuğunu kabul-ret düzeyi ile gelir düzeyi arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Yine Kaplan(2005), annelerin çocuklarına karşı olan kabul ret davranışlarının ailenin aylık gelir düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde

bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Farklı bir çalışmada; Muştu Eren (2018), yaptığı çalışmasında 3000 TL'nin altında geliri olan ailelerin düşmanlık, red ve ebeveyn kabul-ret (toplam skor) ölçeklerinden daha yüksek puanlar aldıkları saptanmıştır. Raver (2003), ise aile gelir düzeyi düşük olan annelerin çocuklarına karşı ilgi yardım ve çocuklarının bakım ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz davrandıklarını belirtmiştir benzer şekilde Haktanır ve diğerleri (1998), gelir düzeyi düşük ailelerde ebeveynlerin çocuklarına karşı cezalandırıcı, kısıtlayıcı, istismar ve ihmal eden tutumlar sergilediklerini gelir düzeyinin yükselmesi ile birlikte bu tür olumsuz davranışların azaldığını belirtmiştir.

T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (1998), ailenin gelir düzeyi düştükçe annenin çocuğa karşı daha çok şiddet içeren davranışlarda bulunduğunu belirtmiştir. Özdiğer (2013), annenin çocuğunu kabul ve ret davranışının ekonomik düzeyi göre değiştiğini ve ekonomik düzeyi yüksek olan annelerin çocuklarını daha çok kabul ettiklerini belirtmiştir. Hill ve diğerleri (2003), ise ailenin gelir düzeyinin annenin çocuğuna gösterdiği kabul düşmanlık ve annenin depresyon durumunu etkilediğini belirtmiştir. Bu çalışmada annenin gelir düzeyi ile çocuğunu kabul-ret düzeyi arasında bir farklılaşma bulunamaması beklenmeyen bir sonuçtur. Çünkü ailenin gelir düzeyi çocuğuna bakım verebilme gücünü büyük oranda etkilemesi beklenir. Aile çocuğunun maddi ihtiyaçlarını karşılayabildiği ölçüde kendini yeterli hissedecektir. Özel gereksinimli bir çocuğun normal gelişim gösteren bir çocuğa göre maddi ihtiyaçları çok daha fazla ve ağırdır. Eğer çocuğun bedensel yetersizliği varsa geçireceği operasyon masrafları, fizik tedavi masrafları, görme, işitme yetersizliği varsa yine operasyon ve cihaz masrafları, eğitim masrafları ailenin maddi yükümlülüğünü artırmaktadır. Aile maddi olarak bu yükün altından kalkamayacağını düşünürse veya kalkamadığını görürse, çaresizliğe düşebilir, çocuğunu reddetme eğilimi gösterebilir, kabullenme sürecinde zorlanabilir. Çünkü aileye göre gelir düzeyleri yüksek olsaydı, hem çocukları için gerekli tüm tedavi ve eğitim masraflarını karşılayabilecekler hem de yaşam standartlarını değiştirmeden yaşamaya devam edebilecekleri düşüncesi hakim olabilir. Bu sebeple araştırmada çıkan sonuç beklenmeyen bir sonuçtur.

Araştırmanın beşinci alt amacı olan özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin Tanrı algıları ve umutsuzluk düzeyleri arasında ilişki olup olmadığına dair bulgular aşağıda tartışılmıştır.

Çalışma bulgularına göre annelerin Tanrı algısı ve umutsuzluk düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. İki değişken arasında negatif yönlü bir ilişki olup, bireyin Tanrı algısı arttıkça umutsuzluk düzeyi azalmaktadır. Sevgi ve korku yönelimli tanrı algılarının umutsuzluğu olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Bununla birlikte umutsuzluğu etkileme boyutunda düşük bir farkla da olsa korku yönelimli tanrı algısının, sevgi yönelimli tanrı algısından daha fazla etkilemektedir. Benzer bir sonuç bulan Smith ve arkadaşlarının (2003), yaptığı bir çalışmada psikolojik iyi oluşun artması ile beraber zaten birbiriyle pozitif ilişkili olan olumlu dini başa çıkma ve sevgi yönelimli Tanrı algısının da artması beklenmektedir. Kaya (2018)' in araştırma bulgularına göre, Kaygı düzeyi düşük olanların, kaygı düzeyi yüksek olanlara göre Tanrı algısı daha olumludur. Subaşı (2012), Olumlu bir Tanrı algısı kaygı düzeyi seviyesini düşürdüğünü belirtmektedir. Farklı bir çalışmada Ceylan, (2018) psikolojik iyi oluş ve dini başa çıkma tarzları ile ilgili yaptığı çalışmada Tanrı algısı, psikolojik iyi oluş ve dini başa çıkma tarzları arasında ise anlamlı bir fark bulamamıştır.

Diğer araştırma bulguları, çalışma sonucunu desteklemektedir. Tanrı algısının, dini inancın, Tanrı'ya güven duymanın ve onun tarafından sevilme düşüncesi inancı, bireylerin geleceğe dair olumsuz duygu ve beklentilerini, kaygılarını umutsuzluklarını değiştirmesi beklenen bir sonuçtur. Çünkü Tanrı onlara göre, yüce kutsal bir güçtür ve her şey onun elindedir. O tüm canlıları korur ve kollar. Bu inanç bireylerin geleceğe yönelik umutlarını artırmaktadır.

Araştırmanın altıncı alt amacı olan özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyleri ve çocuğunu kabul- ret düzeyleri arasında ilişki olup olmadığına dair bulgular aşağıda tartışılmıştır.

Çalışmaya göre özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyi ve çocuğunu kabul-ret düzeyleri arasında pozitif yönlü önemli bir ilişki bulunmuştur. Bu bulgu, katılımcıların umutsuzluk düzeyi yükseldikçe ebeveyn kabul-ret (ebeveyn ret) düzeyinin de yükseldiğini göstermektedir. Gelecekte beklenen ile ebeveyn

kabul-ret düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Buna karşılık motivasyon kaybı ve umut alt boyutları, ebeveyn kabul-ret düzeyini olumlu yönde etkilerken, umut değişkenin motivasyon kaybından daha etkili olduğu söylenebilmektedir. Bunun anlamı katılımcıların motivasyon kaybı ve umut düzeyleri yükseldikçe ebeveyn kabul-ret düzeyleri de yükselmektedir. Benzer çalışmalara bakıldığında Muştu Eren (2018), Ebeveynlerin yaşam doyumu ölçeğinden aldıkları puanlar artıkça, ebeveynlerin sıcaklık-şefkat, düşmanlık, ihmal, red ve ebeveyn kabul-red ölçeklerinden aldıkları puanlarda düşmekte olduğu saptanmıştır. Çalışmada çıkan sonuca göre annenin geleceğe dair umutlu olması, çocuğunu kabul etme düzeyini olumlu yönde etkilemesi beklenebilir. Çünkü anne, özel gereksinimli çocuğunun gelecekteki yaşamını planlamak, çocuğunu hayata hazırlamak ve ihtiyaçlarını kendi giderebileceği düzeye gelecek şekilde eğitimi planlamak ister. Buna dair beslediği umut, çocuğuna sıcaklık sevgi ilgi alaka olarak yansıyabilir.

Araştırmanın yedinci alt amacı olan özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin Tanrı algıları ve çocuğunu kabul- ret düzeyleri arasında ilişki olup olmadığına dair bulgular aşağıda tartışılmıştır.

Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin tanrı algısı ve çocuğunu kabul-ret düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Literatürdeki araştırmalara bakıldığında, Paterson (1975b); Weisner et al.(1991); Wrigley & LaGory (1994); Bennett et al. (1995); Rehm (1999), dini inanç sistemleri, biçimlendirilmiş dini uygulamalar dışında, kabullenmeyi ve ailelere engelliliği anlamlandırmalarında yardım etmeyi teşvik eder. Fakat engelli üyelere sahip ailelerde dindarlığın işlevi olumsuzdan ziyade daha olumlu yönde (Rogers Dulan & Blacher 1995), aileler dini inançlarının yetersiz olduğu ya da yaptıkları bir yanlışın cezasını çektikleri algısını içeren ileri düzeyde bir stres de yaşayabilirler. Farklı inanç sistemlerinin engelliliğe farklı anlamlar yükleyip yüklenmediğinin saptanmasına dair birkaç girişimde bulunulmuştur. Bazı önceki çalışmalar ailelerin engelli bir çocuğa uyumunda olası dini mezhepsel farklılıklar olabileceğini öne sürmesine rağmen (Zuk et al. 1961), daha güncel çalışmalar bu fikri savunmamaktadır (Rogers-Dulan & Blacher 1995); (Aktaran; L. Treloar, Çeviren; Bahçekapılı, 2012).

Araştırmanın sekizinci alt amacı olan özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyi, tanrı algısı ve çocuğunu kabul-ret düzeyleri arasında anlamlı düzeyde ilişki olup olmadığına dair bulgular aşağıda tartışılmıştır.

Araştırmanın en önemli bulgularından biri olarak; tanrı algısı umutsuzluğu olumsuz etkilerken, umutsuzluk, ebeveyn kabul-ret düzeyini olumlu yönde etkilemektedir ve tanrı algısı ile ebeveyn kabul-ret arasında bir ilişki yoktur. Bu bulgulara göre, umutsuzluk değişkeninin, tanrı algısı ile ebeveyn kabul-ret değişkenleri arasında bir mediatör etkisinden söz edilebilmektedir. (Ilımlaştırıcı) Mediatör Değişken; Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında gözlemlenen bir ilişkinin gücünü ve değişkenlerle farklı ilişkisi olması sebebiyle ortadan kaldıran veya azaltan değişken olarak tanımlanır. Mediatör değişken hem bağımlı değişkene hem de bağımsız değişkene etki eder. Literatürde Bu üç değişkenin birbirleriyle ilişkisinin incelendiği herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır (Gödeş, 2019).

Çalışma sonucu yorumlandığında Tanrı algısı yükseldikçe umutsuzluk düzeyi düşmektedir. İnsanlar kendilerinden daha güçlü ve daha büyük bir varlığa sığınmaya ve onun kendilerini korumasına ihtiyaç duyarlar. İslamiyet inancının yaygın olduğu toplumumuzda insanlar Allah'a inanmanın, ona teslim olmanın, onun emir ve yasaklarına uyarak huzurlu ve mutlu yaşanabileceğine dair inançları, onları geçmişe şükretme geleceğe de dua ile umutla bakma eğilimini gösterirler. Özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmak, onlara göre geleceğe dair umutsuzluk sebebi değil, Allah'ın kendilerini ödüllendireceği bir umut kapısıdır. Ve İslamiyet' te umutsuzluğa, ümitsizliğe düşmek doğru değildir. Bu sebeple Tanrı algıları yüksek olan bireylerin, umutsuzluk düzeylerinin düşük olması beklenen bir sonuçtur. Bulgu devamında da umutsuzlukla birlikte ebeveyn reddi de düşmektedir. Umutsuzluk düzeyinin düşmesi, gelecekte olumlu beklentilere sahip olmak anlamına geldiği için anneler geleceğe dair pozitif düşünceler geliştirirler. Bu düşüncelere göre gelecekte olumlu güzel bir yaşantıları olacaktır. Bunun bilincinde ve inancında olan annelerde çocuğuna karşı olumlu duygular gelişir, dolayısıyla çocuğunu reddetme düzeyi düşer. Sonuç olarak, Tanrı inancı arttıkça umutsuzluk azalıyor, onunla birlikte ebeveyn reddi de azalıyor. Ya da tanrı algısı azaldıkça umutsuzluk artıyor, onunla birlikte ebeveyn reddi de artıyor diyebiliriz.

BÖLÜM VI

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç;

1. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyleri, annelerin yaşlarına göre farklılık göstermemektedir.

2. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin tanrı algılamaları, annelerin yaşlarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

3. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin Sıcaklık/Sevgi ve Ayrışmamış Reddetme düzeyleri, annelerin yaşlarına göre farklılık göstermektedir. Analiz sonucuna göre, 36-45 ve 46-55 yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. 46-55 yaş grubundaki annelerin Sıcaklık/Sevgi düzeyinin diğer gruplara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrışmamış reddetme boyutunda analiz sonucuna göre, 36-45 ve 46-55 yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. 36-45 yaş grubundaki annelerin Ayrışmamış Reddetme düzeyinin diğer gruplara göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

4. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin genel umutsuzluk düzeyleri, annelerin eğitim düzeylerine göre farklılık göstermektedir. Okuryazar olan/olmayan katılımcılar ile üniversite mezunları arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Okuryazar olan/olmayan katılımcıların genel umutsuzluk düzeyinin üniversite mezunları ve diğer gruplardan daha düşük olduğu görülmektedir.

5. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin genel tanrı algılamaları, annelerin eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir. Analiz sonucuna göre, ilköğretim ve lise mezunları arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. İlköğretim mezunlarının tanrı algısı lise mezunlarında anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Genel tanrı algısı en düşük olan grup lise mezunlarıdır.

6. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin Sıcaklık/Sevgi düzeyleri, annelerin eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir. Analiz sonucuna göre, 36-45 ve 46-55 yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Lise mezunlarının Sıcaklık/Sevgi düzeyi okuryazar olan/olmayan ve ilköğretim mezunu katılımcılara göre oldukça yüksektir.

7. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin Umut ve Genel Umutsuzluk düzeyleri, annelerin iş durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Çalışan

annelerin umut alt boyutu ve genel umutsuzluk düzeylerinin çalışmayanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

8. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin Sevgi Yönelimli ve Genel Tanrı Algısı, annelerin iş durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Çalışmayan annelerin Sevgi Yönelimli ve Genel Tanrı algısının çalışanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

9. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin Sıcaklık/Sevgi düzeyleri, annelerin iş durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Çalışan annelerin Sıcaklık/Sevgi düzeylerinin çalışmayanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

10.Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin Geleceğe Yönelik Duygu/Beklenti, Motivasyon Kaybı, Umut ve Genel Umutsuzluk düzeyleri, ailenin gelir durumuna göre farklılık göstermemektedir

11. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin tanrı algılamaları, ailenin gelir durumuna göre farklılık göstermemektedir.

12. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin Ebeveyn Kabul-Ret düzeyleri, ailenin gelir durumuna göre farklılık göstermemektedir.

14. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin Tanrı algıları ve umutsuzluk düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. İki değişken arasında negatif yönlü bir ilişki olup, bireyin Tanrı algısı arttıkça umutsuzluk düzeyi azalmaktadır. Sevgi ve korku yönelimli tanrı algılarının umutsuzluğu olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Bununla birlikte umutsuzluğu etkileme boyutunda düşük bir farkla da olsa korku yönelimli tanrı algısının, sevgi yönelimli tanrı algısından daha fazla etkilemektedir.

15. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyleri ve çocuğunu kabul- ret düzeyleri arasında pozitif yönlü önemli bir ilişki söz konusudur. Bu bulgu, katılımcıların umutsuzluk düzeyi yükseldikçe ebeveyn kabul-ret düzeyinin de yükseldiğini göstermektedir. Gelecekte beklenti ile ebeveyn kabul-ret düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır Buna karşılık motivasyon kaybı ve umut alt boyutları, ebeveyn kabul-ret düzeyini olumlu yönde etkilerken, umut değişkeninin motivasyon kaybından daha etkili olduğu söylenebilmektedir. Bunun anlamı katılımcıların motivasyon kaybı ve umut düzeyleri yükseldikçe ebeveyn kabul-ret düzeyleri de yükselmektedir.

16. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin tanrı algısı ve çocuğunu kabul-ret düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

17. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyi, tanrı algısı ve çocuğunu kabul-ret düzeyleri arasında anlamlı düzeyde ilişki olduğu bulunmuştur. Araştırmanın en önemli bulgularından biri olarak; tanrı algısı umutsuzluğu olumsuz etkilerken, umutsuzluk, ebeveyn kabul-ret düzeyini olumlu yönde etkilemektedir ve tanrı algısı ile ebeveyn kabul-ret arasında bir ilişki yoktur. Bu bulgulara göre, umutsuzluk değişkeninin, tanrı algısı ile ebeveyn kabul-ret değişkenleri arasında bir mediatör etkisinden söz edilebilmektedir.

Öneriler;

Uygulamacılara yönelik öneriler:

1.Özel gereksinimli çocuğa sahip olan annelerin demografik özelliklerine göre Tanrı algıları, umutsuzluk düzeyleri ve kabul ret düzeyleri ölçülmüş olup, anneleri farklı demografik özelliklerine düşük Tanrı algılarına, yüksek umutsuzluk düzeyine ve/veya yüksek Ret düşük kabul düzeylerine sahip oldukları görülmektedir. Annenin psikolojik sağlığı ve sürekli iyi olma hali anne-çocuk, anne- baba ve aile içi iletişimi olumlu yönde etkileyeceği için anneler için, uzman eğitimciler tarafından rehberlik ve danışmanlık hizmetleri, aile eğitimi programlarının düzenlenmesi önerilebilir.

2. Toplumumuzda bireylerin Tanrı algıları arttıkça, umutsuzluk düzeylerinin azaldığı görüldüğünden sorunlarla başa çıkma düzeylerinin de artacağı düşünülerek ailelere yönelik doğru dini eğitimler verilerek olumlu Tanrı algılarının artırılması sağlanabilir. Ailelerin çocuklarını kabul etme sürecini dolaylı yoldan etkileyeceği düşünüldüğünden, Din eğitimi, olumlu Tanrı algısını artırmaya yönelik eğitimler verilmesi önerilebilir.

İleri araştırmalar için öneriler:

1. Bu araştırma özel gereksinimli çocukların bakım yükünü babalara göre daha çok üstlendiği bilinen anneler üzerinde yapılmıştır. Babanın umutsuzluk düzeyi Tanrı algısı ve çocuğunu kabul reddinin ölçülmesi de çalışmayı desteklemesi açısından önemlidir. Bu sebeple babalar üzerinde bir çalışma önerilebilir.

2. Bu çalışma özel gereksinimli bireylerin engel gruplarını ayırmadan bütün olarak ele alınmıştır. Yeni bir çalışmada birey; engel gruplarını ayrılarak tek bir çalışmaya da ayrı ayrı çalışmalar şeklinde araştırılabilir.

3. Bu çalışmada yalnızca annelerin demografik dağılımı dikkate alınmıştır. Çocukların demografik özelliklerine göre bir araştırma yapılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Acar, N. (2004). *Ne Kadar Farkındayım? Gestalt Terapi* (2.Baskı), Babi Yayıncılık, Ankara.
- Acar M. (2009). *Zihinsel ve Fiziksel Özürlü Çocuğa Sahip Anne ve Babaların Yaşam Doyumu ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi*, Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Adler, A. (2000). (Çeviren: Şipal, K.), *Yaşama Sanatı*, Say Yayıncılık, İstanbul.
- Adler, A. (2014). (Çeviren Yörükkan, A.), *İnsan Tabiatını Tanıma*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Ağır, M. (2007). *Üniversite Öğrencilerinin Bilişsel Çarpıtma Düzeyleriyle Problem Çözme Becerileri ve Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişki*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Akarsu, Ö. (2014). *Zihinsel Yetersiz Çocukların Aile Yükü, Özbakım Becerileri, Annelerinin Yaşam Doyumu Ve Etkileyen Faktörler*, Trakya Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trakya.
- Akdemir, S. (2003). *Kur'an-ı Kerim' de RHM Kökünün Art Süremlî Semantik İncelemesi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Metinleri Ders Notu, Ankara.
- Akıncı, A. (1999). *Özürlü Çocuğa Sahip Anne, Babaların Umutsuzluk Düzeylerinin Belirlenmesi*, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Akkuş Örün, I. (2010). *Alkol Bağımlısı Olan ve Olmayan Kişilerin Çocuklarının Anne-Baba Kabul-Reddi, Psikolojik Uyum ve Çocukluk Dönemi Kararları Açısından İncelenmesi*, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

- Akkök, F. (1997). *Farklı Özelliği Olan Anne Babaların Yaşadıkları Farklılıkla Yaşamak*. Türk Psikologlar Derneği Yayınları, 13: 9-22.
- Akandere M, Acar M, Baştuğ G. (2009). *Zihinsel Ve Fiziksel Engelli Çocuğa Sahip Anne Ve Babaların Yaşam Doyumu Ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22-32.
- Aktaş, Y. (1994). *Çalışan Anne ve Çocuğu*, Yaşadıkça Eğitim Dergisi, Sayı: 36.
- Akyüz, Z. (2010). *Gençlerde Benlik Saygısı ve Tanrı Tasavvuru*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Alçelik, Z. (2013). *Yaşlılık Döneminde Tanrı Tasavvuru ve Benlik Saygısı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Ansari NJ, Dhongade RK, Lad PS, Borade A, Yg S, Yadav V. (2016). *Study of Parental Perceptions on Health & Socialneeds of Children with Neuro-Developmental Disability*. Journal of Clinical and Diagnostic Research, 10(12): 16-20. ABD.
- Anjel, M. and Erkman, F. (1993). *The Transliteration Equivalence, Reliability and Validity Studies of the Parental Acceptance-Rejection Questionnaire(PARQ) Mother-Form: A tool for Assessing Child Abuse*. International Society for Prevention of Child Abuse&Neglect-Regional Conference, Boğaziçi University, İstanbul.
- Alptekin, K. (2004). *Ana Hatlarıyla Özel Eğitim Ve Rehabilitasyon Kurumlarında Aile Eğitimi Programının Yapılandırılması*, Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 4(1): 47-58. Ankara.
- Arslan, H.(2010). *Algılanan Ebeveyn Kabul ve Reddinin Mizaç Ve Karakter Özelliklerine Etkisi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Ataman, A. (2003). *Özel Eğitime Giriş*, Gündüz Yayıncılık, Ankara.

- Aydın, A. R. (2010). *Tanrı Algısına Jungçu Bir Bakış*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 28: 53-61. Samsun.
- Aydın, Ö. (2011). *Yaşamı Sürdürmede Dini İnancın Rolü*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Aygün, M. (2014). *Öğrencilerin Yaşam Amaçlarıyla Gelecek Kaygısı Arasındaki İlişki*, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Ayten, A. (2010). *Psikoloji ve Din*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Aydoğan, A. ve Danca, N. (2000). *Özürlü Çocuğa Sahip Anne Babaların Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi*, Çocuk Forumu Dergisi, 3(2): 25-31.
- Bacanlı, H. (2002). *Psikolojik Kavram Analizleri*, Nobel Yayınları, Ankara.
- Bahadır, A. (2002). *İnsanın Anlam Arayışı ve Din: Logoterapik Bir Araştırma*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Bahçivan Saydam, R. ve Gençöz, T. (2005). *Aile İlişkileri, Ebeveynin Çocuk Yetiştirme Tutumu ve Kendilik Değerinin Gençler Tarafından Belirtilen Davranış Problemleri İle Olan İlişkisi*, Türk Psikoloji Dergisi, 20:61-74.
- Bailey, D. B. Ve Simeonsson, R., N. (1988). *Assessing Family Stres And Needs, Family Asssment In Early Intervation*, Merill Publishing Company.
- Bal, A. (2015). *7-19 Yaş Aile Rehberliği Eğitim Programının Annelerin Aile Tutumlarına Etkisinin İncelenmesi*, Mevlana Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Balta, M. (2010). *Almanya'daki Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuğa Sahip Türk Ailelerin Gereksinimleri Doğrultusunda Hazırlanan Aile Eğitimi Uygulamasının Etkililiği*, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

- Batum, P. (2007). *Öğrenme Bozukluklarında Ebeveyn Kabulü/Reddi İle İçselleştirme Ve Dışsallaştırma Sorunlarının İncelenmesi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Baykan, E. (2005). *Düşünceye Gelmeyen Tanrı Sorunu ve Mevlana*, Bilge Adam Yayınları, İstanbul.
- Beck, A. T. Weissman, A. Lester, D.&Trexler, L. (1974). *The Measurement of Pessimism: The Hopelessness Scale*, Journal of Consulting and Clinical Psychology, 42(6): 861. University of Pennsylvania.
- Beck, A. ve Emery, G. (2006). *Anksiyete Bozuklukları ve Fobiler: Bilişsel Bir Bakış Açısı*, (Çeviren: Veysel Öztürk), Litera Yayıncılık, İstanbul.
- Bekir Onur (Ed.), *Cumhuriyet ve Çocuk*, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları. 1: 331-334. Ankara.
- Bennett T., Deluca D.A. & Allen R.W. (1995). *Religion and Children With Disabilities*. Journal of Religion And Health 34: 301–312.
- Benson, P. ve Spilka, B. (1973). "God Image As a Function of Self-Esteem and Locus of Control", Journal for the Scientific Study of Religion, 12:297-310. Washington.
- Beit-Hallahmi, B., (1989), Prolegomena to the Psychological Study of Religion, London. Akt: Güngördü, M., (2001). *Allah' a Atfedilen Özellikler ile Depresyon Arasındaki İlişki Üzerine bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Bilsel, H. H. (1996). *Allah Vardır*, Yağmur Yayınları, 17-18. İstanbul.
- Bloom, B. S. ED., *Developing Talent in Young People*, Ballantine Books, Newyork.
- Bower, B. (2001). *Disability Develop as Family Affair*, Science News, 160(18):276-277.

- Börü, A. (2000). *Üniversite Giriş Sınavlarında Öğrencilerin Yaşadığı Kaygı ve Nedenleri*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Björquist E, Nordmark E, Hallström I. (2016). *Parents' Experiences of Health and Needs When Supporting Their Adolescents With Cerebralpalsy During Transition to Adulthood. Physical & Occupational Therapy in Pediatrics*, 36(2): 204-216. England.
- Campo, A. T., R. P., Rohner (1992). *Relationship Between Perceived Parental Acceptance- Rejection, Psychological Adjustment, and Substance Abuse Among Young Adults*, Child Abuse & Neglect, 16 :429-440.
- Canbaz, S. (2001). *Samsun Çıraklık Eğitim Merkezi'ne Devam Eden Çırakların Sosyodemografik Çalışma Yaşamı Özelliklerinin ve Durumluk Kaygı Düzeylerinin Değerlendirilmesi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Samsun.
- Cavkaytar, A. (1998). *Zihin Engellilere Özbakım ve Ev İçi Becerilerin Öğretiminde Bir Aile Eğitimi Programının Etkililiği*. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Ceylan, U. E. (2018), *Ölümlülük Bilincinin Dini Başa Çıkma, Tanrı Algısı, Ölüm Kaygısı ve Psikolojik İyi Olma İle İlişkisi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Child T. (2002). *Charting Parenthood: A Portrait Of Fathers And Mothers In America*.
- Choi, K. A. (2006). *The Relationship Among Adult Attachment, Attachment to God and Prayer*, Biola Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, USA.
- Coleman, J. C. ve Broen, W. E. (1972). *Abnormal Psychology and Modern Life*, Scott, Foresman and Company, (4.Baskı). U.S.A.

- Coşkun Y. (2005). *Epilepsili Çocuğa Sahip Anne Ve Babaların Yaşam Kalitesi*. Erciyes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Coşkun, İ. (2016). *İlahi Adalet ve Engelli Bireyler*, Yazar: Prof. Dr. İbrahim Coşkun, Kitap Dünyası Yayınları, Yayın No: 161, İstanbul.
- Coşkun, H. Y. (2010). *Özürlü Birey ve Ailesinin Sosyal İletişim Sürecinde Karşılaştığı ve Yaşadığı Durumlar Hakkında Teorik ve Ampirik Bir Çalışma*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Cournoyer, D. E. (2000). *Universalist Research: Examples Drawing from The Methods and Findings of Parental Acceptance-Rejection Theory*, In A.L. Comunian & U. Gielen (Eds.), *International Perspective On Human Development*, Lengerich: Pabst Science Publishers.
- Cüceloğlu, D. (2004). *İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları* (7. Basım), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Çağdaş, A. (2002). *Anne Baba İletişimi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Çelik, P. (2014). *Türkiye’de ve Avrupa’da 2000-2013 Tarihleri Arasında Özel Gereksinimli Çocuklarla İlgili Yapılmış Olan Müzik Eğitimi Çalışmalarının Değerlendirilmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Diyanet İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul.
- Çengelci B. (2009). *Otizm Ve Down Sendromlu Çocuğa Sahip Annelerin Kaygı, Umutsuzluk Ve Tükenmişlik Duygularının Karşılaştırılması*. Ege Eğitim Dergisi, 2(10): 1–22.
- Çokparlamış, N. (2018). *Bağlanma Stillerinin Benlik Saygısı Ve Umutsuzluk Düzeyi İle İlişkisi*, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.

- Dalbay, R. S. (2009). *Özürlü Yakınlarının Özürlülere Yönelik Sosyal Politikalara İlişkin Bilgi, Beklenti ve Memnuniyet Dereceleri (Isparta Örneği)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Danış, M. Z. (2006). *Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Yaşadığı Duygular, Çocuklarının Geleceğe İlişkin Düşünceleri ve Umutsuzluk Düzeyleri*, Hacettepe Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmetler Bölümü, Toplum ve Sosyal Hizmet, 17(2).
- Deater-Deckard, K. Dodge, K. A., Bates, J. A., Petit, G. S. (1998). *Multiple Risk Factors in The Development of Externalizing Behavior Problems: Group and Individual Differences*. *Development and Psychopathology*, 10:469-493.
- Delitay, H. (2009). *Engelli Çocuk Annelerinin Çocuklarını Reddetme Davranışları*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Demarle, D. J. ve Le Roux, P. (2001). *The Life Cycle and Disability: Experiences of Discontinuity in Child and Family Development*, *Journal of Loss & Trauma*, 6:29-43.
- Dere, N. (2009). *Annelerin Otistik Çocuklarını Kabul Etmeleri İle Otistik Çocukların Kardeşlerinin Kardeşlerini Kabulü Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Dilbaz, N. ve Seber, G. (1993) *Umutsuzluk kavramı: Depresyon ve İntiharda önemi*, *Kriz Dergisi*, 1 (3): 134-138. Ankara.
- Ditfurth, H. (1991). (Çeviren: Barın, N.) *Korku ve Kaygı*, (1. Basım). Metis Yayınları, İstanbul.

- Dınvar, P. E. (2011). *Travma Sonrası Stres, Dünyaya İlişkin Varsayımlar Ve Tanrı Algısı Arasındaki İlişki*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Dobson, B. Middleton, S. And Beardsworth, A. (1998). *The Impact of Childhood Disability On Family Life*. York: Joseph Rowntree Foundation. Loughborough University.
- Doksat, M. K. (2011). *Neden Psikanaliz?* Sokak Kedisi /Omnia Yayınları, İstanbul.
- Durak, A. , Palabıyıkoglu, R. (1994). *Beck Umutsuzluk Ölçeği Geçerlik Çalışması*. Kriz Dergisi: 2(2): 311-319. Ankara.
- Duyan, V. (2005). *Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Problemlerle Başa Çıkma Tarzları*, Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 5(1): 1-6. Ankara.
- Duygun, T. (2001). *Zihinsel Engelli Ve Sağlıklı Çocuk Annelerinde Stres Belirtileri Stresle BaşaÇıkma Tarzları Ve Algılanan Sosyal Desteğin Tükenmişlik Düzeyine Olan Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Düzgün, Ş. A.(2010) . *Sosyal Teoloji*, Lotus Yayınevi, Ankara
- Engelhardt, J. L. Lutzer, V.D. ve Brubaker, T.H. (1988). *Older Caregives of Adults With Mental Retardation: Service Utilization*. Mental Reterdation, 26(4):191-195.
- Eripek S. (2002). *Özel Eğitim*, Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları, Eskişehir.
- Evkuran, M. (2007). *İslam Düşünce Geleneğinde Tanrı Tasavvuru*, İslami İlimler Dergisi, (2) 1, 45-62. Çorum Çağrı Eğitim Vakfı.
- Erdoğan, E. (2014). *Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Algısının Dini Yönelim Biçimleri ile İlişkisi*, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(25): 167-185, Hatay.

- Erkan, S. Toran M. (2004). *Alt Sosyoekonomik Düzey Annelerin Çocuklarını Kabul ve Reddetme Davranışlarının İncelenmesi* (Diyarbakır İli Örneği), Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 27: 91-97.
- Ersevîm, İ. (2005). *Freud ve Psikanaliz'in Temel İlkeleri*. (3. Basım). Assos Yayınları, İstanbul.
- Eryavuz, A. (2006). *Çocuklukta Algılanan Ebeveyn Kabul Veya Reddinin Yetişkinlik Dönemi Yakın İlişkileri Üzerindeki Etkileri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir.
- Fışılıoğlu, A. ve Fışılıoğlu, H. (1997). *İşitme Engelli Bireyi İle Değişim Sürecindeki Ailelerin Karşılaştıkları Sorunlar*, (A. Nuray Karancı (Ed.), ss.23-35). Türk Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara.
- Flynt SW, Wood TA. (1989). *Sressand Coping of Mothers of Children with Moderate Mental Retardation*, American Journal on Mental Retardation 94 (3): 278-283. America.
- France, R. ve Robson, M. (1997). *CognitiveBehaviouralTherapy in Primary Care*, Jessica Kingsley Publishers, London.
- Gadeyne, E. Ghesquiere, P. ve Onghena, P. (2004). *Psychosocial Functioning of Young Children With Learning Problems*, Journal of Child Psychologyand Psychiatry, 45:510-521, America.
- Gallagher, J. J.Beckman, P. ve Cross, A. H. (1983). *Families of Handicapped Chidren, Sources of Stress*, American Journal on Mental Deficiency, 88(1):41-18. America.
- Gander, M. J. ve Gardiner, H. (1998). (Yayına Hazırlayan: Onur, B.) *Çocuk ve Ergen Gelişlimi*, İmge Kitabevi, Ankara.

- Gençöz, F. Vatan, S. ve Lester, D. (2006). *Umutsuzluk, Çaresizlik ve Talihsizlik Ölçeğinin Türk Örnekleminde Güvenilirlik ve Geçerlik Çalışması*, *Kriz Dergisi*, 14 (1): 21-29, Ankara.
- Gençtan, E. (2000). *Anne-Baba- Çocuk*, Remzi Kitapevi, 44- 45, İstanbul.
- Gençtan, E. (2004). *İnsan olmak* (3.Baskı), Metis Yayınları, 39-40, İstanbul.
- Göktaş, B. (2007). *Deniz Lisesi Öğrencilerinin Kişilik Özellikleri, Aile Ortamını Algulamaları ve Gelecek Kaygıları Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Gölmüş, E. G. (2005). *Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Annelerin Umutsuzluk, Karamsarlık, Sosyal Destek Algularının ve Gelecek Planlarının İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Gören, A. B. (2015). *Down Sendromlu Çocuğa Sahip Annelerin Destek İhtiyaçlarının ve Destek Kaynaklarının Belirlenmesi*, *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt(4)3: 651-673, Karabük.
- Grohnfeldt, M. (1989). *Handbuch der Sprachtherapie*, FundusVerlag, 281-197, München.
- Gusdorf, G. (2000). (Çeviren: Özcan, Z.) *İnsan ve Tanrı*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Güler, Ö. (2007). *Tanrı Algısı Ölçeği (TA): Geçerlik ve Güvenlik Çalışması*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 48(1): 123-133, Ankara.
- Güler, Ö. (2007). *Tanrı'ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkarlık Duygusu (Yetişkin Örnekleme)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- Gülerce, A. (2007). *Dönüşümsel Aile Modeli ve Türkiye'de Ailelerin Psikolojik Örüntüleri*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Gültekin, Z. (2011). *Üniversite Öğrencilerinin Algılanan Anne-Baba Reddiyle Baş Etmeleri ile Denetim Odağı, Öğrenilmiş Güçlülük ve Eş Kabul- Reddiyle İlişkisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Günenç, M. (2009). *Kant'ın Tanrı Anlayışı*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul,
- Hatfield, A. B. (2003). The Older Caregiver's Quandary Who Will Care When We Are Not There.
- Hayta, A. (2006). *Anneden Allah'a Bağlanma Teorisi ve İslam'da Allah Tasavvuru*, Değerler Eğitimi Dergisi, 4(12): 29-63.
- Heller, T. Factor, A. (1988), *Permanency Planning Among Black and White Family Caregivers of Older Adults with Mental Retardation, Mental Retardation*, 26(4): 203-208.
- Hood Jr, R. W. Hill, P. C. ve Spilka, B. (2009). *The Psychology Of Religion: An Empirical Approach*, Guilford Press.
- Homan, K. J. ve Cavanaugh, B. N. (2013). *Perceived relationship with God fosters positive body image in college women. Journal of Health Psychology*, 18(12):1529-1539.
- Işıkkhan, V. (2005). *Türkiye'de Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Sorunları*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Jung, C. G. (2013). (Çeviren: Kantemir İ.) *Anılar, Düşler, Düşünceler*, Can Yayınları, İstanbul.
- Karaçengel, F. J. (2007). *Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Anneler ile Sağlıklı Çocuğa Sahip Annelerin, Atılganlık ve Suçluluk-Utanç Düzeyleri Açısından*

Karşılaştırılması, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Karadağ G. (2009). *Engeli Çocuğa Sahip Annelerin Yaşadıkları Güçlükler İle Aile Denalgıladıkları Sosyal Destek Ve Umutsuzluk Düzeyleri*. Tafpreventive Medicine Bulletin, 8(4): 315-322.

Karadeniz, Y. (2013). *Fenilketonürlü Çocukların Ebeveynlerinin Duygu Durumları ve Gelecekle İlgili Beklentileri*, Dicle Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Tıpta Uzmanlık Tezi, Diyarbakır.

Karakaş, A. C. (2013). *Paylaşma Tutumlarının Sınav Kaygısı-Gelecek Kaygısı İle İlişkisi* (Sakarya İli Örneği), İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi. 2(1).

Karasar, N. (2007). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 15.Baskı, Nobel Yayınları, Ankara.

Kartopu, S. (2014). *Yaşamı Sürdürme Nedenlerinin Tanrı Algısıyla İlişkisi*, *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish* 9(2): 887-903, Ankara.

Kartopu, S. ve Özbolat, A. (2014). *Şathiyelerde Tanrı Algısı: Tipolojik Bir Yaklaşım*, *Electronic Turkish Studies*, 9(5).

Kaufman, A. Adams, J. Campbell, V. (1991). *Permanency Planning by Older Parents Who Care For Adult Children with Mental Retardation*, *Mental Retardation* , 29 (5). 293-300.

Kawal, A. ve Kramer L. (1997). *Children's Understanding of Parental Differential Treatment*, *Child Development*, 68: 113- 126.

Kaya, F. (2018). *İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinde Tanrı Algısı Ve Kaygı İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

- Kim, S. L. Rohner, P.R. (2003). *Perceived Parental Acceptance and Emotional Emphaty Among Universty Students in Korea*, Journal of Cross-Cultural Psychology, 34 (6): 723-735.
- Kirkpatrick, L.A. (2013). *Evrimsel Psikoloji: Din Psikolojisi İçin Yeni Bir Zemin*, (Çeviren: Z. Ağilkaya), Din ve Maneviyat Psikolojisi, Phoenix Yayınları, Ankara.
- Kımcı, E. (2018). *Kalp Yetersizliği Hastalarının Umutsuzluk Düzeyi, Sağlık Davranışları Ve Yaşam Kalitesi Arasındaki İlişki Ve Etkileyen Faktörler*, Trakya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- Kırcaali-İftar G. (1998). (Editör: Süleyman Eripek), *Özel Gereksinimli Bireyler ve Özel Eğitim*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, İlköğretim Öğretmenliği, Lisans Tamamlama Programı, Eskişehir.
- Koç, A. (2011). *Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru, Benlik Algısı ve Öfke Yaşantısı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Köknel, Ö. (1989). *Genel ve Klinik Psikiyatri*, Nobel Tıp Kitabevi, İstanbul.
- Kula, T. (2012). *Ergenlerde Öfke Duygusu; Benlik Algısı, Tanrı Algısı, Suçluluk ve Utanç Duyguları Açısından Bir Değerlendirme (Diyarbakır Örnekleme)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Kurt, O. (2001). *Zihin Özürlü Çocuk Annelerinin Aile Özelliklerine İlişkin Algulamaları İle Çeşitli Ailesel Değişkenleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*, Anadolu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Küçükler, S. (1997). *Bilgi Verici Psikolojik Danışmanlık Programının Zihinsel Özürlü Çocuklarının Kardeşlerinin Özürlü İlgili Bilgi Düzeylerine ve Özürlü Kardeşlerine Yönelik Tutumlarının Etkisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

- L. Treloar, L. (2012). (Çeviren: Bahçekapılı, M.) *Engellilik, Dini İnançlar ve Kilise: Engelli yetişkinlerin ve Aile Bireylerinin Deneyimleri*, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 27:211-230. İstanbul.
- Lindmeier, (2006). *Elternbehinde Ter Kinderund Fachleute. Ausarbeitung Familien Mitbehin Dertenan Gehörigen*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Universität Koblenz, Landau.
- Manav, F. (2011). *Kaygı Kavramı*, Toplum Bilimleri Dergisi, 5 (9) : 201-211.
- Mayda, A. S. Yılmaz, M. Bolu, F. Deler, M. H. Demir, H. Doğru, M. F. Ekici, E. İ. Fırat , A. Guksu, S. (2014). *Bir Tıp Fakültesi 4, 5 ve 6. Sınıf Öğrencilerinde Gelecek İle İlgili Kaygı Durumunun Değerlendirilmesi*, Düzce Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 4(3):7-13.
- Mehmedoğlu, U. A. (2011). *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, Çamlıca Yayınları, İstanbul.
- Metin, M. (2014). *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- Mısır, N. (2012). *Engelli Bireylerin Toplumda Kabulü ve Farkındalık Konulu Eğitim Seminerlerinin Etkililiğinin İncelenmesi*, Trabzon Örneği, Sözlü bildiri, 22. Özel Eğitim Kongresi Trabzon.
- Muştu, Eren, T. (2018). *Zihinsel Engelli ve / veya Otizm Tanısı Olan Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Çocuklarını Kabul Red Düzeyi ve Yaşam Doyumları Arasındaki İlişki*, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Murphy, P. E., Ciarrocchi, J. W., Piedmont, R. L., Cheston, S., Peyrot, M., ve Fitchett, G. (2000). *The Relation of Religious Belief and Practices, Depression, and Hopelessness in Persons with Clinical Depression*. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 68(6):1102.

- Necip, T. (1979). *İlim-Din İlişkileri , Sahaları, Sınırları*, Çağrı Yayınları, İstanbul, s.53
- Nelson, M. O. (1971), *The Concept of God and Feelings Toward Parents*, Journal of Individual Psychology, 27: 46-9, New York
- Newton, A.T. ve McIntosh, D.N. (2010). *Specific Religious Beliefs in a Cognitive Appraisal Model of Stressand Coping*, The International Journalfor the Psychology of Religion. 20 (1): 39-58.
- Noffke, J.,L. ve McFadden, S., H., (2001). *Denominational and Age Comparisons Of God Concepts*, Journal for the Scientific Study of Religion, 40(4): 747-756.
- Oğuz, A. (2009). (Editör Dilbaz N.), *Mizah ve Kaygı, Anksiyete Bozuklukları: Kaygı ve Şiddet*, Pozitif Matbaacılık. s. 266-7, Ankara.
- Okur, M. R. (2006). *Özel Eğitimde Web Portalı Tasarımı*, Özel Gereksinimli Çocukların Ailelerine Yönelik Bir Web Portalı Uygulaması.
- Olçay, G. U. (2016). *Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavisi Gören Bireylerde Algılanan Sosyal Destek ve Umutsuzluk Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Öncül, R. (2000). *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, Ankara: MEB Yayınları, Ankara.
- Önder, A. Gülay, H. (2007). *Ebeveyn Kabul- Red Teorisi Ve Bireyin Gelişimi Açısından Önemi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi Dergisi 21:20-28.
- Öner, N. Le Compte A. (1985). *Durumluk-Süreklilik Kaygı Envanteri El Kitabı*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- Öngider, N. (1997). *Kronik Fiziksel Hastalığı Olan Kişilerde Umutsuzluk Ve Yaşamı Sürdürme Nedenlerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Öngider, N. (2006). *Evli Ve Boşanmış Ailelerde Algılanan Ebeveyn Kabul Veya Reddinin Çocuğun Psikolojik Uyumu Üzerindeki Etkileri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Özbaş, E. (2010). *Üstün Ve Normal Zeka Düzeyine Sahip 4. Ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Ebeveyn Kabul Ret Düzeylerini Algılayışlarıyla Empati Düzeyleri Arasındaki İlişki*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Özbay, Y. (2013) *Üstün Yetenekli Çocuklar ve Aileleri* Kitabı , Ankara.
- Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, (2018). 30471 sayılı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, *Birinci Kısım, Genel Hükümler ,Birinci Bölüm, Tanımlar ve kısaltmalar, Madde 4-1ş, Madde 4-1t),İkinci Bölüm, Temel İlkeler ve Amaçlar, Özel Eğitimin Temel İlkeleri, Madde 5-1 , Madde6-1).*
- Özdemir, O. (2010a). (Editör Cavkaytar, A.), *Özel Eğitimde Aile Eğitimi Ve Rehberliği. Ailelere Sunulan Hizmetler*, Maya Akademi Yayınları, s.51-77 , Ankara.
- Özdemir, O. (2010b). (Editör Cavkaytar, A.), *Özel Eğitimde Aile Eğitimi Ve Rehberliği, Ailelerin Danışmanlık, Rehberlik Ve Eğitim Gereksinimlerinin Karşılanması*, Maya Akademi Yayınları, s.161- 194 Ankara.
- Özdoğan, B. (2000). *Çocuk Ve Oyun* (3. Baskı), Anı Yayıncılık, Ankara.
- Özdoğan, Ö. (2005). *Ruhsal Yaklaşım Ve İnsan Türkiye’de Bir Uygulama Örneği, Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 6 (15): 137-152.
- Özer, K. (2005). *Kaygı: Sinanma Duygusuyla Bas Edebilme*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.

- Özgür, İ. (2000). *Özel Eğitimde Aile Rehberliği ve Danışmanlık Hizmetlerinin Önemi, Özel Eğitimde Aile Eğitimi Sempozyumu*, T.C. MEB Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.
- Özgüven, İ. E. (1994). *Psikolojik Testler*, Psikoloji Danışma Rehberlik ve Eğitim Merkezi (PDREM) Yayınları, Ankara.
- Özsoy Y. ve Ark. (1988). *Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Özel Eğitime Giriş*, Karatepe Yayınları, Ankara.
- Özsoy, Y. Eripek, S. ve Özyürek, M. (1992). *Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar, Özel Eğitime Giriş*, Karatepe Yayınları, Ankara.
- Öztürk, O. (1994). *Ruh Sağlığı Bozuklukları*, Nobel Tıp Yayınları, Ankara.
- Özyaprak, M. ve Deringöl, S. (2013). “*Üstün Zekalı Olan ve Olmayan Çocuklarda Depresyon Punlarının karşılaştırılması*”, Hacı Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı 19(1): 143-154.
- Özyavyu, C. N. (2008). *İlköğretim Ve Lise Öğrencilerinin Ağabey Veya Ablalarıyla İlişkide Algıladıkları Kabul-Reddin Anne-Baba Kabul-Reddi, Psikolojik Uyum, Aile İçi Çatışma ve Eş Kabul- Reddi İle İlişkisi*, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Park, J. ve Turnbull, A. P. (2002). *Impacts of Poverty on Quality of Life in Families of Children with Disabilities*, *Exceptional Children*, 68(2):151-170.
- Paterson G.W. (1975a) *Helping Your Handicapped Child*, Augsberg Publishing House, Minneapolis, MN.
- Pektaş, İ ve Özgür, G. (2005). *İlköğretim Öğrencilerinin Anneleri İle Olan İlişkilerini Algılayışları Ve Bu İlişkiyi Etkileyen Etmenlerin İncelenmesi*, Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi. 21(2):13-27.

- Raver, C. (2003). *The Role Of Employment In Predicting Depressive Symptoms And Parenting Among LDW- Income Families*.
- Rehm R.S. (1999) *Religious Faith in Mexican-American Families Dealing with Chronic Childhood Illness*. Image: Journal of Nursing Scholarship 31:33–38.
- Renzulli, J. S. (1999). *What is Thing Called Giftedness, and How Do We Develop it? A Twenty-Five Year Perspective*. Journal For Education Of Gifted, 23(1):3-54.
- Rimmerman A, Duvdevany I. (1995). *Coping Resources of Mothers of Integrated Pre Schooler swit Developmental Disabilities*. The British Journal of Developmental Disabilities; 115 (1): 90.
- Rohner R. P. (2000). *Glossary of Significant Concepts in ParentalAcceptance-Rejection Theory*.
- Rohner, R. P. And Khaleque, A. (2005). *Handbook Fort He Study of ParentalAc-
ceptanceand Rejection*. Rohner Research Publications, USA.
- Rohner, R. P. (2002). *Glossary of Significant Concepts in Parental Acceptance Rejection Theory (PAR Theory)*.
- Rohner, R.P. (1986). *The Warmth Dimension: Foundations of Parental Acceptance Rejection Theory*, Newbury Park, CA: Sage Publications, Inc.
- Rogers-Dulan J. & Blacher J. (1995) *African American Families, Religion, And Disability: A Conceptual Framework*. Mental Retardation 33:226–238.
- Rohner, R. P. (1999). *Acceptance and Rejection*. In D. Levinson, J. Ponzetti&P. Jorgensen (Eds.), *Encyclopedia of Human Emotions*. Macmillan Publishing, New York.
- Saraç, T. (2015). *Ahi Evran Üniversitesi Son Sınıf Öğrencilerinin Gelecek Kaygısı ve Umutsuzluklarının İncelenmesi*, Ahi Evran Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir.

- Sarpdağı, Y. (2018). *Epilepsili ocuğa Sahip Ebeveynlerin Bakım Y¼k¼ Ve Umutsuzluk D¼zeyinin İncelenmesi*, Atat¼rk niversitesi Sağlık Bilimleri Enstit¼s¼, Y¼ksek Lisans Tezi, Erzurum.
- Seligman, M. (1989). *Ordinary Families Special Children; Becoming the Parent of a Disabled Children, Reaction to First Information*. The Guilford Press, New York.
- Seyhan, B. Y. (2014). *niversite öğrencileri rnekleminde Dua Tutumu ve Tanrı Tasavvuru*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 14(2):175-204.
- Sucuoğlu, B. (1997). *z¼rl¼ Çocukların Aileleri ile Yapılan alışmalar, Farklılıkla Yasamak*, T¼rk Psikologlar Derneği Yayınları, 1:35-53.
- Subaşı, H. (2012). *niversite ğrencilerinin Tanrı ile İlişkilerinin Bağlanma Kuramı Asından Değerlendirilmesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstit¼s¼, İstanbul.
- S¼r¼c¼, F. (2012). *Matematik ğretmen Adaylarının Gelecek Kaygıları*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstit¼s¼, Y¼ksek Lisans Tezi, Konya.
- şahin, C. (2009). *Eğitim Fak¼ltesinde ğrenim G¼ren ğrencilerin Umutsuzluk D¼zeyleri*. Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fak¼ltesi Dergisi, 27:271-286.
- şanlı Kula, K. Saraç, T. (2016). *niversite ğrencilerinin Gelecek Kaygısı*, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstit¼s¼ Dergisi, 13(33):227-242.
- şahin, A. (2007). *Din Psikolojisinde Bilişsel Yaklaşım: McIntosh'un 'Bilişsel Bir şema Olarak Din' Teorisi rneği*, Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fak¼ltesi Dergisi, 23: 35-50.

- Şimşek D. (2015). *Otistik Çocuğu Olan Annelerin Algıladıkları Sosyal Desteğe Göre Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi*, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Tallis, F. (2003). (Çeviren: Onertoy O. C.), *Kaygıları Asmak*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Tabachnick, B. G.,&Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariatestatistics (Sixthedition)*. Pearson Education, United States.
- Tarhan, N. (2012). *Duyguların Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (1998) *Aile İçinde Ve Toplumsal Alanda Şiddet*, Ankara, TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Tekin, H. (2017). *Otizmlı Çocuklara Sahip Babaların Evlilik Yaşam Ve Çocuğunu Kabul Red Düzeylerinin Eğitim Açısından İncelenmesi*, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yeditepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Timko C., Stovel, K., V. Ve Moss R, H., (1992). *Functioning Amohg Mothers And Fathers Of Children With Juvenile Rhcumatic Discase: A Longitudinal Study*, Journal Of Peditar Psychology, S: 17
- Topaloğlu, B. (1992). *İslam Kelamcılarına ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı*, Diyanet İşleri Başkanlık Yayınları, Ankara.
- Topaloğlu, B. (2006). *Allah İnancı*, İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, 2:472, İstanbul.
- Turgut, A. (2005). *The Relationship Between Bullying Tendency, Parental Acceptance-Rejectionand Self Concept Among Seventh Grade Students*, Boğaziçi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Tosun, B. (2018).Psikoz Tanısı Alan Erkek Hastaların Eşlerinin; Depresyon, Umutsuzluk Düzeyi Ve Çocukları İle Olan İlişkinin İncelenmesi,

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Toran, M. (2005). *Farklı Sosyo-Kültürel Düzeylere Sahip Annelerin Çocuklarını Kabul etme ve Reddetme Davranışlarının İncelenmesi*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, (2014). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, (2015). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Uçar Çabuk, F. (2013). *5 Yaş Çocuklarının Sosyal Konumlarının Anne Babalarının Kabul Ret Düzeyleri ile İlişkisinin İncelenmesi*, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Denizli.

Üngüren E, Ehtiyar R. (2009). *Türk Ve Alman Öğrencilerin Umutsuzluk Düzeylerinin Karşılaştırılması Ve Umutsuzluk Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi*, Turizm Eğitimi Alan Öğrenciler Üzerinde Bir Araştırma, Journal of YasarUniversity, 4(14): 2093- 2127.

Vandell, D. L. ve Bailey M. D. (1992). *Conflict Between Siblings, Conflict in Child and Adolescent Development*, Cambridge University Press, New York.

Vardarcı, G. (2011). *Otistik Çocuklu Ailelere Uygulanan Aile Eğitim Programının, Aile İçi İletişim Becerilerin, Ailenin Problem Çözme Becerilerine Ve Otistik Çocuklarıyla İlgili Algılarına Etkisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Veysel Uysal, S. N. (2014). *Ergenlerin Tanrı Algularıyla Sosyal Kaygı ve Umut Düzeyleri Arasındaki İlişkiler*. Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, 221-237.

- Weisner T.S., Beizer L. & Stolze L. (1991). *Religion And Families of Children with Developmental Delays*. American Journal on Mental Retardation 95:647–662.
- Wrigley M. & LaGory M. (1994). *The Role of Religion and Spirituality in Rehabilitation: A Sociological Perspective*. Journal of Religion in Disability and Rehabilitation 1:27–40.
- Yakmaz Basılğan, F. (2012). *Annelerin Kabul-Red Düzeyi İle Çocukların Davranış Sorunları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yamaç, A. (2011). *Zihinsel Engelli Çocukların Ebeveynlerinin, Çocuklarını Kabul-Red Düzeyi İle Çocuk Yetiştirme Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yapıcı, A. (2004). *Allah ve Kutsal Kavramlarının Çağrıştırdıkları Anlamlara Sosyo-Psikolojik Bir Bakış, Çukurova Üniversitesi Örneği*, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Yapıcı, A. (1996). *Dini Yaşayışta Tövbeye Din Psikolojik Bir Yaklaşım*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Yavuzer , H. (2015). *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*, Remzi Kitabevi, İstanbul,
- Yavuzer, H. (1993). *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Yavuzer, H. (2000). *Okul Çağı Çocuğu*, Remzi Kitabevi, Ankara.
- Yazıcı, F. Okcu B. Sözbilir, M. (2015). *Ailelerin Görme Yetersizliği Olan Çocuklarına Yönelik Gelecek Kaygıları*, Ege Eğitim Dergisi, 1(16): 142-164.
- Yenibaş R. ve Şirin A.(2007). *Ailede Çocuğun İstismarı Ve Umutsuzluk*, Nobel Yayıncılık, Ankara.

- Yıldırım, S. (2018). *13-18 Yaşlar Arası Meslek Liseli Ergenlerde Tanrı Algısı Üzerine Bir Araştırma*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Yıldırım Doğru, S. ve Arslan, E., (2008). *Engelli Çocuğu Olan Annelerin Sürekli Kaygı Düzeyi ile Durumluk Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılması*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19:543–553.
- Yıldırım , B. ve Keskinılıç , Kara, S. B. (2017). *Öğretmenlerin Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi*, Ulakbilge, 5 (11), s.571-587, İstanbul.
- Yıldız, M. Ünal, V. (2017). *Tanrı Tasavvuru ile Engelliliğe Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki*, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 6(4).
- Yıldız, D. (2009). *Okul Öncesi Dönem Engelli Çocuğa Sahip AnnelerinÇocuklarını Kabullenişleri ile Umutsuzluk Düzeylerinin Karşılaştırılması*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yıldız Y., (2007). *Tedavi. İçinde: Epilepsi El Kitabı*, Komsuoğlu ,Handbook of Epilepsy, Brownw TR, Holmes GL. 3. Baskı, Güneş Tıp Kitabevleri, 138-162, Ankara.
- Zuk G.H., Miller R.L., Bartram J.B. & Kling F. (1961) *Maternal Acceptance of Retarded Children: A Questionnaire Study of Attitudes and Religious Background*. Child Development 32:525–540.
- Zetlin S, Williamson P.W. (1987). *The Coping with Stress Model : A Counseling Approach For Families with A Handicapped Child*. Journal of Counselingand Development; 4.
- Akgün, A. Gönen, S., ve Aydın, M. (2007). *İlköğretim Fen Ve Matematik Öğretmenliği Öğrencilerinin Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 6(20), 283-299. <http://www.esosder.com/dergi/20283-299.pdf> .(Erişim Tarihi: 10.09.2018).

- Ataman, A. (2013). *Aadanem Özel Gereksinimli Çocuklar Danışma Merkzi, Aile İçi İletişim ve Etkileşim*, http://aadanem.com/makale_detay.php?uid=45 . (Erişim Tarihi: 7.11.2018).
- Gödeş, M. (2019). *Klinik Psikolojisi*, <https://www.guncelpsikoloji.net/arastirma-yontemleri/ilimlastirici-mediator-degisken-nedir-h6323.html> (Erişim Tarihi: 03.05.2019).
- Haktanır, G., Aral, N., Alisinanoğlu, F., Baran, G., Başar, F., Köksal, A., ve Bulut, Ş., (1999). *Türkiye' de Anne-Baba Tutumu Araştırmalarına Genel Bir Bakış*, İstanbul. <https://docplayer.biz.tr/376508-Turk-toplumunda-aile-cocuk-iliskilerine-genel-bir-bakis.html> (Erişim Tarihi: 05.05.2018).
- Kızıлтаş, M. (2008). *Özürlü Çocuğa Sahip Ailelerin Psiko- Sosyal Durumu ve Çocukların Yaşam Becerileri*, <http://www.yasadikca.com/forum/index.php?topic=4131.0> (Erişim Tarihi: 03.01.2018).
- Özkan, K. K. (2011). *Kaygı (Anksiyete)*. <http://www.sokrates-psikiyatri.com.tr/index.php/makaleler/detay/18>.(Erişim Tarihi:02.02.2018).
- Tohum Otizm Vakfı, (2012) . Otizmde Eğitim, Terapi ve Tedavi Yöntemleri, <http://tohumotizm.org.tr/sites/default/files/kcfinder/files/Otizmde,%20egitim,%20terapi%20ve%20tedavi%20yontemleri.pdf>. (ErişimTarihi:01.01.2017).

EKLER LİSTESİ

- Ek 1** : Demografik Bilgi Formu
- Ek 2** : Ebeveyn Kabul-Ret Ölçeği (EKRÖ)
- Ek 3** : Beck Umutsuzluk Ölçeği (BUÖ)
- Ek 4** : Tanrı Algısı Ölçeği (TAÖ)
- Ek 5** : Tablo 3: Ebeveyn Kabul-Ret Ölçeği Faktör Analizi
- Ek 6** : Tablo 5: Tanrı Algısı Ölçeği Faktör Analizi
- Ek 7** : Tablo 7:Umutsuzluk Ölçeği Faktör Analizi
- Ek 8** : Araştırma İzni

EKLER

Ek 1: Demografik Bilgi Formu

Sayın Veli; Yapmakta olduğum yüksek lisans tezimde kullanılmak üzere aşağıda sizinle ve çocuğunuzla ilgili birtakım bilgiler istenmektedir. Hiçbir soruyu boş bırakmadan size uygun olan cevabı işaretleyiniz. Kişisel bilgileriniz tamamen saklı tutulacaktır. Katılımınız için teşekkürler.

Yüksek Lisans Öğrencisi

Danışman

Hamiyet Ece ERDAL

Dr. Öğretim Üyesi Erkan EFİLTİ

1.Yaşınız:.....

2.Medeni Durumunuz:.....

3.Eğitim Durumunuz: Okur yazar değilim ( ) ilkokul ( ) Lise ( ) Lisans ve Üstü ( )

4. İş durumunuz: Çalışıyorum ( ) Çalışmıyorum ( ) Bazen iş buldukça çalışıyorum ( )

5.Kaç Yıldır Evlisiniz:.....

6.Kaç Tane Çocuğunuz Var:.....

7.Aylık Geliriniz (Eve Giren Toplam Gelir):.....

8.Özel Eğiti Alan Çocuğunuzun Cinsiyeti : Kız ( ) Erkek ( )

9.Özel Eğiti Alan Çocuğunuzun Yaşı:.....

Ek 2: Ebeveyn Kabul-Red Kontrol Ölçeği (EKRÖ/K Ebeveyn Formu)

EBEVEYN KABUL-RED KONTROL ÖLÇEĞİ(EKRO/K EBEVEYN FORMU)

İlişikteki sayfalar anne-babaların çocuklarına karşı bazen nasıl davrandıkları anlatan ifadeler içermektedir. Her ifadeyi dikkatle okuyup, sizin çocuğunuza karşı davranışınıza ne kadar uygun olup olmadığını düşünün. Hızlı çalışın , ilk aklınıza gelen düşünceye göre yanıtlayınız ve bir sonraki ifadeye geçiniz. Hiçbir ifade üstünde çok vakit harcamayınız.

Her cümlelerin yanında dört tane kutu var. Eğer ifade, sizin çocuğunuza karşı davranışınız hakkında temelde uygun ise, kendi kendinize sorun; "Hemen hemen her zaman mı doğru?" yoksa "Bazen mi doğru?". Eğer çocuğunuza karşı hemen hemen her zaman böyle davrandığınızı düşünüyorsanız, HEMEN HEMEN HER ZAMAN DOĞRU kutusuna, bazen böyle davrandığınızı düşünüyorsanız, BAZEN DOĞRU kutusuna X işareti koyun.

Eğer sizin çocuğunuza karşı davranışınızı doğru anlatmıyorsa, ona karşı davranışlarınıza temelde uymuyorsa, o zaman kendi kendinize sorun, "Nadiren mi doğru?" yoksa "Hemen hemen hiçbir zaman doğru değil mi?".Eğer çocuğunuza karşı nadiren böyle davranıyor iseniz, "NADİREN DOĞRU" kutusuna,eğer hiçbir zaman böyle davranmıyor iseniz "HEMEN HEMEN HİÇBİR ZAMAN" kutusuna X koyun.

Unutmayın, doğru veya yanlış bir yanıt yoktur. Onun için mümkün olduğu kadar dürüst ve açık olun. Cevaplarınızı nasıl olmak isteyebileceğinize göre değil, gerçekte nasıl olduğunuzu hissediyorsanız ona göre verin.

Örnek: Eğer çocuğunuz iyi davrandığında hemen hemen her zaman ona sarılıyor ve onu öpüyorsanız, o zaman ifadeyi aşağıdaki gibi işaretlemelisiniz.

	Benim için hemen hemen her zaman doğru	Benim için bazen doğru	Benim için nadiren doğru	Benim için hemen hemen hiçbir zaman doğru değil
Çocuğum iyi olduğunda ona sarılırım ve onu öperim	X			
	Benim için hemen hemen her zaman doğru	Benim için bazen doğru	Benim için nadiren doğru	Benim için hemen hemen hiçbir zaman doğru değil
1.Ben çocuğum hakkında güzel şeyler söylerim.				
2.Çocuğum kötü davrandığında ona söylenir veya onu cezalandırırım.				
3.Çocuğuma sanki orada yokmuş gibi davranırım.				
4.Çocuğumu gerçekten sevip sevmediğimden şüphe ediyorum.				
5.Çocuğumun neleri yapıp, neleri yapamayacağını kesin olarak bilmesini sağlarım				
6.Gündelik genel yapılacakları çocuğum ile konuşur ve söyleyeceklerini dinlerim				
7.Çocuğum beni dinlemediği zaman çocuğumu başkalarına şikayet ederim				
8.Çocuğumla yakından ilgilenirim				

9.Dışarı çıkacağı zaman ,çocuğuma kesin olarak saat kaçta evde olacağını söylerim.				
11. Çocuğumla alay ederim.				
12. Beni rahatsız etmediği sürece çocuğumun varlığını bilmezlikten gelirim.				
13.Kızgın olduğum zaman çocuğuma bağıırım				
14.Çocuğuma sürekli olarak nasıl davranması gerektiğini söylerim.				
15.Çocuğumun bana açılabilmesini kolaylaştırırım.				
17.Çocuğumun etrafımda olmasından hoşlanırım.				
18.Bir çok kuralın olmasına ve kurallara uyulması gerektiğine inanırım.				
19.Çocuğum bir şeyi iyi yaptığında, kendisiyle gurur duymasını sağlarım.				
23.Çocuğuma dilediği kadar özgürlük tanırım.				
24.Çocuğumu başkalarına överim.				
25.Kızgın olduğum zaman çocuğumu cezalandırırım.				
26.Çocuğumun sağlıklı ve doğru yiyecekler yemesine çok dikkat ederim.				
27.Çocuğuma işini tam olarak nasıl yapması gerektiğini söylerim				
28.Çocuğumla şefkat ve sevgi dolu konuşurum.				
29.Çocuğuma karşı sabırsızım.				
37.Çocuğumun hayatındaki olaylarla gerçekten ilgilenirim.				

38.Çocuğumla kırıcı konuşurum.				
39.Çocuğum yardım istediği zaman anlamazlıktan gelirim.				
51.Çocuğuma yaptığı şeyin önemli olduğunu hissettiririm.				
52.Çocuğum yanlış birşey yaptığında onu tehdit ediyorum veya korkutuyorum.				
53.Çocuğumla birlikte vakit geçirmekten hoşlanırım.				
54.Çocuğumun canı ne isterse yapmasına izin veririm.				
55.Çocuğumun üzüldüğü, tasalandığı veya korktuğu zaman ona yardım etmeye çalışırım.				
56.Çocuğum kötü davrandığı zaman onu oyun arkadaşlarının önünde küçük düşürürüm.				
62.Plan yaptığım zaman çocuğumu da göz önünde bulundururum.				
63.Benim için uygun olmasa bile, çocuğumun önemli gördüğü şeyleri yapmasına izin veririm.				
64.Çocuğum uygunsuz davrandığı zaman onu olumsuz bir şekilde başka çocuklarla karşılaştırırım.				

Ek 3: Beck Umutsuzluk Ölçeği (BUÖ)

	Yönerge: Aşağıda geleceğe ait düşünceleri ifade eden bazı cümleler verilmiştir. Lütfen her bir ifadeyi okuyarak bunların size ne kadar uygun olduğuna karar veriniz. Size uygun olanlar için "Evet" uygun olmayanlar için "Hayır" sütununun altındaki	EVET	HAYIR
1.	Geleceğe umut ve coşku ile bakıyorum		
2.	Kendim ile ilgili şeyleri düzeltemediğime göre çabalamayı bıraksam iyi olur		
9.	İyi fırsatlar yakalayamıyorum. Gelecekte yakalayacağıma inanmam içinde hiçbir neden yok		
10.	Geçmiş deneyimlerim beni geleceğe iyi hazırladı		
11.	Gelecek, benim için hoş şeylerden çok tatsızlıklarla dolu görünüyor		
12.	Gerçekten özlediğim şeylere kavuşabileceğimi ummuyorum		
13.	Geleceğe baktığımda şimdikine oranla daha mutlu olacağımı umuyorum		
14.	İşler bir türlü benim istediğim gibi gitmiyor		
15.	Geleceğe büyük inancım var		
20.	İstediğim her şeyi elde etmek için çaba göstermenin gerçekten yararı yok, nasıl olsa onu elde edemeyeceğim		

Formu Doldurma Tarihi:

Formu Dolduranın İmzası:

Ek 4: Tanrı Algısı Ölçeği (TAÖ)

Aşağıda “Allah” hakkındaki duygu, düşünce ve davranışlara ilişkin bazı ifadeler bulunmaktadır. Sizden istenen; her bir ifadeyi dikkatlice okuyup, **ifadenin sizi ne kadar yansıttığını**, karşısında bulunan, derecelendirilmiş kutucuklara işaretlemenizdir. Araştırmadan sağlıklı ve doğru bilgiler elde edilebilmesi için lütfen çekinmeden **gerçek fikirlerinizi** belirtmeye çalışın.

		Hiç Katılmıy orum	Kismen Katılıy orum	Biraz Katılıy orum	Oldukça Katılıy orum	Tamame n Katılıy orum
1	O' nun bana karşı çok merhametli olduğunu					
2	O' nu düşünmek bana sıkıntı veriyor.					
6	O' nun bana şefkatle davrandığını hissedebiliyorum.					
7	O' nu düşündüğümde utanıyorum ve kendimi suçlu hissediyorum.					
8	O' nun bana karşı çok acımasız olduğunu düşünüyorum.					
9	O' nu düşünmek bana güven veriyor.					
11	O' nu düşünmek beni mutlu ediyor ve içim sevinçle doluyor.					
12	O, ne yaparsam yapayım kusurlarımı örtüyor.					
17	O, bütün insanları karşılık beklemeden sever.					
18	O, yaptıklarım için beni cezalandırıyor.					
19	O' nu düşünmekle huzur buluyorum.					
20	O, bence gerçekten de çok bağışlayıcıdır.					
21	O' nun bana yakın olduğunu sanmıyorum.					
22	O' nun beni her durumda koruduğunu biliyorum.					

Ek 5 : Tablo 3: Ebeveyn Kabul-Ret Ölçeği Faktör Analizi

Maddeler	1.Faktör Sıcaklık/ Sevgi	2.Faktör Düşmanlık/ Saldırganlık	3.Faktör Kayıtsızlık/ İhmal	4.Faktör Ayrılmamış Reddetme	5.Faktör Kontrol
73.Çocuğunu mutlu etmeye	0,756				
53.Çocuğuyla birlikte vakit	0,687				
15.Çocuğun açılabilmesini	0,653				
67.Çocuğunun yaptığı şeylere	0,569				
45.Çocuğuna her zaman ne	0,557				
37.Çocuğun hayatındaki olaylarla	0,440				
1.Çocuğu hakkında güzel şeyler	0,419				
48.Çocuğun hatırlamasını beklediği olayları unutmama	0,413				
64.Uygunsuz davrandığında başka çocuklarla karşılaştırma		0,610			
52.Yanlış bir şey yaptığında		0,542			
13.Kızgın olduğunda çocuğa		0,521			
25.Kızgın olduğunda çocuğunu		0,490			
43.Çocuğuna sinirine		0,486			
61.Olumsuz bir şekilde başka		0,479			
2.Olumsuz davrandığında çocuğa söylenme, cezalandırma		0,412			
39.Yardım istediğinde			0,754		
47.Çocuğunun kalbini kırma			0,675		
40.Çocuğunun başı dertte olduğunda anlayışsız davranma			0,597		
12.Kendisini rahatsız etmediği süreci çocuğun varlığını			0,529		
3.Çocuğu orada yokmuş gibi			0,519		
30.Çocuğun sorularına cevap veremeyecek kadar meşgul olma			0,420		
7.Çocuğu sözünü dinlemediğinde başkalarına şikâyet etme			0,404		
22.Çocuğunu yük olarak görme				0,698	
66.Çocuğunu istemediğini				0,653	
49.Çocuk yanlış hareket ettiğinde onu artık sevmediğini hissettirme				0,597	
57.Çocuğuyla birlikte olmaktan				0,550	
72.Çocuğu yanlış davrandığında onu utandırma, suçlu hissettirme				0,414	
5.Neleri yapıp neleri yapmayacağını kesin olarak					0,620
6.Gündelik yapacaklarını					0,566
35.Kimlerle arkadaşlık ettiğiyle ilgilenme					0,454

10.Arkadaşları ile ilişkilerinde					0,425
24.Çocuğunu başkalarına övme					0,424
Öz değer	16,008	5,307	3,860	2,746	2,452
Açıklanan Varyans	21,928	7,270	5,287	3,762	3,358
Cronbach α	0,658	0,770	0,794	0,691	0,665

Ek 6: Tablo 5: Tanrı Algısı Ölçeği Faktör Analizi

Maddeler	1.Faktör Sevgi Yönelimli	2.Faktör Korku Yönelimli
19.O'nu düşünmekle huzur buluyorum	0,837	
11.O'nu düşünmek beni mutlu ediyor	0,823	
20.O, gerçekten bağışlayıcıdır	0,812	
22.Beni her durumda koruduğunu biliyorum	0,757	
13.O, her zaman güvenebileceğim tek kaynaktır	0,741	
12.Ne yaparsam yapayım kusurlarımı örtüyor	0,741	
1.Bana karşı çok merhametli olduğunu hissediyorum	0,729	
17.O, bütün insanları karşılık beklemeden sever	0,725	
5.Bana olan sevgisini hissedebiliyorum	0,676	
6.Bana şefkatle davrandığını hissedebiliyorum	0,649	
9.O'nu düşünmek bana güven veriyor	0,648	
4.O'nu düşündüğümde içimden gelen tek duygu, sevgi	0,576	
2.O'nu düşünmek bana sıkıntı veriyor		0,672
3.Beni bağışlayacağını zannetmiyorum		0,642
10.O aklıma geldiğinde, O'ndan kaçıp uzaklaşmak istiyorum		0,583
15.O, benim için korkutucudur		0,569
16.Zor zamanlarımda yanımda olmadığını hissediyorum		0,485
21.O'nun bana yakın olduğunu sanmıyorum		0,485
8.Bana karşı çok acımasız olduğunu düşünüyorum		0,467
7.O'nu düşündüğümde suçlu hissediyorum		0,464
18.Yaptıklarım için beni cezalandırıyor		0,433
14.O'nu düşünürken kendim için kaygılanıyorum		0,429
Özdeğer	7,448	2,414
Açıklanan Varyans	33,853	10,973
Cronbach α	0,917	0,696

Ek 7: Tablo 7:Umutsuzluk Ölçeği Faktör Analizi

Maddeler	1.Faktör Geleceğe Yönelik Duygu/Beklenti	2.Faktör Motivasyon Kaybı	3.Faktör Umut
11.Gelecek benim için tatsızlıklarla dolu	0,618		
7.Geleceği karanlık görüyorum	0,617		
3.İşler kötüye giderken her şeyin böyle gitmeyeceğini düşünmek beni rahatlatmıyor	0,561		
18.Gelecek bana bulanık ve belirsiz görünüyor	0,476		
12.Özlediğim şeylere kavuşabileceğimi ummuyorum		0,691	
4.Gelecek 10 yıl içinde hayatımı hayal bile edemiyorum		0,672	
17.Gelecekte gerçek doyuma ulaşmam olanaksız		0,621	
6.Benim için önemli konularda başarılı olacağımı			0,761
10.Geçmiş deneyimlerim beni geleceğe iyi hazırladı			0,685
5.Yapmak istediğim şeyler için yeterli zamanım var			0,637
8.Dünya nimetlerinden sıradan bir insandan daha çok faydalanacağımı umuyorum			0,578
13.Geleceğe bakınca şimdikinden daha mutlu olacağımı			0,548
15.Geleceğe büyük inancım var			0,469
Özdeğer	5,285	2,045	1,517
Açıklanan Varyans	26,423	10,223	7,587
Cronbach α	0,616	0,564	0,704

Ek 8: Araştırma İzni

T.C.
SİVAS VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 92255297-604.01.01-E.9529040
Konu : Araştırma İzni
(Hamiyet Ece ERDAL)

14.05.2019

DAĞITIM YERLERİNE

- İlgi : a) Necmettin Erbakan Üniversitesi Rektörlüğü Öğrenci İşleri Daire Başkanlığının 06/05/2019 tarihli ve 48178250-300-E.7269 sayılı yazısı.
b) Valilik Makamının 14/05/2019 tarihli ve 92255297-604.01.01-E.9473120 sayılı onayı.
c) Millî Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 22/08/2017 tarihli ve 35558626-10.06.01-E.12607291 sayılı 2017/25 no'lu genelgesi.

Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü yüksek lisans öğrencisi Hamiyet Ece ERDAL, "Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Annelerin Umutsuzluk Düzeyi Tanrı Algısı ve Çocuğunu Kabul-Ret Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" konulu tez çalışması için, onaylı bir örneği müdürlüğümüzde muhafaza edilen veri toplama araçlarının, gönüllülük esas olmak kaydıyla ilimiz merkezinde bulunan özel eğitim okullarında uygulanması valilik makamının ilgi (b) onayı ile uygun görülmüş olup onay örneği yazımız ekinde gönderilmiştir.

Söz konusu araştırma çalışmasının bitiminde, araştırma yapan kişi tarafından sonuç raporunun bir örneğinin CD ortamında müdürlüğümüze gönderilmesi hususunda;

Bilgilerinizi ve gereğini arz ve rica ederim.

Ebubekir Sıddık SAVAŞCI
Millî Eğitim Müdürü

Ek: İlgi (b) Onay Sureti (1 sayfa)

Dağıtım:

Gereği:

-Necmettin Erbakan Üniversitesi
Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı
KONYA

Bilgi:

- Merkez Özel Eğitim Okul Müd.

Güvenli Elektronik imzalı
Aşlı ile Aynıdır.

14/05/2019

Lutfi KELDAL
Sef

Adres: Muhsin Yazıcıoğlu Bulvarı Merkez/ SİVAS
Elektronik Ağ: <http://sivas.meb.gov.tr/>
e-posta: butce58@meb.gov.tr

Bilgi için: Leyla SÜZEN
Tel: 0 (346) 280 59 00
Faks: 0 (346) 280 59 48

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <https://evraksorgu.meb.gov.tr/> adresinden edeb-5471-30c4-9610-e17a kodu ile teyit edilebilir.

T.C.
SİVAS VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 92255297-604.01.01-E.9473120
Konu : Araştırma İzni
(Hamiyet Ece ERDAL)

14.05.2019

VALİLİK MAKAMINA

- İlgi : a) Necmettin Erbakan Üniversitesi Rektörlüğü Öğrenci İşleri Daire Başkanlığının 06/05/2019 tarihli ve 48178250-300-E.7269 sayılı yazısı.
b) Millî Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 22/08/2017 tarihli ve 35558626-10.06.01-E.12607291 sayılı 2017/25 no'lu genelgesi.
c) Valilik Makamının 30/08/2018 tarihli ve 92255297-605.99-E.15131201 sayılı onayı.

Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü yüksek lisans öğrencisi Hamiyet Ece ERDAL, "Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Annelerin Umutsuzluk Düzeyi Tanrı Algısı ve Çocuğunu Kabul-Ret Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" konulu tez çalışması kapsamında, ilimiz merkezinde bulunan özel eğitim okullarında çalışma yapmak istemektedir.

İlgi (a) dilekçe ekindeki çalışma; Valilik Makamının ilgi (c) onayı ile oluşturulan araştırma değerlendirme komisyonu tarafından incelenmiş olup çalışmanın, eğitim öğretimin aksatılmaması ve katılımcıların izni olmadan resim, video ve ses kayıtlarının alınmaması kaydıyla, ilimiz merkezinde bulunan özel eğitim okullarında uygulanmasında bir sakınca görülmemektedir.

Onaylarınıza arz ederim.

Muhammed Alpaslan ÜNAL
Müdür a.
Şube Müdürü

Ek : Araştırma Değerlendirme Formu (1 sayfa)

OLUR
14.05.2019

Ebubekir Sıddık SAVAŞCI
Vali a.
Millî Eğitim Müdürü

Güvenli Elektronik İmza
Aşlı ile Aynıdır.
14.05.2019
Lütfi KELDAL
Şef

Adres: Muhsin Yazıcıoğlu Bulvarı Merkez/ SİVAS
Elektronik Adı: <http://sivas.meb.gov.tr/>
e-posta: butce58@meb.gov.tr

Bilgi için: Leyla SÜZEN
Tel: 0 (346) 280 58 81
Faks: 0 (346) 280 59 48

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <https://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden 9b46-2d64-3362-ad9d-1e3a kodu ile teyit edilebilir.

Sayın Veli; Yapmakta olduğum yüksek lisans tezimde kullanılmak üzere aşağıda sizinle ve çocuğunuzla ilgili birtakım bilgiler istenmektedir. Hiçbir soruyu boş bırakmadan size uygun olan cevabı işaretleyiniz. Kişisel bilgileriniz tamamen saklı tutulacaktır. Katılımınız için teşekkürler.

Yüksek Lisans Öğrencisi
Hamiyet Ece ERDAL

Danışman
Dr. Öğretim Üyesi Erkan EFİLTİ

1. Yaşınız:.....
2. Medeni Durumunuz:.....
3. Eğitim Durumunuz: Okur yazar değilim ( ) ilkokul ( ) Lise ( ) Lisans ve Üstü ( )
4. İş durumunuz: Çalışıyorum ( ) Çalışmıyorum ( ) Bazen iş buldukça çalışıyorum ( )
5. Kaç Yıldır Evlisiniz:.....
6. Kaç Tane Çocuğunuz Var:.....
7. Aylık Geliriniz (Eve Giren Toplam Gelir):.....
8. Özel Eğitim Alan Çocuğunuzun Cinsiyet : Kız ( ) Erkek ( )
9. Özel Eğitim Alan Çocuğunuzun Yaşı: .....

EBEVEYN KABUL-RED KONTROL ÖLÇEĞİ(EKRO/K EBEVEYN FORMU)

İlişikteki sayfalar anne-babaların çocuklarına karşı bazen nasıl davrandıklarını anlatan ifadeler içermektedir. Her ifadeyi dikkatle okuyup, sizin çocuğunuza karşı davranışınıza ne kadar uygun olup olmadığını düşünün. Hızlı çalışın , ilk aklınıza gelen düşünceye göre yanıtlayınız ve bir sonraki ifadeye geçiniz. Hiçbir ifade üstünde çok vakit harcamayınız.

Her cümlelerin yanında dört tane kutu var. Eğer ifade, sizin çocuğunuza karşı davranışınız hakkında temelde uygun ise, kendi kendinize sorun; "Hemen hemen her zaman mı doğru?" yoksa "Bazen mi doğru?". Eğer çocuğunuza karşı hemen hemen her zaman böyle davrandığınızı düşünüyorsanız, HEMEN HEMEN HER ZAMAN DOĞRU kutusuna, bazen böyle davrandığınızı düşünüyorsanız, BAZEN DOĞRU kutusuna X işareti koyun.

Eğer sizin çocuğunuza karşı davranışınızı doğru anlatmıyorsa, ona karşı davranışlarınıza temelde uymuyorsa, o zaman kendi kendinize sorun, "Nadiren mi doğru?" yoksa "Hemen hemen hiçbir zaman doğru değil mi?". Eğer çocuğunuza karşı nadiren böyle davranıyor iseniz, "NADİREN DOĞRU" kutusuna, eğer hiçbir zaman böyle davranmıyor iseniz "HEMEN HEMEN HİÇBİR ZAMAN" kutusuna X koyun.

Unutmayın, doğru veya yanlış bir yanıt yoktur. Onun için mümkün olduğu kadar dürüst ve açık olun. Cevaplarınızı nasıl olmak isteyebileceğinize göre değil, gerçekte nasıl olduğunuzu hissediyorsanız ona göre verin.

Örnek: Eğer çocuğunuz iyi davrandığında hemen hemen her zaman ona sarılıyor ve onu öpüyorsanız, o zaman ifadeyi aşağıdaki gibi işaretlemelisiniz.

	Benim için hemen hemen her zaman doğru	Benim için bazen doğru	Benim için nadiren doğru	Benim için hemen hemen hiçbir zaman doğru değil
Çocuğum iyi olduğunda ona sarılırım ve onu öperim	X			

7.Çocuğum beni dinlemediği zaman çocuğumu başkalarına şikayet ederim					
8.Çocuğumla yakından ilgilenirim					
9.Dışarı çıkacağı zaman ,çocuğuma kesin olarak saat kaçta evde olacağını söylerim.					
10. Arkadaşlarını eve getirmesi için çocuğumu cesaretlendiririm ve onların iyi vakit geçirmesi için elimden geleni yaparım.					
11. Çocuğumla alay ederim.					
12. Beni rahatsız etmediği sürece çocuğumun varlığını bilmezlikten gelirim.					
13.Kızgın olduğum zaman çocuğuma bağırırım					
14.Çocuğuma sürekli olarak nasıl davranması gerektiğini söylerim.					
15.Çocuğumun bana açılabilmesini kolaylaştırırım.					
16.Çocuğuma karşı sertimdir.					
17.Çocuğumun etrafımda olmasından hoşlanırım.					
18.Bir çok kuralın olmasına ve kurallara uyulması gerektiğine inanırım.					
19.Çocuğum bir şeyi iyi yaptığında, kendisiyle gurur duymasını sağlarım.					
20.Hak etmediği zaman bile çocuğuma vururum.					
21.Çocuğum için yapmam gerekenleri unuturum.					
22.Çocuğum benim için yüküdür.					
23.Çocuğuma dilediği kadar özgürlük tanırım.					
24.Çocuğumu başkalarına överim.					
25.Kızgın olduğum zaman çocuğumu cezalandırırım.					
26.Çocuğumun sağlıklı ve doğru yiyecekler yemesine çok dikkat ederim.					
27.Çocuğuma işini tam olarak nasıl yapması gerektiğini söylerim					
28.Çocuğumla şefkat ve sevgi dolu konuşurum.					
29.Çocuğuma karşı sabırsızım.					

	Benim için hemen hemen her zaman doğru	Benim için bazen doğru	Benim için nadiren doğru	Benim için hemen hemen hiçbir zaman doğru değil
57.Çocuğumun benimle beraber olmasından kaçınıyorum.				
58.Çocuğumdan şikayet ederim.				
59.Çocuğumun yaptığı her şeyi kontrol etmek isterim.				
60.Çocuğumun görüşlerine saygı duyarım ve açıkça söylemesi için onu cesaretlendiririm.				
61.Çocuğumu olumsuz bir şekilde başka çocuklarla kıyaslarım.				
62.Plan yaptığım zaman çocuğumu da göz önünde bulundururum.				
63.Benim için uygun olmasa bile, çocuğumun önemli gördüğü şeyleri yapmasına izin veririm.				
64.Çocuğum uygunsuz davrandığı zaman onu olumsuz bir şekilde başka çocuklarla karşılaştırırım.				
65. Bakmaları, ilgilenmeleri için çocuğumu başkalarına bırakırım. (örneğin: bir komşu veya akrabaya)				
66. Çocuğuma istenmediğini hissettiririm.				
67. Çocuğumun yaptığı şeylere ilgi duyarım.				
68.Çocuğumun canı yandığında veya hasta olduğunda, kendisini daha iyi hissetmesi için elimden geleni yaparım.				
69.Çocuğum kötü davrandığı zaman ondan utandığımı söylerim.				
70.Çocuğuma onu sevdiğimi hissettiririm.				
71.Çocuğuma yumuşak ve nazik davranırım.				
72.Çocuğum yanlış davrandığında onu utandırmaya veya suçlu hissettirmeye çalışırım.				
73.Çocuğumu mutlu etmeye çalışırım.				

Tanı Algısı Ölçeği

Aşağıda "Allah" hakkındaki duygu, düşünce ve davranışlara ilişkin bazı ifadeler bulunmaktadır. Sizden istenen; her bir ifadeyi dikkatlice okuyup, ifadenin sizi ne kadar yansıttığını, karşısında bulunan, derecelendirilmiş kutucuklara işaretlemenizdir. Araştırmadan sağlıklı ve doğru bilgiler elde edilebilmesi için lütfen çekinmeden gerçek fikirlerinizi belirtmeye çalışın.

	Hiç Katılmıyo rum	Kısmen Katılmıyo rum	Biraz Katılmıyo rum	Oldukça Katılmıyo rum	Tamamen Katılmıyo rum
--	-------------------------	----------------------------	---------------------------	-----------------------------	-----------------------------

7	O'nu düşündüğümde utanıyorum ve kendimi suçlu hissediyorum.				
8	O'nun bana karşı çok acımasız olduğunu düşünüyorum.				
9	O'nu düşünmek bana güven veriyor.				
10	O aklıma geldiğinde O'ndan kaçıp uzaklaşmak istiyorum.				
11	O'nu düşünmek beni mutlu ediyor ve içim sevinçle doluyor.				
12	O, ne yaparsam yapayım kusurlarımı örtüyor.				
13	O, her zaman güvenebileceğim tek kaynaktır.				
14	O'nu düşününce kendim için kaygılanıyorum.				
15	O, benim için korkutucudur.				
16	Zor zamanlarımda O'nun benim yanımda olmadığını hissediyorum.				
17	O, bütün insanları karşılık beklemeden sever.				
18	O, yaptıklarım için beni cezalandırıyor.				
19	O'nu düşünmekle huzur buluyorum.				
22	O'nun beni her durumda koruduğunu biliyorum.				

Beck Umutsuzluk Ölçeği

	Yönerge: Aşağıda geleceğe ait düşünceleri ifade eden bazı cümleler verilmiştir. Lütfen her bir ifadeyi okuyarak bunların size ne kadar uygun olduğuna karar veriniz. Size uygun olanlar için "Evet" uygun olmayanlar için "Hayır" sütununun altındaki kutucuğu işaretleyiniz.	EVET	HAYIR
2.	Kendim ile ilgili şeyleri düzeltemediğime göre çabalamayı bıraksam iyi olur		
4.	Gelecek on yıl içinde hayatımın nasıl olacağını hayal bile edemiyorum		
5.	Yapmayı en çok istediğim şeyleri gerçekleştirmek için yeterli zamanım var		
6.	Benim için çok önemli konularda ileride başarılı olacağımı umuyorum		
8.	Dünya nimetlerinden sıradan bir insandan daha çok yararlanacağımı umuyorum		
9.	İyi fırsatlar yakalayamıyorum. Gelecekte yakalayacağıma inanmam içinde hiçbir neden yok		
12.			
13.	Geleceğe baktığımda şimdikine oranla daha mutlu olacağımı umuyorum		
16.	Arzu ettiğim şeyleri elde edemediğime göre bir şeyler istemek aptallık olur		
17.	Gelecekte gerçek doyuma ulaşmam olanaksız gibi		
19.	Kötü günlerden çok, iyi günler bekliyorum		
20.	İstediğim her şeyi elde etmek için çaba göstermenin gerçekten yararı yok, nasıl olsa onu elde edemeyeceğim		